

SERIA WYDAWNICZA: BIBLIOTEKA POMOCY NAUKOWYCH
SERIA: MONOGRAFIE

WYŻSZA SZKOŁA GOSPODARKI KRAJOWEJ
W KUTNIE

POMIARY DÓBR I LASÓW W KRÓLESTWIE POLSKIM

**Procedury pomiarowe, wykonawcy
i przykłady opracowań**

Marian Czochański

Kutno 2018

Monografia prof. dr hab. Marian Czochański

POMIARY DÓBR I LASÓW W KRÓLESTWIE POLSKIM
Procedury pomiarowe, wykonawcy i przykłady opracowań

Redaktor

Zbigniew Białobłocki

Korekta

Aneta Moszczyńska

Skład i projekt okładki

Łukasz Różyński

Kutno 2018 Wydanie I

ISBN 978-83-63484-28-6

Druk i oprawa

Mazowieckie Centrum Poligrafii
ul. Mikołaja Ciurlionisa 4
05-260 Marki

© Wyższa Szkoła Gospodarki Krajowej w Kutnie – Kutno 2018

Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie, przedrukowywanie i rozpowszechnianie całości lub fragmentów publikacji bez zgody wydawcy zabronione.

SPIS TREŚCI

OD AUTORA	7
1. DOBRA I LASY W KRÓLESTWIE POLSKIM	10
1.1. STRUKTURA WŁADANIA DÓBR I LASÓW	13
1.2. ORGANIZACJA ADMINISTRACJI DÓBR I LASÓW RZĄDOWYCH	24
1.3. KSZTAŁCENIE KADR DLA WYDZIAŁU LEŚNEGO	30
2. ZADANIA POMIAROWE I ICH WYKONAWCY	34
3. PRACE GEODEZYJNE ZWIĄZANE Z ROZGRANICZANIEM DÓBR I LASÓW RZĄDOWYCH.	58
3.1. PRZEPISY DOTYCZĄCE ROZGRANICZENIA DÓBR I LASÓW	58
3.2. PRZYKŁADY MAP PRAWNYCH DO CELÓW ROZGRANICZENIOWYCH	66
4. PRACE GEODEZYJNE ZWIĄZANE Z POMIAREM DÓBR I LASÓW	82
4.1. PRZEPISY WYKONAWCZE I STANDARDY TECHNICZNE POMIARU DÓBR I LASÓW	83
4.2. PRZYKŁADY MAP DÓBR I LASÓW	91
5. PRACE GEODEZYJNE ZWIĄZANE Z URZĄDZANIEM LASÓW	108
5.1. PRZEPISY WYKONAWCZE DOTYCZĄCE URZĄDZANIA LASÓW	109
5.2. PRZYKŁADY OPRACOWAŃ ZWIĄZANYCH Z URZĄDZANIEM LASÓW	130
ZAKOŃCZENIE	144
INDEKS NAZWISK	149
BIBLIOGRAFIA	156
SPIS RYSUNKÓW	166
SPIS MAP ACHIWAŁNYCH	169
STRESZCZENIE	171

Kommissya Rządowa Przychodów i Skarbu objawszy zarząd pomienionych dóbr, przedsięwzięła najpierwej rozpoznanie ich położenia, obszerności, źródeł i wielkości użytków, sposobu zarządu i ściągania należnych Skarbowi dochodów; następnie zaś dopiero możliwem było urządzenie samych dóbr i włościan.

ZBIÓR PRZEPISÓW ADMINISTRACYJNYCH
KRÓLESTWA POLSKIEGO

Przed przystąpieniem do jakichkolwiek bądź rozporządzeń gospodarczych w lesie, potrzeba poznać jego obszerność, jego gruny i jego drzewostan. Do tego potrzeba przede wszystkim las pomierzyć, zrobić jego mapę i ułożyć registr pomiarowy (...) Są to bowiem podstawy, na których rozporządzenia gospodarcze mają się opierać.

LUDWIK PLATER

OD AUTORA

Dążenia Królestwa Polskiego do zwiększenia dochodów budżetowych nowo utworzonego państwa poprzez rozwój przemysłu, poprawę ściągłości podatków gruntowych oraz czerpanie zysków z gospodarki nieruchomościami Skarbu Państwa i racjonalnie prowadzonego gospodarstwa leśnego wiązały się, w pierwszym rządzie, z koniecznością kompleksowego rozgraniczenia dóbr i ich pomiarów.

Wzrosła ranga zbiorów informacji przestrzennej. Znajdujące się w archiwach opracowania pruskich mierniczych przejęte, po wycofaniu się z tych terenów w 1806 roku pruskiej administracji, przez władze Księstwa Warszawskiego, wzbogacane w latach 1807 – 1815 przez polskich geometrów, nie tworzyły adekwatnego do zamierzeń zbioru informacji o terenie.

Niezbędne się stało przeprowadzenie akcji nowych pomiarów – być może, w niektórych terenach i przypadkach pomiarów uzupełniających lub aktualizacyjnych, w dostosowaniu do nowo wprowadzonego systemu miar nowopolskich.

Wzrosła ranga zawodu geodety i zapotrzebowanie na jego usługi.

Stworzono przepisy prawne i administracyjne wskazujące sposób budowy i gospodarowania zasobem geodezyjno – kartograficznym oraz wydano standardy techniczne ustalające zakres i formę typowych opracowań oraz zasady archiwizowania wytworzonych nowych dokumentów geodezyjno – kartograficznych.

Autor opublikował już monografię *Pierwsze polskie geodezyjne standardy techniczne z lat 1819 – 1839*, która ukazała się drukiem w 2018 roku, jako wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Krajowej w Kutnie [12].

Warto jednak przypomnieć także dorobek geodetów z tamtych czasów – mapy do celów prawnych sporządzane w przypadku sporów granicznych, mapy sytuacyjne dóbr oraz mapy powstałe w procesie urządzania lasów.

Opracowania z czasów Królestwa Polskiego prezentowane zostały na tle dzieł ich poprzedników – geometrów pracujących na tych terenach przed powstaniem kongresówki.

Prezentując konkretne opracowania, autor tej monografii starał się, w miarę możliwości, uwypuklić informacje zawarte w warstwie opisowej tych map – zwracając uwagę na ich częstą dodatkową rolę i znaczenie jako dokumentu piśmienniczego – na odrębne adnotacje, wniesione nie tylko przez twórcę mapy, lecz również przez inne osoby; adnotacje zawierające dane aktualne w momencie sporządzania arkusza mapy, lecz również takie, które noszą charakter informacji retrospektywnych w momencie późniejszego wykorzystywania takiego dokumentu.

Przedstawione opracowania przedstawione są na tle przepisów prawnych i administracyjnych dotyczących poszczególnych asortymentów robót. W mniejszym stopniu uwzględnione zostały szczegóły wynikające ze standardów geodezyjnych, co zrozumiałe w kontekście wcześniejszej publikacji z tego zakresu – wyjątkiem są nieprzedstawiane wcześniej szczegółowe ustalenia instrukcji z 1839 roku.

Opracowanie to nie pretenduje do miana rozprawy z zakresu badań historycznych – odnosi się jedynie do faktów, które były niezbędne dla przedstawienia uwarunkowań, w jakich powstawały dzieła geodezyjne, składające się na systemowo budowane zbiory informacji o terenie.

Nie pretenduje także do miana rozprawy z zakresu geodezji leśnej, z jej bogactwem map sporządzanych dla planowania w gospodarstwie leśnym oraz jako pomocy w zarządzaniu lasu. Przedstawia jedynie zarys faktów z zakresu kształtowania się pomiarów ukierunkowanych na pomiary dóbr i lasów oraz przykłady dawnych opracowań powstałych dla celów gospodarki leśnej w Królestwie Polskim.

Dla celów tego opracowania wykorzystano dokumenty odnalezione w czasie kwerendy prowadzonej w zbiorach kartograficznych:

- Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie,
- Archiwum Państwowego w Łodzi.

Dziękuję kolegom dr inż. Tadeuszowi Koście oraz dr inż. Grzegorzowi Kowalskiemu za trud włożony w te badania. Bez wyników ich prac opracowanie to byłoby znacznie uboższe.

Wykorzystano również mapy archiwalne znajdujące się w zbiorach kartograficznych:

- Biblioteki Narodowej,
- Centralnej Biblioteki Geografii i Ochrony Środowiska Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN,
- Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Marszałka J. Piłsudskiego w Łodzi,

udostępniających części swoich zasobów w ramach cyfrowych systemów bibliotecznych – odpowiednio Polona, Repozytorium Cyfrowego Instytutów Naukowych oraz Biblioteki Cyfrowej -Regionalia Ziemi Łódzkiej.

Szczególne podziękowania składam koledze mgr inż. Adamowi Nowakowskiemu, który do celów opracowania tej monografii udostępnił mapy ze swoich prywatnych zbiorów. Mapy te stały się cennym uzupełnieniem kartografików zgromadzonych w archiwach tych instytucji.

Oprócz zabytków kartograficznych wykorzystano drukowane przekazy z XIX wieku o charakterze prawnym, administracyjnym i instrukcyjnym gromadzone w Bibliotece

Uniwersyteckiej im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku, udostępniającej części swoich zasobów w Podlaskiej Bibliotece Cyfrowej.

Wykorzystano również wcześniejsze publikacje własne, drukowane zwarte i rozproszone prace innych autorów, a także inne materiały w wersji elektronicznej zgromadzone w bibliotekach cyfrowych różnych instytucji, takich jak Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu w Lublinie, Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa, Śląska Biblioteka Cyfrowa, Rzeszowska biblioteka Cyfrowa, Radomska Biblioteka Cyfrowa, Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa, e-biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku, Rolnicza Biblioteka Cyfrowa, Statystyczna Biblioteka Cyfrowa, a także dostępne dzięki usłudze books.google.pl.

Autor ma nadzieję, że przez odszukanie wielu zapomnianych, nie publikowanych w literaturze materiałów źródłowych uda się ocalić od zapomnienia dorobek myśli technicznej i dokonania geodetów naszych poprzedników – fakty istotne zarówno z punktu widzenia zasad kształtowania się sztuki geodezyjne, jak i etosu zawodu geodety.

1. DOBRA I LASY W KRÓLESTWIE POLSKIM

Utworzone w 1815 roku na mocy decyzji kongresu wiedeńskiego Królestwo Polskie według [47]: *leży między 50°3' i 55°5' szerokości północnej, a 35°19' i 41°45' długości wschodniej. Największa długość od południa ku północy zawiera 71¼ jeogr.; największa zaś szerokość od wschodu ku zachodowi wynosi 56½ mil.*

Według [42]: *Graniczy na północ z królestwem Pruskim i częścią cesarstwa Rosyjskiego, na południe z cesarstwem Austriackim, a mianowicie: z królestwem Galicyi i Lodomeryi, za zachód z wschodnimi Prussami a mianowicie z prowincjami tychże: Szląskiem i wielkiem księstwem Poznańskim, na wschód z cesarstwem Rosyjskiem. Rozległości ma mil kwadratowych geograficznych 2320.*

Cała linja graniczna wynosi 311½ mil, czyli 2180 wiorst, z których na granice od strony Cesarstwa Rosyjskiego wypada mil 124 czyli wiorst 868, tyleż od Pruss, 63¼ czyli 444 wiorst od Austrii [47].

Rys. 1.1. Położenie i granice Królestwa Polskiego według [55]

Obszerność Królestwa wynosi 2319,99 mil jeogr. czyli 22831088 morgów i 48 pretów, a na miarę rosyjską 11700201 diesiatin i 1354 sążni kwadratowych [47]. W przeliczeniu powierzchnia administracyjna wynosiła 127808,5 km².

Grunta orne zajmują przestrzeni morgów 10999156 pretów kwadr. 175, zaś łąki i pastwiska morg 2115148 pretów 200 [47].

Ponad jedną czwartą całego obszaru (28,4%) zajmowały lasy (6478880 morg polskich i 225 pretów kwadratowych, czyli 36268,8 km²).

Strukturę użytkowania gruntów w poszczególnych województwach przedstawia poniższe zestawienie [47].

Woje- wództwo	Po- wierz- chnia mil [].	Z tej powierzchni lasem			Lasów w ie- dnej masie połączonych	
		zaro- sley mil [].	nieza- rosley mil [].	Zatém w sto- sunku do ca- łości la- su m. [].	Medi- um	Maxi- mum
					mil [].	mil [].
Krakowskie	193,1	37,0	156,1	0,186	0,2	1,0
Sandomierskie	249,9	84,8	165,1	0,339	0,8	0,5
Kaliskie	297,1	85,4	211,7	0,287	0,3	3,0
Lubelskie	304,7	69,5	235,2	0,228	0,2	1,5
Plockie	301,7	100,9	200,8	0,334	0,6	7,5
Mazowieckie	346,3	110,1	236,2	0,218	0,4	3,4
Podlaskie	252,4	58,3	194,1	0,231	0,5	3,6
Augustowskie	325,2	104,9	220,3	0,322	2,0	27,0
Ogól	2270,4	650,9	1619,5	0,29	0,6	7,0

Rys. 1.2. Struktura użytkowania gruntów w województwach Królestwa Polskiego według [47]

Na rysunku 1.3 przedstawiono mapę Królestwa Polskiego z 1827 roku (oryginał w Centralnej Bibliotece Geografii i Ochrony Środowiska Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, sygn. 7940), na której cyframi rzymskimi zaznaczono województwa, w kolejności odpowiadającej układowi z zestawienia przedstawionego na rysunku 1.3.

Rys. 1.3. Karta pocztowa Królestwa Polskiego z 1827 roku [oryginał Centralna Biblioteka Geografii i Ochrony Środowiska Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN] (źródło: <http://rcin.org.pl/dlibra/>)

1.1. STRUKTURA WŁADANIA DÓBR I LASÓW

Z analizy *Dzienników praw Królestwa Polskiego* [86,87] oraz *Zbioru przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego* [96,97,98,99,199] oraz [47] wynika skomplikowana struktura władania nieruchomościami w nowo utworzonym państwie. Wyróżnić można:

- nieruchomości *skarbowe* – stanowiące własność rządu, obejmujące
 - dobra i lasy *Korony*,
 - dobra i lasy *Narodowe w aktualney Possessyi Rządu* zostające,
 - dobra i lasy *Narodowe za rządu Xięstwa Warszawskiego Donataryuszom rozdane a teraz Rządowi zwrócone*,
 - dobra i lasy *suprymowane* – należące niegdyś do *zgrupowań duchownych i probostw*, po zniesieniu których przeszły na własność rządu i dochód z nich przeznaczonym został na utrzymanie zakładów naukowych,
 - dobra i lasy *górniczne* – należące do rządu i przeznaczone na zaspokojenie potrzeb zakładów górniczych rządowych,
- nieruchomości *publiczne* – którym Rząd opiekę swoją lub bliższy dozór iest winien
 - dobra i lasy *Narodowe za przywilejami szczególnymi w używaniu ieszcze prywatnych osób* będące,
 - dobra i lasy *sekwestrowane i skonfiskowane* – zostające w zawiadywaniu rządu od czasu sekwestru lub konfiskaty majątku osób prywatnych
 - dobra i lasy *majoralskie* – należące do dóbr *Najmiłościwiej* darowanych czyli *majoratów*, administrowane są przez ich właścicieli, lecz zostające pod nadzorem *administracji leśnej rządowej*,
 - dobra i lasy *emfiteutyczne* – które rząd oddał osobom prywatnym w dzierżawę na *kilkadziesiąt lat lub na wieczne czasy*, podług prawa *emfiteutycznego*,
 - dobra, lasy i *Dziesięciny Duchowieństwa Narodowego* oraz dobra *innych wyznań Religijnych*
 - dobra *do funduszu Edukacyjnego* należące oraz *wszelkich Korporacyów i Instytutów publicznych*,
 - dobra *zgrupowań miłosierdzia, szpitalów*,
 - dobra i lasy *miast, Gmin*,
 - inne własności publiczne *nieruchome*, którym Rząd Kraiowy opiekę swoją iest winien, a które do prywatnej własności nie należą
 - *sukcesyie wakujące* (...) i *wszelkiego rodzaju legata* na własność lub użytek publiczny przeznaczone,

- dobra i lasy *udzielne* – należące do ministerjum udziałów, jako własność N. Pana i administrowane są przez jego własnych urzędników,
- dobra i lasy prywatne – stanowiące własność osób prywatnych.

Ustawa Konstytucyjna Królestwa Polskiego z dnia 15 listopada 1815 roku [86] stanowiła:

Artykuł 26

Wszelka własność jakiegokolwiek nazwiska i rodzaju, czyli się znajduje na powierzchni czyli we wnętrznościach ziemi, do kogokolwiek bądź należąca, jest świętą i nietykalną. Żadna władza nie ma prawa iey naruszyć pod jakimkolwiek pozorem. Ktokolwiek nachodzi cudzą własność, za gwałciciela bezpieczeństwa publicznego uważanym i iako taki karanym będzie.

Artykuł 27

Rząd wszelako ma prawo wymagać od każdego odstąpienia własności, z powodu użyteczności publicznej, za sprawiedliwym i poprzednim wynagrodzeniem. Prawo oznaczy formy i przypadki do których powyższe prawidło będzie mogło się stosować.

Ustawę zgodną z oryginałem francuzkim, własną Reką Najiaśniejszego Cesarza i Króla Alexandra I podpisaną sygnuje Rząd Tymczasowy Królestwa Polskiego w składzie: Łąnskoj, Adam Xsiążce Czartoryski, Novossiltzow, Tomasz Wawrzecki, Xaw. Xsiążce Drucki Lubecki.

Postanowieniem z 26 listopada 1816 roku, by na gruntowniejszych oprzeć zasadach prawną obronę wszelkich iakiegokolwiek rodzaju własności publicznych, iako to Korony i Narodowych, oraz tych, którym Rząd opiekę swoją lub bliższy dozór iest winien ustanowiona została *Prokuratoria Generalna*, obroną prawną wszystkich własności publicznych zatrudniać się mająca [86].

Na mocy postanowienia N° 2 z dnia 7 kwietnia 1818 roku Cesarza Wszech Rossyj, Króla Polskiego Aleksandra I, podpisanego z upoważnienia przez Namiestnika Królewskiego w Radzie Stanu generała Józefa Zajączka, lasy i dobra skarbowe, *sekwestrowane i skonfiskowane* oraz *górnice* nazwane zostają rządowymi. na mocy postanowienia N° 3 z dnia 26 czerwca 1819 roku [96] do dóbr rządowych zaliczone zostały także dobra i lasy *suprymowane*.

Według opracowania *Wywody historyczne dochodów publicznych Król. Polskiego* z 1835 roku [51] z ogólnej powierzchni kraju, wynoszącej 2270 mil kwadratowych, dobra i lasy rządowe zajmowały 532 mile kwadratowe.

Rozmieszczenie *dóbr rządowych* i prywatnych w poszczególnych województwach ilustrowała zamieszczona poniżej tabela.

W WOJEWÓDZTWIE:	JEST PRZESTRZENI	
	Rządowej	Prywatnej
	w milach kwadratowych	
Krakowskiem	29,3	163,8
Sandomierskiem	51,7	198,2
Kaliskiem	84	213,1
Lubelskiem	18,1	286,6
Płockiem	65,2	236,5
Mazowieckiem	83,9	262,6
Podlaskiem	39,8	212,6
Augustowskiem	160,5	164,7

Rys. 1.4. Dobra rządowe i prywatne w Królestwie Polskim – według [51]

W ogólnej liczbie 17249 wsi i 953 miast Królestwa, w obrębie dóbr rządowych mieściło się 5299 wsi oraz 213 miast rządowych (ludność wiejska stanowiła ponad 75% ogółu obywateli państwa).

Dochody stałe do budżetu państwa w znacznej mierze oparte były o [51]:

- *dochody z własności prywatnej, w tym zwłaszcza podatków gruntowe gruntowych,*
- *dochody własne z dóbr i lasów rządowych – z dzierżaw, czynszów włościańskich, dziesięcin wytycznych, z dóbr za przywilejami trzymany, z czynszów z domów i gruntów rządowych, z dóbr oddzielne przeznaczenie mających, z dóbr po – Jezuickich i innych własności edukacyjnych, z dóbr i funduszków duchownych, suprymowanych i zagranicznych, z lasów rządowych i duchowieństwa suprymowanego.*

Wśród dochodów dużą rolę odgrywały planowane dochody z lasów, zajmujących ponad jedną czwartą tego obszaru Królestwa (28,4% – por. rozdz.1). Skomplikowaną strukturę ich władania przedstawiono na rysunku 1.5.

Nazwanie lasów	Obszerność lasów			
	morgi no- wo-polskie	pręty □	diesialiny	sąznie □
Rządowych	1,093,911	23	560,594	1,007
Suprymowanych	62,440	17	31,999	1,225
Górnicych	249,869	175	122,925	1,260
Sekwestrowanych i skon- fiskowanych.	26,235	124	20,478	2,267
Duchownych	32,117	39	16,459	3
Emfiteutycznych	17,782	293	9,113	535
Donacyjnych	166,760	266	85,518	894
Funduszowych przy ma- joratach.	13,630	154	7,010	802
Miejskich	85,506	80	43,821	559
Pojezuickich.	30,329	136	13,980	2,082
Udzielnych	17,050	27	8,736	1,499
Instytutowych	32,405	92	16,606	2,060
Prywatnych	4,650,841	299	2,382,973	617
Razem jak wyżej.	6,478,880	225	3,320,218	1,620

Rys. 1.5. Struktura lasów Królestwa Polskiego – według [47]

Dochody stałe z tytułu podatków gruntowych kształtowały się na poziomie ca 20%. Znacznie gorzej było z przychodami własnymi z dóbr i lasów rządowych. Na przykład w 1826 roku z planowanych dochodów na poziomie ca 10%, rzeczywiste wpływy do budżetu, z tego tytułu, wyniosły ca 2% [51].

Władze Królestwa (zwłaszcza od czasu, gdy urząd ministra przychodów i skarbu objął książe Franciszek Ksawery Drucki-Lubecki), wspierane przez światłe umysły tej epoki – Stanisława Staszica, Ludwika Platera, Joachima Lelewela, Józefa Wybickiego, Kajetana Koźmiana, Józefa Szaniawskiego, Ignacego Sobolewskiego, Rajmunda Rembélińskiego, Józefa Radoszewskiego – stawiają na rozwój:

- racjonalnego gospodarstwa leśnego,
- uprzemysłowienia kraju.

Działania te mają zintensyfikować przyrost dochodów do budżetu przez [51], „zmodernizowanie” bogactwa krajowego oraz rozwój fabryk i rękodzielni.

Wymaga to jednak uporządkowania struktury władania gruntami w kraju, zwłaszcza w zakresie dóbr i lasów rządowych oraz utworzenia odpowiednich zbiorów informacji

przestrzennych. Świadczy o tym postanowienie N° 2 z dnia 7 kwietnia 1818 roku (por. rozdz. 1.2) na mocy którego ustanowiona została *Kommissya urządzająca do urzędzenia pomiarów i klasyfikacji dóbr rządowych*, której zadaniem było także *zbieranie ogólnych wiadomości o dobrach w państwie i formowanie tabel statystycznych* [97].

W Sekcji Urządzania Dóbr przy tej komisji powstaje w 1825 roku *Mappa Ogołna Dóbr i Lasów Rządowych w Królestwie Polskiem*. (rys. 1.6).

Autorem był geometra rządowy Stanisław Rakowski. W zbiorach kartograficznych Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie zachowała się kopia tej mapy (zb. kart. 88 – 10) wykonana w 1828 r. przez porucznika Sztabu Kwatermistrzostwa Generalnego Józefa Turzańskiego [4].

Konieczność wykonania pomiarów i klasyfikacji dóbr rządowych – *rozpoznania ich położenia, obszerności, źródeł i wielkości użytków* – jest niezbędna dla uzyskania zbiorów informacji przestrzennej dla potrzeb planowanych prac realizacyjnych związanych z rozwojem przemysłu i tworzeniem osad dla *pożytecznych rzemieślników* oraz zamierzeń związanych z organizacją *racjonalnego gospodarstwa leśnego*.

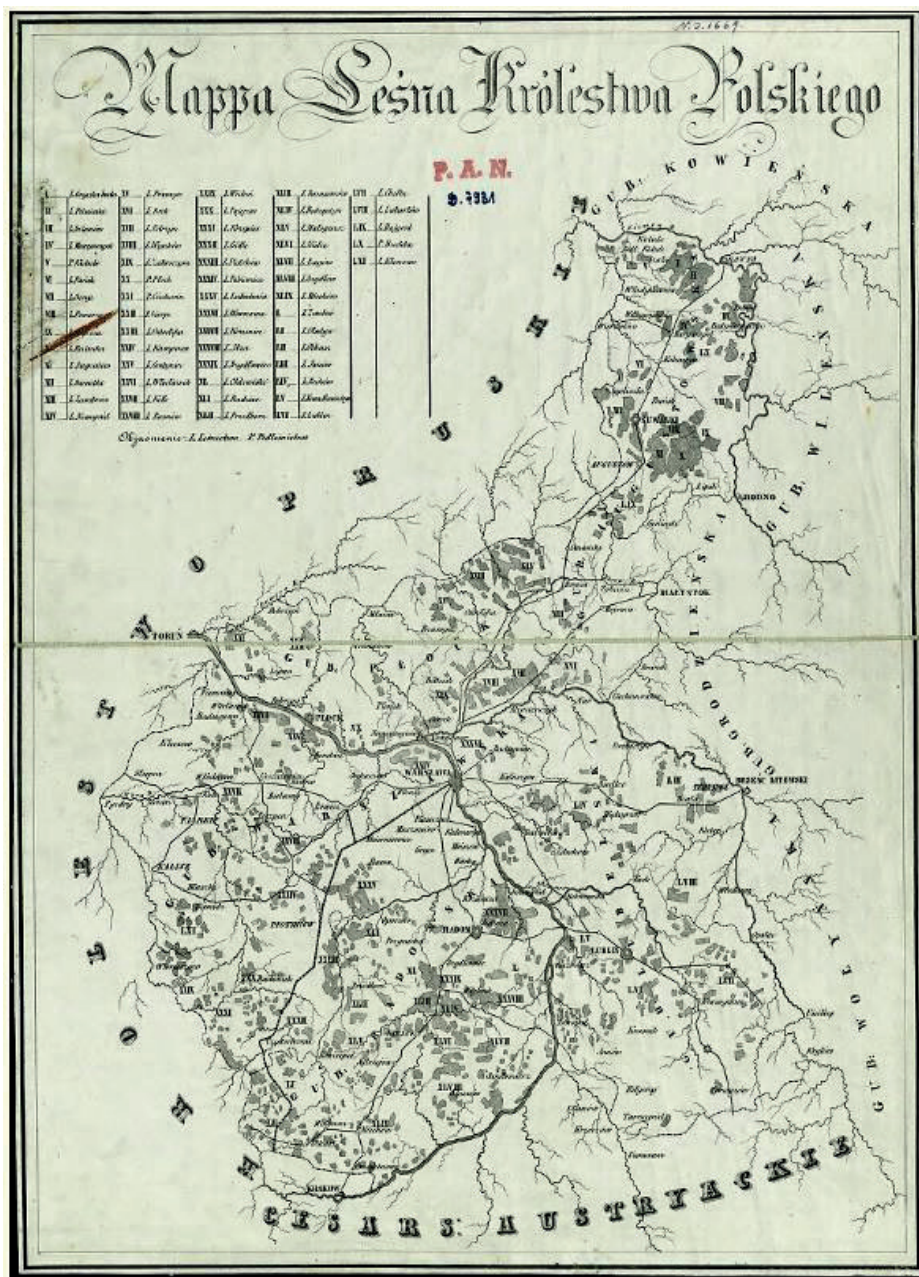
Dane potrzebne są również do *uregulowania dóbr rządowych ku wieczystemu wdzierzawieniu przeznaczonych i zamienieniu w nich pańszczyzny, przez włościan obrobionej na czynsze pieniężne, tudzież wprowadzenie nowych wyciągów i intrat, w czasach dzierzawy będących* [51].

Po wprowadzeniu w 1839 roku [98] nowego podziału administracyjnego na *obręby, okręgi gospodarcze, poreby, oddziały, pododdziały, straże i lesnictwa*, powstaje nowa mapa leśna, która zostaje opublikowana w 1846 roku (rysunek 1.7).

Na mapie zamieszczono tabelę zawierającą spis lasnictw i podleśnictw w granicach Królestwa. Na rysunku mapy cyframi rzymskimi zaznaczono lokalizację lasnictw i podleśnictw wymienionych w tabeli. Z mapy wynika, że według nowego podziału administracyjnego lasy Królestwa Polskiego zostały podzielone na 61 takich jednostek.

Rys. 1.6. *Mappa Ogólna Dóbr i Lasów Rządowych w Królestwie Polskiem* w skali ok. 1:742000, ułożona w Sekcji Urządzenia Dóbr w 1825 roku. Kopia z 1828 roku w Archiwum Głównym Akt Dawnych, Zbiory Kartograficzne 88–10 (źródło: www.drewnica.warszawa.lasy.gov.pl/)

Rys. 1.7. *Mapa leśna Królestwa Polskiego* ca 1846 rok. (oryginał: CBGiOŚ. IGiPZ PAN, sygn. Ds.7931 [I.9A-18]) źródło: Repozytorium Cyfrowe Instytutów Naukowych, <http://rcin.org.pl/dlibra/>)

Oryginał tego opracowania w skali ca 1:2000000 znajduje się w Centralnej Bibliotece Geografii i Ochrony Środowiska Instytutu Geografii I przestrzennego Zagospodarowania im. S. Leszczyckiego Polskiej Akademii Nauk (sygn. Ds.7931 [I.9A-18]). Mapę tę przedstawiono na rysunku 1.7.

Powierzchnie lasów w poszczególnych województwach oraz organizację na lesnictwa, straże i obręby zilustrowano na rysunku 1.8.

W WOJEWÓDZTWIE:	Leśnictw	Podzielonych		Powierzchnia wynosi morgów	Ich pretów
		na straże	na obręby		
Krakowskiem	6	25	108	128.124	111
Sandomierskiem . .	9	44	196	313.446	86
Lubelskiem	3	11	38	48.684	30
Kaliskiem	11	39	143	186.780	30
Płockiem	9	31	155	207.008	4
Mazowieckiem . . .	9	33	138	152.795	244
Podlaskiem	6	17	71	83.775	295
Augustowskiem . .	16	59	325	497.741	55

Rys. 1.8. Podział lasów na lesnictwa, straże i obręby w województwach Królestwa Polskiego [51]

W 1907 roku, pod koniec Królestwa Polskiego, w konsekwencji przeprowadzenia reform uwłaszczeniowych, najwięcej, bo 51,5 % gruntów należało do włościan. Strukturę władania przedstawiono za [64] na rysunku 1.9.

do włościan	5.134.921	51,58
do szlachty zagrodowej . . .	690.582	6,13
do osad miejskich	362.578	2,68
do miast	150.948	1,34
do wielkiej własności . . .	3.881.468	34,45
do skarbu	658.074	5,84
do Majoratów i do innych właścicieli	448.158	3,98
Razem	11.266.729	100,00

Rys. 1.9. Struktura władania gruntami w 1907 roku według [64]

Według danych Departamentu Leśnego za 1906 rok przytoczonych w [80], obszar lasów wynosił 2207777 dziesięcin czyli 4308122 mórg (2411686 ha), czyli wynosił 19,5% ogólnej powierzchni kraju.

Obszar lasów administrowanych przez państwo wynosił 608809 dziesięcin, czyli 1187993 mórg, co stanowiło 27,6% wszystkich obszarów leśnych. Ponad połowa wszystkich lasów, 54,8%, znajdowała się w rękach wielkich właścicieli ziemskich (dobra prywatne i donacyjne) – we władaniu tych podmiotów znajdowało się łącznie 1209675 dziesięcin, czyli 2360487 mórg.

Strukturę władania lasami w tym okresie przedstawiono na rysunku 1.10.

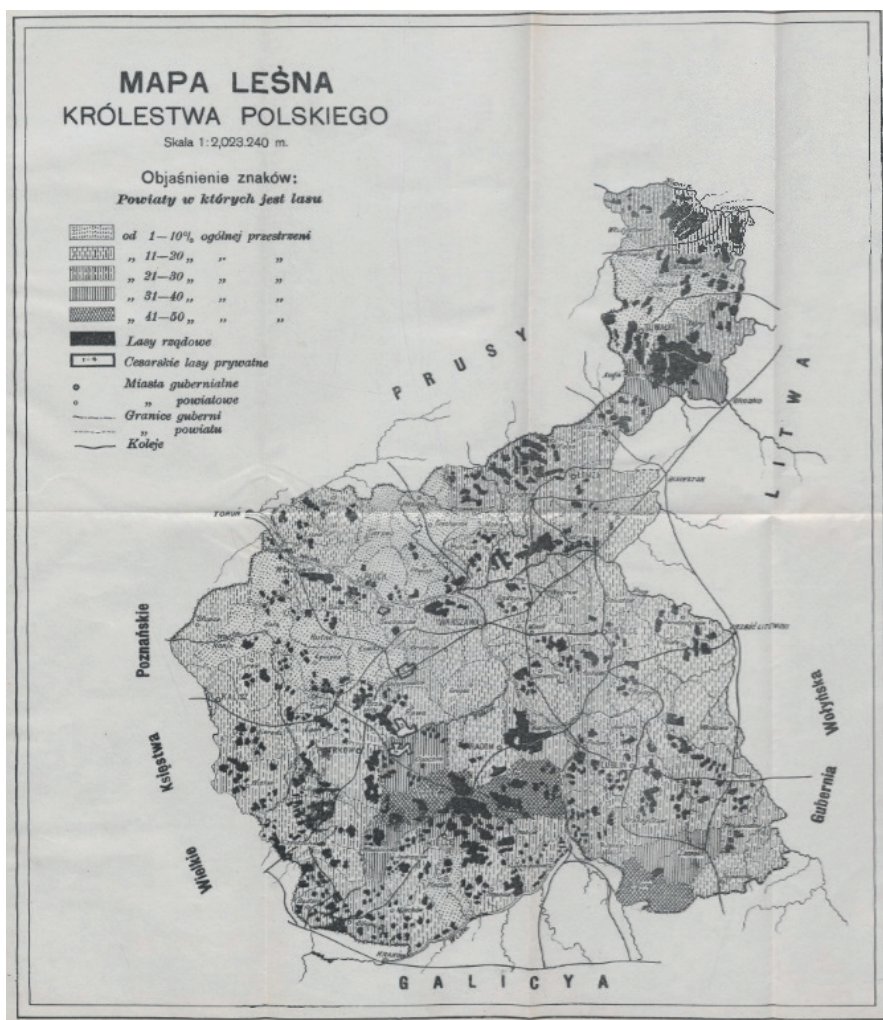
	dziesięcin, morgn. p.,		procent
Administrowane przez państwo	608809	1187993	27,6%
cesarskie (Księstwa Łowickiego)	39202	76496	1,8%
dworskie	1095652	2137989	49,6%
donacyjne	114023	222498	5,2%
włściańskie	210895	411528	9,5%
drobnej szlachty	88435	172566	4,0%
osad, miasteczek, miast i innych kategorii	50761	99052	2,3%
razem	2207777	4308122	—

Rys. 1.10. Struktura władania lasami Królestwa Polskiego w 1906 roku według [51]

Według danych zawartych w [80] zilustrować można lesistość w Królestwie oraz poszczególne jego gubernie oraz powierzchnię lasu przypadającą na jednego mieszkańca.

gubernie	Obszar w dziesięcinach		dziesięcin/ mieszkańca	lesistość w %
	guberni	lasów		
<i>warszawska</i>	1540621	206968	0,12	13,4
<i>kaliska</i>	1020856	142799	0,13	14,0
<i>piotrkowska</i>	1108323	219687	0,13	19,9
<i>radomska</i>	1102260	326104	0,31	29,6
<i>kielecka</i>	887917	189906	0,21	21,4
<i>lubelska</i>	1482287	344757	0,25	23,3
<i>siedlecka</i>	1269185	237586	0,26	18,7
<i>płocka</i>	859192	91373	0,14	10,6
<i>łomżyńska</i>	903421	209219	0,34	23,2
<i>suwalska</i>	1122967	239476	0,39	21,3
<i>Królestwo</i>	11297029	2207777	0,19	19,5

Lesistość w powiatach przedstawia mapa zawarta w [65], którą sporządzono w 1907 roku na podstawie zawartych w tej publikacji danych. Można na niej odczytać również lokalizację lasów rządowych oraz lokalizację prywatnych lasów cesarskich. Mapę tę przedstawiono na rysunku 1.11.

Rys. 1.11. Mapa leśna Królestwa Polskiego z 1907 roku według [65]

Na rysunku 1.12 przedstawiono opracowanie z roku 1915 w skali 1:1000000 zatytułowane *Mapa Królestwa Polskiego z oznaczeniem lasów na podstawie najnowszych źródeł opracowana i wydana przez J. M. Bazewicza*. Oryginał tej mapy znajduje się w Centralnej Bibliotece Geografii i Ochrony Środowiska Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, sygn. D.4894 [I.10B-5].

Rys. 1.12. *Mapa Królestwa Polskiego z oznaczeniem lasów na podstawie najnowszych źródeł opracowana i wydana przez J. M. Bazewicza z 1915 roku (oryginał w Centralnej Bibliotece Geografii i Ochrony Środowiska Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, sygn. D.4894 [I.10B-5] – źródło <http://rcin.org.pl/dlibra/>)*

1.2. ORGANIZACJA ADMINISTRACJI DÓBR I LASÓW RZĄDOWYCH

W 1815 roku, na mocy ustawy z 31 sierpnia, utworzono *Ministryum Przychodów i Skarbu*. Ministrem został Matuszewicz. W ministerstwie funkcjonował *Wydział dochodów Stałych*, do którego należały oprócz sekcji podatków gruntowych, *Administracye Dóbr i Lasów Narodowych, Dóbr i Lasów Korony oraz Dóbr i Lasów Skonfiskowanych*.

Dnia 5 października 1816 roku dekret carski w miejsce *Ministryum* powołuje *Komisję Rządową Przychodów i Skarbu*, której powierzone zostało *zawiadywanie finansów Królestwa*. Do funkcjonującej w jej ramach sekcji podatków i dochodów stałych należała *Dyrekcya Dóbr i wszelkich własności skarbowych*, obejmująca *Biuro podatkowe, Biuro dóbr Korony i Biuro dóbr Rządowych*. Jednak jak stwierdza się w [51]: *Jeszcze przed zorganizowaniem Komisji Skarbu, bo w dniu 1 czerwca 1816 r., porucił namiestnik królewski administracyę lasów rządowych radcy stanu Ludwikowi Platerowi, mianując go Dyrektorem jeneralnym lasów rządowych. Tym sposobem lasy właściwie nie podlegały zarządowi biura dóbr, stanowiły tylko oddzielne biuro przy komisji*.

Na posiedzeniu Rady Administracyjnej dnia 1 czerwca 1816 roku Namiestnik Królewski J. Zajączek i Minister Przychodów i Skarbu T. Matuszewicz podpisują też postanowienie cara Alexandra [86] polecające *Dyrektorowi Jeneralnemu Lasów Rządowych*:

1. *Ogólny dozór nad Lasami Rządowymi i ich Urzędnikami.*
2. *Doprowadzenie do skutku postanowienia Naszego o rocznych porembach.*
3. *Podanie projektu urządzenia lesnej szkoły.*
4. *Podanie projektu pomiaru lasów i ich oszacowanie.*
5. *Podanie projektu ustawy lesnej ogólnej.*

Postanowienie ogłoszono 5 lipca 1816 roku.

Postanowieniem namiestnika królewskiego z dnia 18 lutego 1817 r. powołana została tymczasowa *Dyrekcya dóbr rządowych* pod kierunkiem *Dyrektora jeneralnego dochodów stałych i dóbr rządowych*. Dyrekcya ta działać miała w dwóch wydziałach [86]: *z jednej strony powierzono te prace Izbie administracyjnej dóbr koronnych, z drugiej zaś Izbie administracyjnej dóbr rządowych*.

Na mocy postanowienia N° 2 z dnia 7 kwietnia 1818 roku Cesarza Wszech Rossyj, Króla Polskiego Aleksandra I, podpisanego z upoważnienia przez Namiestnika Królewskiego w Radzie Stanu generała Józefa Zajączka, dobra i lasy rządowe oddane zostają pod jurysdykcję Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu [91].

Artykuł 1

Ogólny dozór i kierunek spraw dotyczących się dóbr i lasów koronnych, powróconych i narodowych, mieć będzie Kommissya Rządowa Przychodów i Skarbu, stosownie do attribucyi iey służących (...) Organizacją tey Dyrekcyi stosownie do etatu przez Nas potwierdzonego Kommissya Rządowa Przychodów i Skarbu urzędzi i postanowi.

Artykuł 2

Szczególną administracją dóbr i lasów koronnych, powróconych i narodowych w kazdem Woiewództwie, trudnić się będzie Kommissya Woiewódzka właściwa przez osobny Wydział, który przy każdej Kommissyi Woiewódzkiej ustanawiamy który nazywać się będzie Wydziałem dóbr i lasów Rządowych Woiewództwa NN.

Artykuł 3

Dla urzędzenia szczególnego dóbr i lasów rządowych, ich pomiaru, klasyfikacyi, separacyi, tudzież uregulowania w nich gospodarstw wzorowych i dzierżaw wieczystych wiekszych i mniejszych, zaprowadzoną mieć chcemy osobną Kommissyę Urządzającą, podług oddzielnego postanowienia.

Postanowienie zostaje ogłoszone dnia 15. Czerwca 1818 roku.

Artykuł 15 postanowienia N° 2 z dnia 7 kwietnia 1818 roku zalecał, by Dyrekcyja Generalna lasów Rządowych dnia 1. Lipca r.b. urzędowania swoje rozpoczęła, zaś Wydziały lasów Rządowych przy komisjach wojewódzkich przez Prezesów tychże Kommissyi, instalowane były dnia 15. Lipca r.b.

W miejsce oddzielnej Dyrekcyi dóbr i Dyrekcyi lasów utworzono jedną Dyrekcyę Jeneralną dóbr i lasów rządowych, która dzieliła się na dwa wydziały: *Wydział dóbr rządowych* i *Wydział lasów*.

Dyrekcja Generalna zostaje oddana pod dozór Ministra Prezydującego w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu Jana Węgleńskiego. Dyrektorem Generalnym Wydziału lasów zostaje Ludwik Plater. Dla kierowania techniczną stroną gospodarki w lasach przy generalnym dyrektorze ustanowiono urząd nadleśnego naczelnego, na który powołany został leśnik niemiecki z księstwa brunszwickiego, Juliusz Brincken [66].

Przy komisjach wojewódzkich uruchomiono Wydziały dóbr i lasów rządowych. Wydziały lesne na poziomie województw składały się z *Kommissarza dóbr i lasów Rządowych*, *Nadleśnego generalnego*, *Radcy prawnego*, *Assessorów* i *innych officyalistów* zatrudnionych na etatach zatwierdzonych przez Komisję Rządową.

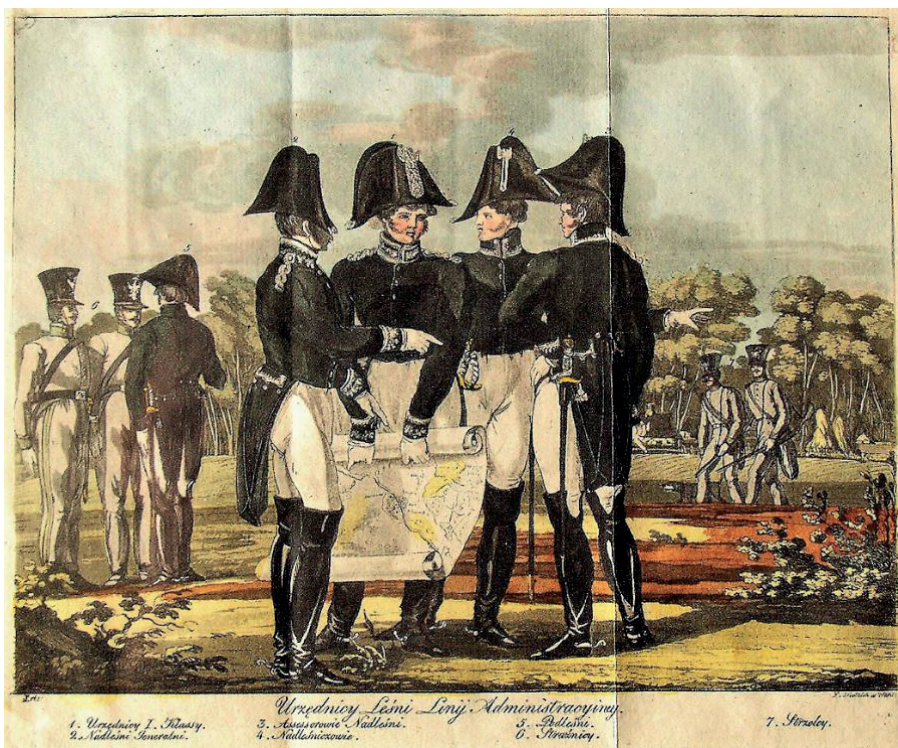
Obreby w lasach dozorowane były przez *gajowych*. Kilka obrebów tworzyło *straż* pod dozorem *nadleśnego*. Kilka straży sąsiednich wsi tworzyło *leśnictwo*, na czele którego

stał *nadleśniczy*. Nadzór nad leśnictwami miał *nadleśny jeneralny* (jeden w każdym województwie).

Dnia 25 czerwca 1818 roku zostaje podpisana przez Dyrektora Platera *Instrukcja dla urzędników wyższych leśnych*.

Dnia 1(13) grudnia 1819 roku car Aleksander I wydaje dekret podnosząc status Administracji Leśnej Rządowej do rangi Królewskiego Korpusu Leśnego i ustanawiający mundur leśny który w symbolice nawiązywał do munduru wojska Królestwa Polskiego. Ustanowiono osiem klas służbowych, każdej przyporządkowując odpowiedni wzór munduru [48,49].

Miernicy leśni zatrudnieni na etatach w tej Administracji znaleźli się w V klasie.

Rys. 1.13. Urzędnicy leśni wg [49]

W 1822 roku, z inicjatywy Druckiego -Lubeckiego, namiestnik królewski wydaje decyzję z dnia 21 listopada, w wyniku której stopniowej likwidacji ulega *Dyrekcya Jeneralna dóbr i lasów rządowych*, funkcjonują jednak dalej dwa wydziały: *Wydział Dóbr* i *Wydział Lasów*. Funkcjonujące w województwach *Wydziały dóbr i lasów rządowych* zostały przemianowane na *Sekcye dóbr i lasów rządowych*.

Dnia 11 grudnia 1823 roku Dyrektor Wydziału Lasów Ludwik Plater podpisuje *Instrukcję dla Korpusu Lesnego*, zastępującą instrukcję z 1818 roku. Nowe przepisy dzielią Korpus na urzędników linii administracyjnej, linii biurowej i linii naukowej.

W 1825 roku, po reorganizacji Wydziału Lasów Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu, utworzono w nim trzy sekcje: techniczną, administracyjną i rachunkową. Najważniejsza była sekcja techniczna, bo do niej należało opracowywanie planów techniczno-leśnych w skali całego kraju i czuwanie nad ich realizacją. Nadzór nad opracowywaniem planów techniczno-leśnych powierzono wykształcony i doświadczonemu leśnikowi Hipolitowi Cieleckiemu [22].

Zgodnie z zaleceniem:

Kommissya Rządowa Przychodów i Skarbu objąwszy zarząd pomienionych dóbr, przedsięwzięła najpierwej rozpoznanie ich położenia, obszerności, źródeł i wielkości użytków, sposobu zarządu i ściągania należnych Skarbowi dochodów; następnie zaś dopiero możliwem było urządzenie samych dóbr i włościan.

zaczyna działać *Komisya urządzającą do urządzenia pomiarów i klasyfikacyi dóbr rządowych.*

Od 1828 roku zaczyna być publikowany *Rocznik Korpusu Leśnego Królestwa Polskiego*.

Sygalizowane jest także publikowanie kolejnych tomów *Zbioru urzędzeń leśnych – dla łatwiejszego obeznania się tak urzedników leśnych, jak i innych, ze wszystkimi przepisami służby leśnej*, oraz *Zbioru Nauk Lesnych – dla doskonałego nadto spoufalenia urzedników lesnych z najpotrzebniejszymi znajomościami sztuki leśnej*.

Od 1832 roku nastąpiło znaczne ograniczenie autonomii Królestwa Polskiego: zastąpienie konstytucji Statutem Organicznym, zniesienie polskiego sejmu, zaczęła się postępująca rusyfikacja administracji, likwidacja polskiego szkolnictwa wyższego.

Zmiany objęły także organizację administracji i służb leśnych.

Na mocy postanowienia Rządu Tymczasowego z dnia 16 lutego 1832 roku nastąpiło połączenie Wydziału Dóbr i Wydziału Lasów, zlikwidowane zostały stanowiska Nadleśnego Naczelnego i Nadleśnych Jeneralnych Wojewódzkich, utworzono natomiast stanowiska Inspektorów Leśnych.

Od 1833 roku Namiestnikiem, w miejsce Zajączka, został generał Iwan Paskiewicz.

Dnia 19 stycznia 1834 roku podpisuje On *Instrukcję dla Inspektorów leśnych*, która w rozdziale I zawiera nową organizację administracji lasów [99]:

O składzie i podziale Administracyi lasów

Dział I

Stan ogólny Administracyi lasów

Art. 1

Administracya lasów składa się:

- a) z zarządu ogólnego nad lasami w całym Królestwie Polskim;*
- b) z zwierzchniego nad lasami dozoru w województwach;*
- c) z zawiadowców i dozorów leśnych w województwach*

Dział II

Podział atrybucyj

Art. 2

Zarząd główny lasów w całości Królestwie należy do Dyrekcji dóbr i lasów w Kommissyi Rządowej Przychodów i Skarbu.

Służba jej pod tym względem dzieli się na wewnętrzną i na zewnętrzną. – Służba wewnętrzna urządzona jest według osobnej organizacyi wewnętrznej Dyrekcji dóbr i lasów, i etatu dla niej postanowionego. Do służby zewnętrznej należą Inspektorowie leśni.

Art. 3.

Zwierzchni nad lasami dozór w województwach zostaje jak dotąd przy Kommissjach Wojewódzkich, które wykonywać będą, za pomocą pomieszczonych na swoich etatach Assessorów Nadleśnych i Sekretarzy leśnych.

Art. 4.

Do zawiadywania i dozorowania bezpośredniego lasów, ustanowieni są w leśnictwach:

- a) Nadleśniczy, jako zawiadowca i gospodarz całego leśnictwa;*
- b) Podleśni, do dozorowania stróżów;*
- c) Strażnicy, do objeżdżania lasów,*
- d) Strzelcy, do pilnowania obrębów leśnych.*

Dyrekcja urzędowała w składzie [99]:

- Dyrektor dóbr i lasów Rządowych – radca stanu Stanisław Piwnicki,
- Naczelnik Wydziału Administracyjnego – referendarz stanu Piotr Gniazdowski,
- Naczelnik Wydziału Urządzenia – referendarz stanu – Felix Gumiński.

W Oddziale Lasów przy Wydziale Administracyjnym pracowali:

Referent główny Józef Englert, referent Kazimierz Janczewski, sekretarz August Barchwitz (w sekcji administracyjnej) oraz referent główny Franciszek Zewald i 3 rachmistrzów (w sekcji rachunkowej).

Oddział Lasów przy Wydziale Urządzenia składał się ze służby wewnętrznej zatrudniającej referenta Głównego Franciszka Cieleckiego, komisarzy lesnych Gustawa Henke, Franciszka Elsnera i sekretarza Michała Adamskiego oraz służby zewnętrznej, gdzie zatrudnieni byli inspektorowie leśni – Hipolit Kiciński, Jan Mirecki, Józef Kowalski, Piotr Kolubakin i adjunkci leśni do urządzania – Stanisław Wilkowski i Woyciech Baranowski.

Zgodnie z ukazem cesarza Mikołaja 11 maja 1836 roku zatwierdzającym *Przepisy o mundurach cywilnych oraz o klasyfikacji urzędników Królestwa Polskiego*, geometrowie i rysownicy zatrudnieni na etatach w Komisji Przychodów i Skarbu zaliczeni zostali do klasy IX (rewizor pomiarów przy Wydziale Urządzenia – do klasy VI). Mieli prawo do munduru z sukna ciemno – zielonego (z zielonym aksamitnym kołnierzem) i sukniennych długich pantalonów tego samego koloru (rys.1.14)

Rys. 1.14. Mundur cywilny urzędnika IX i X klasy Komisji Przychodów i Skarbu według [59]

1.3. KSZTAŁCENIE KADR DLA WYDZIAŁU LEŚNEGO

Specjalistów edukowano w Szkole Szczególnej Leśnictwa. Z uwagi na fakt, że w planach nauczania szkoły znalazły się również przedmioty geodezyjno – kartograficzne, warto przybliżyć te fakty,

Do głównych inicjatorów powołania Szkoły Szczególnej Leśnictwa – pierwszej polskiej uczelni leśnej – należał Ludwik Plater.

Uczelnia powstaje na mocy Postanowienia Królewskiego z dnia 17 października 1816 roku, rozwiniętego Postanowieniem Namiestnika Królewskiego z dnia 20 stycznia 1818 roku [81,82, 47,54].

Po otwarciu Szkoły 26 marca 1818 roku Ludwik Plater zostaje prezesem Rady Szkolnej, bezpośrednim kierownikiem szkoły oraz jednym z jej wykładowców.

Szkoła była prowadzona w formie dwuletnich kursów. Po ukończeniu studiów teoretycznych w Warszawie, absolwenci odbywali praktyki zawodowe w leśnictwie Lubochnia, a od 1825 roku w leśnictwie Bodzentyn.

Program nauczania obejmuje bloki [81,82]:

1. *Wiadomości teoretycznych właściwych leśnictwu.*
2. *Znaiomości posiłkowych.*
3. *Praktyki niższej i wyższej – lub*
4. *Praktyki mierniczej.*

W bloku przedmiotów teoretycznych znajdują się również przedmioty geodezyjno-kartograficzne. Do ich prowadzenia Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu deleguje Juliusza Kolberga – kartografa i geometrę, kierownika katedry *praktycznego miernictwa i niwelacji z topograficznym rysunkiem* na Oddziale Sztuk Pięknych na Uniwersytecie Królewskim (od 1817 roku), generalnego inspektora miernictwa w Radzie Ogólnej Miernictwa, Budownictwa, Dróg i Sławów przy Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych Królestwa (1818), członka komisji egzaminacyjnej kandydatów na geometrów Królestwa Polskiego.

Początkowo przedmioty prowadzone przez Juliusza Kolberga obejmują:

<i>Miernictwa.....</i>	<i>lekcji 28</i>	} <i>razem 64</i>
<i>Niwelacyi.....</i>	<i>4</i>	
<i>Rysunku topograficznego.....</i>	<i>32</i>	

Kiedy w trzecim roku funkcjonowania Szkoły *urządzony został nowy i systematyczniejszy Plan Nauk (...), który dzieli się na:*

- I. na nauki wstępne,*
- II. na techniczne,*
- III. na polityczne,*
- IV. na dodatkowe,*

W planie nauczania nauk technicznych zapisano [37]:

p. Colberg

<i>Miernictwa i Niwelacyi</i>	53	}	177
<i>Rysunku topograficznego.....</i>	85		

Abstrahując od błędu w tym sumowaniu warto zwrócić uwagę, że udział przedmiotów geodezyjno – kartograficznych w programach nauczania Szkoły był znaczący.

Z zestawienia przedmiotów wykładanych w pierwszym okresie funkcjonowania Szkoły wynika, że [82] liczba przedmiotów geodezyjno – kartograficznych rosła.

Przedmiot	Wykładano na roku	Liczba wykładów w jednym roku szkolnym	Wykładający
<i>Miernictwo i niwelacja</i>	<i>I.II.</i>	<i>53 do 110</i>	<i>Kolberg Juliusz</i>
<i>Rysunek topograficzny</i>	<i>I.II.</i>	<i>32 do 216</i>	<i>Kolberg Juliusz Heftmeir Ludwik</i>

W komentarzu do całego zestawienia stwierdzono [82]: *cały obszar ówczesnej wiedzy leśnictwa należycie był wyczerpany: szczególnem uwzględnieniem cieszyło się miernictwo i rysunek topograficzny, zajmujący najznaczniejszą ilość godzin wykładowych w roku.*

Przyjmując, że geodezja to matematyka stosowana, warto przytoczyć jeszcze jeden wyimek z tego zestawienia – przedmioty matematyczne wykładane w Szkole.

Przedmiot	Wykładano na roku	Liczba wykładów w jednym roku szkolnym	Wykładający
<i>Arytmetyka</i>	<i>I.</i>	<i>20 do 40</i>	<i>Matuszewski Michał</i>
<i>Geometria</i>	<i>I.</i>	<i>35 do 46</i>	
<i>Solidometria (Stereometria)</i>	<i>II.</i>	<i>5 do 23</i>	
<i>Algebra</i>	<i>II.</i>	<i>21 do 55</i>	
<i>Trygonometria</i>	<i>II.</i>	<i>9 do 28</i>	

Szkoła posiada zestaw narzędzi mierniczych [81]:

- 1. Busolę dużą z celownikami*

2. *Sztuciec (Reuszeug) kompletny*
3. *Linia dioptryczną*
4. *małą Bussolę do orientowania*
5. *Libellę podługowatą*
6. *Libellę okrągłą*

a ponadto:

- Globus ziemny i niebieski*
- Wzory stereometryczne*
- Wzory topograficzne.*

W 1819 roku Juliusz Kolberg daruje szkole opublikowane w *Warszawie, w Drukarni J.C.K. Mości Rządowcy 1819 roku* dzieło *Porównanie teraźniejszych i dawniejszych miar i wag w Królestwie Polskiem używanych z dodaniem ważniejszych europejskich i innych, z potrzebniejszymi tablicami zamiany iednych na drugie przez Juliusza Colberg Professora zwyczajnego Jeodezyi w Uniwersytecie Królewsko – Warszawskim* [32].

Słuchacze Szkoły kierowani na praktykę mierniczą w lennictwach przechodzili kurs *wykonywania prac mierniczych pod okiem biegłego mierniczego ze względuem szczególnym na przedmioty i potrzeby leśnictwa* [36].

Kiedy w 1820 roku, z inicjatywy generalnego dyrektora lasów Ludwika Platara zaczyna wychodzić czasopismo *Sylwan, dziennik nauk leśnych i myśliwych* oprócz treści ściśle związanych z tytułem, publikowano w nim także artykuły z geodezji Juliusza Kolberga, takie jak [19]:

- *Opisanie składu i użycia planimetru, nowo wynalezonego mierniczego narzędzia, do dochodzenia powierzchni płaskich (t.I),*
- *Rozstrząśnienie, niektórych przypadków, we względzie geometrycznym wydzających się w czasie prostowania granic pól i lasów, i uwagi nad zamianą i obrachowaniem figur (t. II),*
- *Nowe rozwiązania niektórych zadań z geodezji (t. III),*
- *Opisanie narzędzia mierniczego do wymierzania od oka odległości lub wysokości różnych przedmiotów (t. V).*

O geodezji wykładanej w Szkole Szczególnej Leśnictwa *Sylwan* z 1827 roku pisał []: *Ta część Nauki leśney technicznej zatrudnia się dochodzeniem i wystawianiem pod zmysły powierzchni gruntu leśnego. Jest ona przystosowaniem Jeometrii praktyczney do pomiaru lasów, i rozwiązuię szczególnie z natury tego przedmiotu wynikające zagadnienia. – Pomiar lasów uskutecznia się zapomocą ieometrycznych linii, kątów i płaszczyn, które główny podział tey Nauki stanowią.*

Autor miał na myśli opartą na dorobku ówczesnej sztuki europejskiej książkę *Geometria praktyczna* opublikowaną w 1786 roku przez pijara, matematyka i geodetę Ignacego Zaborowskiego [63], która miała istotne znaczenie w procesie wyodrębniania się miernictwa w samodzielną dyscyplinę naukową. Ostatnie wydanie tego podręcznika z roku 1820 Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Królestwa Polskiego *do używania w Krajowych Szkołach Publicznych zaleca*.

W szkołach tych kształciła się młodzież w naukach leśnych do roku 1832, w którym, *z powodu wypadków krajowych, dla braku funduszy zamknięte zostały* [82]

2. ZADANIA POMIAROWE I ICH WYKONAWCY

Pierwszoplanowym zadaniem, umożliwiającym podjęcie starań o zwiększenie dochodów budżetowych z obu tych sektorów gospodarczych – rolnictwa i przemysłu – było zaprowadzenie ładu przestrzennego w kraju poprzez szczegółową inwentaryzację dóbr nieruchomości, zwłaszcza dóbr rządowych, oraz uporządkowanie struktury władania tymi dobrami.

Wśród przedsięwzięć gospodarczych, wymagających danych przestrzennych, wymienić można:

- w sektorze rolnym
 - administrowanie dobrami ziemskimi (organizacja mogącego przynosić duże dochody gospodarstwa leśnego, sprzedaż gruntów rządowych, oddawanie w użytkowanie wieczyste, w dzierżawę),
 - uregulowanie wymiaru podatków i świadczeń z tytułu użytkowania gruntów (podatek gruntowy, daniny, czynsze, pańszczyzny, dziesięciny),
- w sektorze przemysłowym
 - urządzenie przestrzenne nowych jednostek osadniczych, w tym zakładania nowych osad dla przybywających z zagranicy *pożytecznych rękodzielników*, którzy mieli wspomóc uprzemysłowienie kraju) oraz regulacja istniejących miast rządowych
 - budowa nowych szlaków komunikacyjnych (łączyjących ośrodki przemysłowe i wpływających na rozwój handlu).

Dla pozyskania danych przestrzennych dla tych celów niezbędne jest prowadzenie prac geodezyjno – kartograficznych.

Przykładem może być zapis *Instrukcyi dla Komisarzy na mocy Dekretu Królewskiego z d. 6/13 marca 1817r. robiących zamianę dziesięcin wytycznych* (na opłaty pieniężne – przyp. aut.) która w § 7 stanowiła [88]:

*Wszelkie grunta, czyto dworskie, czy włościańskie, podlegające dziesięcinie objęte być mają rozmiarem – mappa rozmiarowa znajduiąca się na gruncie, użyta być może, jeżeli się na nią strony zgodzą; jeżeli zaś strony dla ważnych przyczyn nieprze-
staią na mappie znajduiącey się na gruncie, tedy nowy rozmiar ma być zrobiony przez Jeometrę chociaż nie Rządowego. Gdyby się strony niezgodziły na Jeometrę prywatnego, tedy Jeometra Rządowy rozmiar uskuteczni kosztem właściciela gruntu, dziesięcinie uległego.*

Innym przykładem może być zapis znajdujący się w tytule *O pomiarze miast i terytoriów miejskich, oraz sporządzaniu map z rejestrami pomiarowemi realności miejskich*, w dziale *O gospodarzem uporządkowaniu miast i realności do nich należących* [101] gdzie przeczytać można:

Miasta, posiadające dostateczne w kassach swoich fundusze, mają siedziby i grunta swoje przez geometrów patentowanych przysięgłych pomierzone, oraz sporządzone mapy z rejestrami pomiarowemi, które są użyteczne w razie sporów o granice i rozległość posiadłości, bądź do całych gmin miejskich, bądź też do poszczególnych mieszczan należących, – a przytem służą za podstawę do gospodarczego zarządu realnościami miejskiemi. W miastach rządowych, których kassy ekonomiczne nie są zasobne, mieszczanie posiadacze domów lub gruntów, a w miastach prywatnych ich właściciele, skłaniani bywają, w razie potrzeby, do złożenia funduszu na koszt pomiarów.

W świetle potrzeb danych przestrzennych związanych z realizacją całego programu gospodarczego, pomiary muszą mieć zasięg ogólnopolski, zaś z punktu widzenia, zwłaszcza własności rządowych, niezbędne jest wykonanie:

- prac związanych z rozgraniczenia dóbr i lasów,
- prac związanych z pomiarem dóbr i lasów rządowych,
- prac związanych z urządzaniem lasów.

Podstawowy zakres prac, związanych z realizacją dwóch pierwszych zadań, obejmował:

- sporządzanie wielkoskalowych map sytuacyjnych oraz stanowiących integralną z nimi całość rejestrów pomiarowych,
- sporządzanie map do celów prawnych, w przypadku występowania tzw. *kontrowersyi*, czyli sporów granicznych.

Uwzględniając zaś dalekosiężne zamierzenia związane z gospodarstwem leśnym, niezbędne było:

- wykonanie tzw. *separacyi*, czyli odgraniczeń wewnętrznych lasów od pól, łąk i innych użytków rolnych znajdujących się w granicach dóbr,
- pomiaru tzw. *odpadków leśnych*, czyli skrajnych części lasów *nie mających zapewnionego odbytu na drzewo* na użytek rolny,
- sporządzania map i rejestrów pomiarowych rewirów leśnych i obrębów, oraz *map zbiorowych* dla każdej *straży i leśnictwa*.

Planowane ambitne zamierzenie przyczynia się do wzrostu rangi zawodu geodety. Dla realizacji przewidzianych ustawą prac pomiarowo – kartograficznych niezbędne jest znalezienie wykonawców.

Przykładem może być obwieszczenie, jakie ukazuje się już 6 września 1817 roku na pierwszej stronie Dziennika Urzędowego Województwa Augustowskiego [94], w którym komisja wojewódzka wzywa wszystkich uprawnionych Geometrów do udziału w pracach rozgraniczeniowych. Treść tego ciekawego dokumentu przedstawiono na rysunku 2.1. Z treści obwieszczenia wnioskować można, że podobnej treści ogłoszenia zamieszczone zostały w dziennikach urzędowych pozostałych województw.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że kiedy z dnia 5/17 października 1817 roku opublikowany zostaje dekret carski *Urzadzenie co do uwolnień od służby Woyskowej artystów, fabrykantów i Rzemieślników i Proffessionistów*, w gronie wymienionych do zwolnienia znajdują się również miernicy [93].

Liczyć można było, w pierwszym rządzie, na geometrów, którzy uzyskali uprawnienia wcześniej, w Księstwie Warszawskim, na mocy ustawy o egzaminach państwowych.

Podpisując dnia 29 kwietnia 1808 roku tę ustawę Fryderyk August, *Król Saski, Xiążę Warszawski etc, etc.* pisał [85]: *...od ogłoszenia niniejszey Ustawy...damy pierwszeństwo tym, którzy przez odbycie poprzedniczych examinów, udowodnią wyiaśnione wyobrażenia o stosowanych do urzędu obowiązkach, oraz należytą praktyczną wprawę, zaś od dnia pierwszego Września tysiąc ośmset dziesiątego roku zaczynaiąc nikt...powołanym nie zostanie, kto pierwey niżey opisanych nie złoży examinów*

Wykonywanie wolnego zawodu na terenie Księstwa w świetle tej ustawy możliwe jest po uzyskaniu tytułu geometry I lub II klasy. Aby zostać geometrą II klasy należało legitymować się odpowiednią praktyką i zdać egzamin przed Najwyższą Komisją Egzaminacyjną. Roczna praktyka i zdanie kolejnego egzaminu uprawniało do tytułu geometry I klasy.

Właściciele patentu uzyskiwali pełne uprawnienia zawodowe – mogli wykonywać w całym Księstwie Warszawskim wszelkie czynności z *nauki miernictwa wypływające* dopiero po *wykonanej przysiędze przed prefektem którego bądź departamentu, iż czynności onemu bądź publiczne, bądź prywatne lub sądowe, gdy polecone zostaną, że wedle boga i sumienia dopełniać będzie* (AGAS, RSiRMKW, sygn.39, k. 7)..

OBWIESZCZENIE.

Z Wydziału Administracyjnego.

Kommissya Województwa Augustowskiego.

Izby Administracyjne Dóbr Korony i Skarbowi powróconych, oraz Dóbr Narodowych, upoważnione od Rządu do przedsięwzięcia prac około urządzenia Ekonomów Rządowych i sporządzenia prawidłowych intry wyciągów, potrzebuje ku temu celowi znaczney liczby uzdatnionych Geometrów; z tego więc względu Kommissya Województwa Augustowskiego przez niniejsze swoje obwieszczenie wzywa wszystkich Geometrów którzy zupełnie są zdolni i wylegitymować się mogą przez ważne zaświadczenia z złożonego w Radzie Ogólney budownictwa w. examinu, izby do Izby Administracyjney Dóbr Korony i Skarbowi powróconych, oraz do Izby Administ. Dóbr Narodowych w Warszawie posiedzenie swe odbywających, na piśmie zgłaszali się, a tym którzy dostateczne dowody swej kwalifikacyi złożą, praca rozmiaru gruntów w dobrach Rządowych powierzona będzie, podług mających się im udzielić przepisów i za nadgodą która im oznajmioną zostanie.

Obok wszakże tego ohrzeża Kommissya Wojewódzka wszystkich Geometrów, iż gdy Izby Administracyjne wyżej wymienione nie mogą w żaden sposób narażać się na niedokładność robot miernicznych, będących pierwszą zasadą w czynności tyle ważney, ile jest wyciąganie z dóbr i gruntów intry; żaden przeto Geometra przyjęty i do tej pracy użyty nie będzie, który zupełney zdolności w sposobie wyżej wyrażonym udowodnić nie będzie w stanie.

w Suwałkach, dnia 16. Sierpnia 1817. Nr. 1111 r. 17.

Prezes Kommissyi J. ZIELINSKI.

Sekretarz Jeneralny Ussyński.

Rys. 2.1. Ogłoszenie dla geodetów z 1817 roku wg [94]

W latach 1810–1812 Fryderyk August sygnował 60 patentów dla geometrów oraz 8 dla budowniczych, którzy byli zarazem mierniczymi. W AGAD, RSiRMKW, sygn.39 znajduje się alfabetyczna lista tych osób z datami uzyskania patentu, która przytoczona zostanie według danych zamieszczonych w [39]:

Lista osób z patentem geometry w Księstwie Warszawskim

A	C
<i>Wilhelm Archelin(?) [16.06.1810]</i>	<i>Juliusz Colberg [19.11.1810]</i>
	<i>Stanisław Czarnecki' [26.01.1811]</i>
B	<i>Jakub Czerwiński [11.07.1810]</i>
<i>Józef Barański [31.10.1811]</i>	D
<i>Albrecht Binder [16.06.1810]</i>	<i>Jan Danielski [19.02.1812]</i>
<i>Jan Fryderyk Brown(?) [16.06.1810]</i>	<i>Stefan Gibasiewicz [7.03.1810]</i>

G

Michał Grabski [7.03.1810]

Marcin Fryderyk Grapow

[11.04.1810]

H

Krystyn Henryk Halm [19.02.1812]

Henryk Krzysztof Hoffmann

[7.03.1810]

J

Stanisław Jabłoński [10.04.1812]

Franciszek Johnney [5.06.1811]

K

Karol Kagunne(?) [16.06.1810]

Rudolf Kanelli [11.07.1810]

Franciszek Karzantowicz

[16.06.1810]

Adam Kasparowski [31.10.1811]

Karol Ludwik Knappeln(?)

[7.03.1810]

Józef Kozłowski [19.11.1810]

Jakub Kryński [7.03.1810]

Teodor Krzycki [16.06.1810]

L

Jan Fryderyk Wojciech Lange

[5.06.1811]

Franciszek Lipczyński [19.11.1810]

Ł

Joachim Łapiński [11.07.1810]

M

Ludwik Markowski [25.04.1810]

Kazimierz Mędrzecki [11.04.1810]

Maciej Migurski [19.09.1810]

N

Józef Neugebauer [25.04.1810]

Feliks Niesołowski [5.06.1811]

O

Wincenty Ostrowski [11.07.1810]

P

Jan Karol Pambo [7.03.1810]

Wojciech Pągowski [25.04.1810]

Klemens Pełka [20.04.1811]

Marcin Petrykowski [25.04.1810]

Wincenty Pieniążek [19.09.1810]

Mateusz Piotrowski [7.03.1810]

Ambroży Prokopowicz [16.06.1810]

Leopold Purzycki [19.09.1810]

R

Szymon Radecki [20.04.11]

Wincenty Radłowski [20.04.1811]

Fryderyk Repno [5.06.1811]

S

Józef Salger(?) [16.06.1810]

Michał Sewerynowicz [11.07.1810]

Józef Sienkiewicz [7.03.1810]

Andrzej Smolikowski [11.07.1810]

Otto Salomon Sterner(?) [20.04.1811]

Wincenty Styczyński [11.04.1810]

August Wilhelm Szneyder [7.03.1810]

Jan Fryderyk Stryk [19.09.1810]

T

Jerzy Tetmajer [31.10.1811]

W

ks. Grzegorz Wężyk [26.01.1811]

Tomasz de Wiernik [10.04.1812]

Leopold Windisch [16.06.1810]

Tomasz Wnętownski [20.04.1811]

Z

Jan Zaleski [19.09.1810]

Ż

Antoni Żebrowski [16.06.1810]

Jan Żebrowski [11.07.1810]

Lista osób z patentem geometry i budownicze w Księstwie Warszawskim

<i>D</i>	<i>M</i>
<i>Fryderyk Dolak [19.11.1810]</i>	<i>Józef Mielcarzewicz [5.06.1811]</i>
<i>G</i>	<i>Jan Muller [11.04.1810]</i>
<i>Henryk Karol Galie [16.06.1810]</i>	<i>N</i>
<i>Filip Wilhelm Grapow [7.03.1810]</i>	<i>Edward Natter [16.06.1810]</i>
<i>K</i>	<i>Jędrzej Nazarewicz [20.04.1811]</i>
<i>Jan Konietzka [19.11.1810]</i>	

W tym gronie na uwagę zasługuje zwłaszcza Juliusz Kolberg – wybitny kartograf, autor między innymi mapy służącej do podziału Księstwa Warszawskiego na departamenty i powiaty (1808), inspektor ds. pomiarów w Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji w Księstwie Warszawskim, który pełni również wiele znamienitych funkcji w Królestwie Warszawskim – generalnego inspektora miernictwa w Radzie Ogólnej Miernictwa, Budownictwa, Dróg i Splawów przy Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych Królestwa, członka komisji egzaminacyjnej kandydatów na geometrów Królestwa Polskiego, jest kierownikiem katedry „praktycznego miernictwa i niwelacji z topograficznym rysunkiem” na Oddziale Sztuk Pięknych na Uniwersytecie Królewskim w Warszawie.

Wymienić można także Jana Żebrowskiego, który pełnił rolę geometry generalnego w Dyrekcji Dóbr i Lasów Narodowych. Inni znajdują zatrudnienie w tworzonych przy departamentach władzach mierniczych, które skupione były w Intendenturze Dóbr i Lasów Narodowych (od 1818 roku służby te funkcjonowały w wojewódzkich Wydziałach Dóbr i Lasów Rządowych, podległych ministerstwu Przychodów i Skarbu). Zatrudnienie w tych władzach znaleźli: Jakub Kryński, – jako geometra i budowniczy w departamencie warszawskim, a w innych ośrodkach geometry Piotr Janczewski, Maciej Migurski, Wojciech Lange, Jan Danielski, Mikołaj Szymanski, Jan Kowalski, Jan Pambo, Stanisław Jabłoński, Hipolit Rogowski został komisarzem ekonomicznym w Intendenturze Dóbr i Lasów Narodowych [39].

Geometrą *Dyrekcji Jeneralney Dóbr i Lasów Narodowych* tytułował się także Franciszek Johney [17].

Podobne uregulowania przyjęto na posiedzeniu Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego dnia 12 listopada 1816 roku. Dotyczyły one trybu nabywania uprawnień zawodowych dla wszystkich osób ubiegających się o funkcje i urzędy publiczne. Przepisy te dotyczyły również geodetów [14].

Dnia 22 grudnia 1816 roku ogłoszono podpisane przez generała Józefa Zajączka, Namiestnika Królestwa Polskiego, postanowienie zatytułowane *Ustanowienie Kommissyów Examinacyjnych* [87]

Artykuł 1 tego postanowienia stanowił: *Każdy starający się o funkcję albo urząd publiczny, ma wprzód swój sposób przez examen okazać w Kommissyach Examinacyjnych.*

Kolejne paragrafy przybliżają szczegóły trybu nabywania takich uprawnień zawodowych. *Funkcje i urzędy krajowe do których ubiegający się mają w Kommissyach Examinacyjnych wywozić swój sposób* podzielone zostały na trzy klasy. Geometrowie zaliczeni zostali do drugiej klasy. Ich „*usposobienia*” oznaczane były przez *Kommissye Examinacyjne Wojewódzkie*. Warunkiem przystąpienia do egzaminu było odbycie stosownej aplikacji.

W 1827 roku, według opracowanego przez Franciszka Rodeckiego dzieła *Obraz jeograficzno-statystyczny Królestwa Polskiego* [108] było ogółem 116 geometrów. Ich rozmieszczenie w poszczególnych województwach Królestwa przedstawiono poniżej:

NAZWISKA WOJEWÓDZTW	Geometrowie
Krakowskie	10
Sandomierskie	8
Kaliskie	13
Lubelskie	18
Płockie	10
Mazowieckie	42
Pollaskie	5
Augustowskie	8
Ogół. . . .	116
w Mazowieckie.	21
w Warszawie	21

Rys. 2.2. Rozmieszczenie geometrów Królestwa Polskiego w 1827 roku według [108]

Spośród 42 geometrów województwa mazowieckiego, 21 mieszkało w Warszawie.

Później, 13 czerwca 1833 roku została przyjęta specjalna *Instrukcja o egzaminowaniu osób, starających się o posady lub wolną praktykę w architekturze, budownictwie,*

kommunikacyj lądowych i wodnych, i miernictwie, wydana przez Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych, Duchownych i Oświecenia Publicznego [102].

Stopnie uprawnień podzielone zostały w tej instrukcji na trzy klasy. Do pierwszej zaliczeni zostali *Mierniczowie czyli Geometrowie klasy I-ej, noszący dzisiaj tytuł Geometrów przysięgłych.* (art.4).

Egzamin składał się z części pisemnej i ustnej. Poniżej przedstawiono zakresy wiadomości kandydatów na geometrów sprawdzane w części pisemnej oraz zestawienie losowanych pytań na części ustnej.

Część pisemna

Konkurujący na Geometrę w rozprawie usprawiedliwić winien znajomość narzędzi do mierzenia podstaw tryangulacyjnych, do mierzenia kątów przy tryangulacji pierwszego rzędu, czy zna użycie lunety przychodowej, koła południkowego, pendułów, chronometrów, barometrów i termometrów, tablic trygonometrycznych, kalendarzy astronomicznych i t.p.; ze wszelką akuratacją matematyczną, jakiej przy rozmiarze tak wielkiej przestrzeni użyć wypada; nakoniec, czy zna rozkład pracy i zasady do konserwowania pomiarów (art.22).

Zadania do rozwiązania na piśmie podawane kandydatom do klasy II-ej (art.20)

Projekt pomiaru przestrzeni od 200 do 20,000 włók powierzchni. Rozwiązanie, oprócz rozprawy na piśmie, składać mają potrzebne do niej rysunki topograficzne i inne, jakichby rozprawa wymagała. do klasy III-ej (art. 21)

Projekt urzędzenia pomiarów w całej gubernii, z wszelkimi co do zasad postępowania usprawiedliwieniami, wyrachowaniem czasu, kosztów i t.p.

Część ustna

Kandydaci do stopnia I-ej klasy (art. 27)

a) *znajomość miar powierzchni i długości powszechnie w kraju używanych, stosunki zachodzące między niemi;*

b) *dokładną znajomość narzędzi mierniczych, jako to łańcucha, stolika, busoli, eklimetru, praktyczne sposoby użycia tychże, z wszelkimi przezornościami, na gruncie w niewiększej jak 100 do 200 włók powierzchni, i znajomość narzędzi graficznych, jako to: pantografu, przenośnika, stangencerkli, cerkli redukcyjnych;*

c) *sposoby i porządek układania rejestrów pomiarowych, podziałowych, separacyjnych, opisów granic;*

d) *postępowanie w sprawach granicznych, gdzie idzie o wymiar jednej ściany;*

e) *znajomość i użycie materiałów rysunkowych;*

instrukcje techniczne i administracyjne, w kraju za obowiązujące uważane.

Przy stwierdzeniu wiadomości pomienionych (...) Mierniczowie dowieść winni, ile posiadają biegłości i zręczności w stosowaniu nauk pomocniczych, dla aplikantów przepisanych.

Kandydaci do stopni II-jej klasy (art.28)

a) trygonometrię prostokreślną, geodezyę o tyle, aby znali dokładnie sposoby i środki połączenia prac swoich z pracami pomiarowemi wyższemi;

b) gruntowną znajomość i porównanie miar krajowych i zagranicznych, w rozmaitych epokach używanych;

c) znajomość dokładną narzędzi do mierzenia długości i kątów, tak względem teoretycznym, jako rozumowanym praktycznym, a mianowicie: łańcucha, stolika, teodolitu powtarzającego, użycie ich do pomiaru w przestrzeni od 200 do 20,000 włók powierzchni mającej, we wszelkich przypadkach, jakie się przytrafić mogą, z największą skrupulatnością;

d) postępowanie przy wyznaczeniu linii południowej z wysokości odpowiednich gwiazd, użycie w tym przypadku chronometru kieszonkowego, mierzenie kątów azymutowych;

e) wybór i mierzenie podstaw;

f) systemat podziałek i utrzymanie stosunku planu do gruntu, użycie rachunku trygonometrycznego do wykreśleń, konserwowanie planów;

g) zasady ustanowienia dokładnej powierzchni do ułożenia regestrów pomiarowych, podziałowych, separacyjnych, sporządzenia opisów granicznych;

h) sposoby zamiany granic krzywych na proste, dzielenie różnych części gruntu, na jakich bydy figurach na planie i gruncie.

Znajomość wszystkich części pomienionych powinien Geometra opierać na dowodzeniach geometrycznych i rachunkowych.

W 1859 roku *Lista Jeometrów* uprawnionych liczy 246 osób [103].

LISTA JEOMETRÓW

***którzy otrzymali z Rady Administracyjnej patentu
do wolnej praktyki mierniczej w Królestwie***

A

Abraham Karol.

Adamowicz Alexander

Andrychewicz August

Antuszewicz Kazimierz

B

Barth Jakób

Barth Fryderyk

Baudonin Alexander

Bergemann Wilhelm

Bernaer Józef

Bieczyński Feliks

Bielanski Joachim

Birner Jan

Błociszewski Alexander

<i>Bohusiewicz Konstanty</i>	<i>Dziedzicki Adam</i>	<i>Kamiński Adam</i>
<i>Bońkowski Felicyan</i>	<i>Dzierzkowski Marcin</i>	<i>Kapeliński Andrzej</i>
<i>Borkowski Alexander</i>	<i>Dziewulski Wojciech</i>	<i>Karolli Alexander</i>
<i>Borowski Jan</i>	<i>Dziewiątkiewicz Jan</i>	<i>Kowalski Marcin</i>
<i>Borowski Karol</i>	E	<i>Kierwiński Antoni</i>
<i>Borkiewicz Franciszek</i>	<i>Ehrenfeucht Emil</i>	<i>Kirszenstein Karol</i>
<i>Borzęcki Tomasz</i>	F	<i>Kieszkowski Józef</i>
<i>Brochocki Antoni</i>	<i>Florencki Andrzej</i>	<i>Kiok Ludwik</i>
<i>Brandt Piotr</i>	<i>Florkiewicz Paweł</i>	<i>Kleczkowski Franciszek</i>
<i>Brosch Ferdynand</i>	<i>Forsewicz Bazyli</i>	<i>Kocki Kazimierz</i>
<i>Bystrzanowski Jan</i>	G	<i>Konopacki Leon</i>
<i>Brzeziński Bronisław</i>	<i>Gaszyński Józef</i>	<i>Kosiński Tomasz</i>
<i>Bzura Adam</i>	<i>Gensch Jan</i>	<i>Kossowski Felix</i>
C	<i>Gołakowski Franciszek</i>	<i>Kossowski Hipolit</i>
<i>Chmieliński Łukasz</i>	<i>Gorecki Walenty</i>	<i>Kowalski Maxymilian</i>
<i>Chudzyński Ludwik</i>	<i>Grabiński Adam</i>	<i>Kowalski Jakub</i>
<i>Chudzyński Ignacy</i>	<i>Grabowski Paulin</i>	<i>Kozerski Dominik</i>
<i>Ciemniewski Adam</i>	<i>Greffen Leonard</i>	<i>Kozłowski Józef</i>
<i>Cieliński Konstanty</i>	<i>Grochowicki Ryszard</i>	<i>Kretschmer Karol</i>
<i>Cieliński Franciszek</i>	<i>Gross Edward</i>	<i>Krajkowski Stanisław</i>
<i>Cieszkowski Dominik</i>	<i>Grzeboński Julian</i>	<i>Krassucki Leon</i>
<i>Cyroński Koronat</i>	<i>Grzegorzewski Walenty</i>	<i>Królikowski Karol</i>
<i>Czajewski Julian</i>	<i>Gumulicki Jan</i>	<i>Krupinski Stanisław</i>
<i>Czarnecki Edward</i>	H	<i>Krystek Szczepan</i>
<i>Czermiński Władysław</i>	<i>Halberstaedt Albert</i>	<i>Krzesimowski Stanisław</i>
D	<i>Hülsen August</i>	<i>Krzykowski Gustaw</i>
<i>Daniewski Piotr</i>	J	<i>Kulczycki Alexander</i>
<i>Daszewski Romuald</i>	<i>Jamiołkowski Ignacy</i>	<i>Kulesza Alexander</i>
<i>Dąbrowski Julian</i>	<i>Jankiewicz Kazimierz</i>	<i>Kulakowski Ignacy</i>
<i>Dobrowolski Xawery</i>	<i>Janulewicz Wincenty</i>	<i>Kunicki Antoni</i>
<i>Dobruchowski Hipolit</i>	<i>Janczewski Piotr</i>	<i>Kurzatkowski Izidor</i>
<i>Dorant Leon</i>	<i>Jasinkowicz Michał</i>	<i>Kuszkowski Józef</i>
<i>Drożdżeński Józef</i>	<i>Jasinski Jakób</i>	<i>Kwiatkowski Józef</i>
<i>Druet Kazimierz</i>	<i>Jaszewski Jan Nepomucen</i>	L
<i>Ducheński Felix</i>	<i>Juszczakiewicz Jan</i>	<i>Laskowski Michał</i>
<i>Dümbte Ferdynand</i>	K	<i>Leśniewski Jan</i>
<i>Dworzaczek Jan</i>	<i>Kahl Teodor</i>	<i>Lewinski Felix</i>

Lewiński Franciszek

Lisiecki Paschalis

Lorentzki Andrzej

Lotich Jan

Lubowidzki Wiktor

Ł

Ławrynowicz Franciszek

Łukański Karol

Łuszczewski Joachim

Łużecki Piotr

M

Maciejowski Bolesław

Makulski Ludwik

Maleszewski Władysław

Małachowski Wawrzeniec

Małachowski Ignacy

Markowski Julian

Mauerberger Sylwiusz

Milkuszyć Karol

Mittelstaedt Xawery

Mizgalski Tomasz

Morawski Jan

Moritz Konstanty

Muklanowicz Henryk

Müller Karol

Müller Julian

N

Neumann Teodor

Niezabitowski Hieronim

Nowicki Antoni

Nowinski Ignacy

O

Obuchowski Józef

Ogilba Stefan

Olex Fryderyk

Opieński Felix

Ostrowski Józef

P

Pachulski Lorenz

Pankiewicz Józef

Pauber Franciszek

Peel Stanisław

Pelżucki Józef Albin

Petzold Michał

Pierzchała Walenty

Piotrowski Sabin

Piwnicki Karol

Plebanowski Walenty

Podgórski Walery

Podgórski Adam

Podziemski Kazimierz

Polaczek Jan

Polkowski Jan Nepomucen

Popławski Stanisław

Potocki Maryan

Pstrokoński Alexander

Przeździecki Julian

Przybyszewski Leopold

Puszczalowski Onufry

R

Raczyński Klemens

Rajski Władysław

Rajdecki Wojciech

Rau Wilhelm

Rettel Jan

Rodakiewicz Łukasz

Rosiewicz Agaton

Rostkowski Franciszek

Roszkiewicz Jan

Rusiecki Alexander

Rusiecki Jakub

Ruszkowski Andrzej

Rutkowski Soter

Ryszkiewicz Józef

S

Schmidt Leopold

Schumann Antoni

Ścisłowski Ignacy

Sikorski Ludwik

Sikorski Józef

Skwirski Felix

Śliwiński Mikołaj

Śliwiński Henryk

Sławiński Michał

Sławiński Alexander

Smorowski Antoni

Sobocki Szymon

Sosnowski Józef

Sosnkowski Karol

Sperber Fryderyk

Steinbrich Hipolit

Stęfański Adam

Stetkiewicz Kazimierz

Sulikowski Augustyn

Szabelski Albert

Szerszonowicz Teodor

Szczepkowski Ferdynand

Sztochel Juliusz

Sztochel Ludwik

Szymoński Ignacy

T

Timann Edward

Tokarski Józef Lucyan

Tolkemit Daniel

Tołwiński Teofil

Tutajewicz Józef

Turzański Saturnin

W

Waśniewski Adam

Wartołowski Witold

Wessenberg Karol

<i>Westphal Józef</i>	<i>Wizgird Adam</i>	<i>Zalewski Antoni</i>
<i>Wiebig Filip</i>	<i>Wojdalski Andrzej</i>	<i>Zaremba Ignacy</i>
<i>Wiebig Gustaw</i>	<i>Wojniłowicz Stanisław</i>	<i>Zawadzki Paweł</i>
<i>Wieluński Julian</i>	<i>Wojszycki Konstanty</i>	<i>Zawadzki Klemens</i>
<i>Wiernek Maryan</i>	<i>Wolf Henryk</i>	<i>Zawadzki Jan</i>
<i>Wierciński Antoni</i>	<i>Wolle Ottomar</i>	<i>Zientarski Piotr</i>
<i>Wiland Karol</i>	<i>Wolski Michał</i>	<i>Zieliński Piotr</i>
<i>Wilmersdorf Moritz</i>	<i>Wycziński Jan</i>	<i>Zieliński Hipolit</i>
<i>Wilski Walenty</i>	Z	<i>Ziłókowski Karol</i>
<i>Witkowski Andrzej</i>	<i>Zajączkowski Wincenty</i>	<i>Ziółkowski Lucyan</i>

Lista ta obejmuje również osoby, które w 1859 roku już nie żyją.

Podstawą prawną – administracyjną wszystkich zamierzeń i działań władz terenowych i odpowiednich organów wykonawczych były ustawy i rozporządzenia publikowane w Dziennikach Praw Królestwa Polskiego oraz w Zbiorach przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego.

Znaleźć w nich można wiele zapisów dotyczących procesu tworzenia zbiorów informacji przestrzennej dla potrzeb rozbudowy kraju oraz zwiększania dochodów budżetowych.

Załączki takich zbiorów już istniały.

W sposób metodyczny – od ogółu do szczegółu – zbiory takie tworzyła administracja pruska na zajętych w wyniku II rozbioru Polski terenach. Cel nadrzędny tych prac to poznanie zagarniętego kraju. Kolejność prac była następująca [19]:

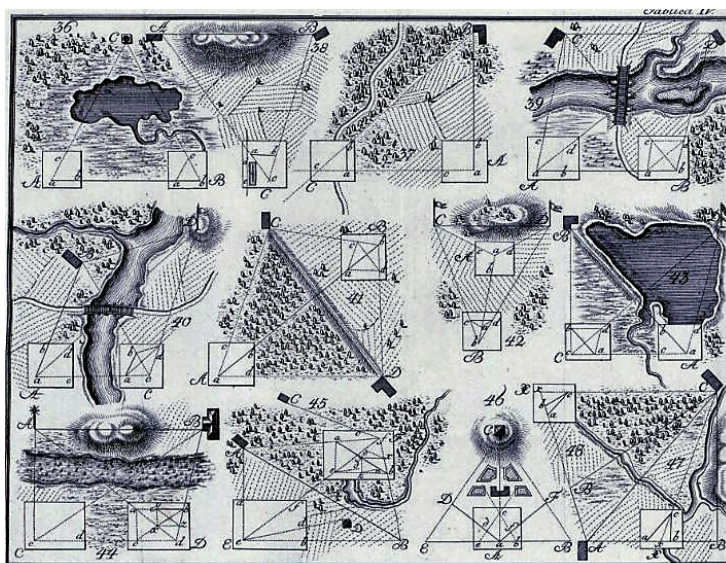
- opis geograficzno – statystyczny miast – administracja pruska zbierała informacje o stanie miast leżących w Prusach Południowych w formie ankiety zwanej w literaturze *indaganda pruskie*,
- pomiary topograficzne – grupy wojskowych i cywilnych geometrów – topografów, wykorzystując zapewne mapy de Pertheesa, rozpoczęły pomiary zajętych terenów, czego efektem jest mapa rękopiśmienna Gilly’ego, Crona i Langnera w skali 1:50000,
- rozgraniczenie dóbr królewskich – po upaństwowieniu majątków królewskich i sekularyzacji dóbr kościelnych (z wyjątkiem gruntów parafialnych), oraz poddaniu ich pod zarząd pruskiej Izby Wojny i Dóbr, przystąpiono do ustalania granic tych nieruchomości – miast, wsi i folwarków – oraz pomiaru gruntów spornych z nimi, sporządzanie map terenów spornych,

- szczegółowy pomiar dóbr królewskich – szczegółowe pomiary przejętych dóbr i sporządzanie map sytuacyjnych, przeważnie w skali 1:5000, oraz stanowiących z nimi integralną całość, rejestrów pomiarowy.

Prace te wykonywały zespoły mierniczych – geodetów, pod nadzorem królewskich konduktorów (*Conducteur*) – mierniczych przysięgłych, ściśle według pruskiego *Odnowionego Regulaminu dla Mierniczych* z 1793 roku, podpisanego przez króla Fridericha Wilhelma. Wykonawcy prac pomiarowych i kartograficznych byli wynagradzani z kasy królewskiej.

Wątki te pozostają jednak poza zakresem szczegółowych badań podjętych dla niniejszego opracowania.

Mapy szczegółowe i rejestry pomiarowe wykonane przez pruskich mierniczych, zgromadzone w wielu urzędach regionalnych, po wycofaniu się pruskiej administracji zostały przejęte przez administrację Księstwa Warszawskiego. W czasach Księstwa prace pomiarowe były kontynuowane zapewne zgodnie z przepisami pruskimi. Przepisów dla mierniczych wykonujących pomiary w Księstwie Warszawskim nie udało się odnaleźć. Zmienił się natomiast sposób finansowania tych prac. Za pomiar terenu oraz sporządzenie mapy i rejestru pomiarowego płacił posiadacz nieruchomości. Za pomiary folwarków i lasów rządowych płaciła Generalna Dyrekcja Dóbr i Lasów Narodowych, za pomiary miast i gruntów miejskich, w tym gruntów obywateli miasta – kasa miejska. Procedura ta dotyczyła pomiarów tylko dóbr stanowiących własność rządową. W dobrach szlacheckich nie było obowiązku wykonywania pomiarów szczegółowych.

Rys. 2.2. Pomiary stolikowe według [63]

W Królestwie Polskim przejęty został cały istniejący zasób geodezyjno-kartograficzny. Dnia 24 sierpnia 1818 roku ukazało się *Rozporządzenie od Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji* zatytułowane *O obowiązkach dozorców miast* podpisane przez Ignacego Mostowskiego [101]. Znajdowały się tam odniesienia mówiące o potrzebie inwentaryzacji oraz aktualizacji takich zbiorów informacji.

O obowiązkach dozorców miast

(d. 24 sierpnia 1818 r.)

Wyciąg z Rozporządzenia od Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji
Artykuł 18

W tymże czasie każdy Dozorca obowiązany jest zebrać wiadomości topograficzno – statystyczne każdego miasta i te, podług wzorów od Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji przesłać mu się mianych, ułożyć, spisać, i tak Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji, jako i Komisji Wojewódzkiej niezwłocznie nadeśle.

Artykuł 21

Wszelkie plany i rozmiary miast, gdzie się znajdują, tudzież mapy wszystkich pertinencyów, z rejestrami pomiarowemi, Dozorcy zebrawszy osobno z każdego miasta, Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji nadeśle, które zwrócone będą respective miastom po stosownym onych użyciu.

Gdzieżby takowe plany i rozmiary dotąd przedsięwziętemi nie były, i ani w miejscu, ani u zwierzchnich Władz nie znajdowały się, Dozorcy obowiązkiem jest wystarać się o umiejętnego Geometrę, i onemu, na koszt kassy miejskiej, za potwierdzeniem Komisji Wojewódzkiej, czynność taką poruczyć, a po ukończonym rozmiarze, plany takowe, w dwóch exemplarzach, wraz z rejestrami pomiarowemi, Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji przesłać.

Można przyjąć hipotezę, że zamysł tworzenia systemowo gromadzonych zbiorów informacji o terenie w postaci map szczegółowych i rejestrów pomiarowych wszystkich gruntów rządowych w Królestwie Polskim to twórcza adaptacja doświadczeń innych państw w tej dziedzinie, szczególnie doświadczeń pruskich.

Stworzono przepisy prawa wskazujące sposób zagospodarowania przejętego zasobu geodezyjno – kartograficznego i dostosowania go do nowo wprowadzonego systemu miar nowopolskich. Ustanowiono też standardy techniczne, określające formę typowego przekazu informacji oraz sposób archiwizowania wytworzonych nowych dokumentów.

Oczekiwania władz centralnych i również administracji terenowej, dotyczyły, przede wszystkim zbiorów informacji zawartych na wielkoskalowych mapach sytuacyjnych, oraz stanowiących z nimi integralną całość rejestrach pomiarowych.

W świetle potrzeb danych przestrzennych niezbędnych dla realizacji całego programu gospodarczego, istotne są zwłaszcza, jak wcześniej wspomniano, efekty prac pomiarowych o zasięgu ogólnopolskim, dotyczące rozgraniczenia dóbr i lasów rządowych oraz ich inwentaryzacji, pozwalające na wdrożenie programu zarządzania lasów.

Wśród przepisów prawnych i administracyjnych z początków Królestwa Polskiego zwraca, w tym aspekcie, uwagę ustawa *Prawo o normalnem rozgraniczeniu dóbr wszystkich nieruchomości gruntowych w krainie Królestwa Polskiego* z 1918 roku, oraz wdrożone standardy techniczne [13]:

- *Instrukcja dla Mierniczych Dóbr i Lasów Rządowych* z 1818 roku z uzupełnieniami z lat 1825 i 1829,
- *Przepisy obowiązujące przy pomiarach przestrzeni dóbr i lasów rządowych, także majątków pod opieką rządu zostających* z 1839 roku,

Standardy techniczne regulują także prace związane z pomiarami miast i terenów podmiejskich do nich należących. Wymienić tu można:

- *Przepisy Dla Mierniczych trudnić się mających pomiarem Własności Miejskich* z 1819 roku,
- *Instrukcja dla mierniczych, trudniących się pomiarem siedlisk i realności miast w Królestwie Polskiem* z 1823 roku.

jednak omawianie problematyki pomiarów miejskich wykracza poza przyjęte ramy tego opracowania.

Realizacja tych zadań spoczywa na barkach relatywnie wąskiej grupy wykonawców posiadających stosowne uprawnienia do wykonywania wolnego zawodu geodety w Królestwie Polskim – osób, które uzyskały patenty w czasach Księstwa Warszawskiego oraz osób, którym prawa nadała Rada Administracyjna Królestwa.

W 1862 roku zostaje opublikowana [104] nowa lista takich osób, zawierająca wiele informacji dodatkowych, pozwalających na pełniejsze wnioskowanie. Mimo powtarzających się w niej już wymienionych wcześniej nazwisk, ze względu na obecność nowych wykonawców oraz pakiet informacji uzupełniających, warto ją przytoczyć w całości.

Na liście przy 75 nazwiskach pojawia się informacja *nie żyje* (w 3 przypadkach z dopiskiem *były Jeometra przy Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu*)

Wśród żyjących 211 w 1862 roku jeometrów 80 jest na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu (38% wszystkich wykonawców). Mieszkają oni w Warszawie, gdzie funkcjonuje jeszcze dodatkowo 12 innych jeometrów.

Jedna z osób posiadających uprawnienia mieszka poza granicami Królestwa – w Cesarstwie, w przypadku drugiej – nie jest znany adres zamieszkania. W spisie figuruje także jeden żyjący w Warszawie emeryt.

Lista jeometrów którzy otrzymali z Rady Administracyjnej patenta do wolnej praktyki mierniczej w Królestwie, z wiadomością o miejscu zamieszkania tychże, o ile pobyt jest wiadomym oraz w którym roku otrzymał patent

Nr	Imię i Nazwisko	Miejsce pobytu o ile jest wiadome	W którym roku otrzymał patent
A			
1	Abraham Karol	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1858
2	Adamowicz Alexander	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1848
3	Andrychewicz August	we wsi Wilamach, Powiecie Plockim, gminie Przyborzewice górne,	
4	Antuszevicz Kazimierz	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1858
B			
5	Barth-Jakób	w dobrach Gielgudyski.niższe, Gubernia Augustowska, przez stację pocz. Szaki.	przed rokiem 1844.
6	Barth Fryderyk	za granicą	przed rokiem 1844.
7	Baudonin Alexander	w M. Wyszakowie, Powiecie Pultuskim	w roku 1847
8	Bagniewski Stanisław	w M. Łowiczu	przed rokiem 1844
9	Bergemann Ferdinand	nie żyje	przed rokiem 1844
10	Bergemann Wilhelm	we wsi Wola Lobudzka, Powiecie Sieradzkim	przed rokiem 1844
11	Bernaer Józef	za granicą	przed rokiem 1844
12	Bieczyński Felix	w M. Lublinie (Inżynier Gubernialny)	przed rokiem 1844
13	Bielanski Joachim	we wsi Zwierzynscu Ordynacji Zamojskich	przed rokiem 1844
14	Birner Jan	nie żyje	przed rokiem 1844
15	Blanker Dawid	nie żyje	w roku 1848
16	Błociszewski Alexander	nie żyje (były Jeometra przy Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu)	w roku 1860
17	Boguski Władysław	w Guberni Augustowskiej	w roku 1844
18	Bohusiewicz Konstanty	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	przed rokiem 1844
19	Bojarski Józef	nie żyje (były Jeometra przy Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu)	przed rokiem 1844
20	Bonkowski Felicyan	w Gubernii Warszawskiej	przed rokiem 1844
21	Borkowski Alexander	w M. Kielcach	przed rokiem 1844
22	Borowski Jan	we wsi Rudka Kijańska, w Guberni Lubelskiej	przed rokiem 1844
23	Borowski Karol	nie żyje (były Jeometra przy Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu)	w roku 1847
24	Bortkiewicz Franciszek	we wsi Łqd, Powiecie Konińskim	przed rokiem 1844
25	Borzęcki Tomasz	we wsi Ostrów, Powiecie Kaliskim	przed rokiem 1844
26	Brandt Piotr	w M. Bychawie, Guberni Lubelskiej, przez stację pocztową Lublin	w roku 1858
27	Brochocki Antoni	we wsi Srebrna, Powiecie Łęczyckim	w roku 1848
28	Brosch Ferdynand	w Xięstwie Łowckiem	w roku 1848

- 29 Brzeziński Bronisław w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu
 30 Bzura Adam we wsi Bzury, w Powiecie Augustowskim przed rokiem 1844
 31 Byszczański Jan w gminie Wodzisław, Powiat Kielecki w roku 1848
- C
- 32 Chmieliński Łukasz przed rokiem 1844
 33 Chudzyński Ludwik w roku 1847
 34 Chudzyński Ignacy w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu przed rokiem 1844
 35 Ciemiński Adam w roku 1856
 36 Cieśliński Franciszek w roku 1853
 37 Cieśliński Konstanty w M. Maryampolu przed rokiem 1844
 38 Cieszkowski Dominik w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu przed rokiem 1844
 39 Cyroński Koronat w wsi Kamienna, Guberni Warszawskiej w roku 1846
 40 Czajewski Julian w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu w roku 1854
 41 Czarniecki Edward w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu w roku 1858
- D
- 42 Czerwiński Władysław
- 43 Daniewski Piotr w M. Miechowie w roku 1858
 44 Daszewski Romuald w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu w roku 1854
 45 Dąbrowski Hycynt w M. Janowie Ordyńackim, Gubernii Lubelskiej przed rokiem 1844
 46 Dąbrowski Julian nie żyje w roku 1846
 47 Dobrowolski Xawery nie żyje przed rokiem 1844
 48 Dobruchowski Hipolit w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu przed rokiem 1844
 49 Dorand Leon w roku 1856
 50 Drożdżeński Józef w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu w roku 1857
 51 Druet Kazimierz w Warszawie w roku 1850
 52 Ducheniński Filip przed rokiem 1844
 53 Dumbte Ferdynand przed rokiem 1844
 54 Dworaczek Jan w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu przed rokiem 1844
 55 Dziedzicki Adam w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu w roku 1847
 56 Dzierzkowski Marcin przed rokiem 1844
 57 Dzięwulski Wojciech w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu w roku 1846
 58 Dzięwiatkiewicz Jan nie żyje przed rokiem 1844
 59 Dzięwiatkiewicz Józef w dobrach Oględowie, Powiecie Stopnickim, przez stację Siaszów przed rokiem 1844
- E
- 60 Ehrenfeucht Emil w wsi Parwiniszki, Gminie Antonów, Powiecie Maryampolskim w roku 1850

- F
- 61 Fiszer Karol *nie żyje* przed rokiem 1844
62 Florencki Andrzej *nie żyje* przed rokiem 1844
63 Florkiewicz Paweł *nie żyje* przed rokiem 1844
64 Forsewicz Bazyl *nie żyje* przed rokiem 1844
65 Frössewitte Ludwik *we wsi Malanów, Powiecie Łęczyckim, przez stację Alexandrów* w roku 1862
- G
- 66 Gaszynski Józef *nie żyje* przed rokiem 1844
67 Gensch Jan *nie żyje* przed rokiem 1844
68 Gnałkowski Tomasz *w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu* w roku 1860
69 Golałkowski Franciszek *M. Chelm, w Powiecie Krasnostawskim* w roku 1859
70 Gorajski Kazimierz *we wsi Zwierzycu, Guberni Lubelskiej* w roku 1860
71 Gorecki Walenty *nie żyje* przed rokiem 1844
72 Grabiński Adam *w Wierzbnie, pod Proszowicami, Guberni Radomskiej* w roku 1859
73 Grabowski Paulin *w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu* w roku 1846
74 Greffen Leonard *w Guberni Radomskiej* w roku 1854
75 Grochowicki Ryszard *w Xięstwie Łowickim* przed rokiem 1844
76 Gröss Edward *w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu* w roku 1858
77 Grzebołński Julian *w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu* w roku 1856
78 Grzegorzewski Walenty *nie żyje* w roku 1845
79 Gumulicki Jan *w M. Pultsku* w roku 1846
- H
- 80 Halin Krystyan *w M. Pultsku* przed rokiem 1844
81 Halberstaedt Albert *w Gminie Samsonów, Powiecie Opoczyńskim* przed rokiem 1844
82 Hejne Lucyan *w Warszawie* w roku 1862
83 Halsen August *w M. Suwałkach* przed rokiem 1844
- J
- 84 Jamiolkowski Ignacy *w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu* w roku 1848
85 Jankiewicz Kazimierz *w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu* w roku 1845
86 Jankiewicz Wincenty *w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu* przed rokiem 1844
87 Janczewski Piotr *nie żyje* przed rokiem 1844
88 Jasinkowicz Michał *nie żyje* przed rokiem 1844
89 Jasiński Jakub *w Guberni Warszawskiej* w roku 1853
90 Jaszewski Jan Nepomuc. *nie żyje* przed rokiem 1844

91	Jocz Ludwik	nie żyje	przed rokiem 1844
92	Juszczakiewicz Jan	nie żyje	przed rokiem 1844
K			
93	Kahl Teodor	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1847
94	Kamiński Adam	w Guberni Lubelskiej	w roku 1848
95	Kapeliński Andrzej	w Warszawie, Ulica Nowolipie Nr 241 4/0	przed rokiem 1844
96	Karolli Alexander	nie żyje	w roku 1844
97	Kawalski Leon	w wsi Ragolinie, Powiecie Radomskim przez stację Białobrzegi	w roku 1862
98	Kawalski Marcin	w Gminie Golin, Powiecie Radomskim przez stację Białobrzegi	w roku 1849
99	Kierwiński Antoni	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1846
100	Kirszenstein Karol	w Guberni Płockiej	przed rokiem 1844
101	Kierzkowski Józef	w Guberni Warszawskiej	w roku 1848
102	Kijok Ludwik	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1856
103	Klęczkowski Franciszek	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	przed rokiem 1844
104	Kocki Kazimierz	nie żyje	przed rokiem 1844
105	Konopacki Leon	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1853
106	Kosiński Tomasz	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1846
107	Kossowski Felix	w Warszawie	w roku 1853
108	Kossowski Hipolit	nie żyje	przed rokiem 1844
109	Kowalski Macymilian	w M. Żolkiewce, Powiecie Krasnostawskim, przez stację Lublin	w roku 1846
110	Kowalski Kacper	nie żyje	w roku 1862
111	Kowalski Jakub	w Guberni Lubelskiej	w roku 1853
112	Kozerski Dominik	w Guberni Lubelskiej	przed rokiem 1844
113	Kozłowski Józef	w Guberni Warszawskiej	Przed rokiem 1844
114	Kraetschmar Karol	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1853
115	Krajkowski Stanisław	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1856
116	Krassucki Leon	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	przed rokiem 1844
117	Królikowski Kazimierz	w wsi Chwałki, Powiecie Sandomierskim	przed rokiem 1844
118	Krupiński Stanisław	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1852
119	Krystek Szczepan	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	przed rokiem 1844
120	Kryński Józef	w wsi Tyniec, pod Kaliszem	w roku 1861
121	Krzestimowski Stanisław	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1859
122	Krzymowski Gustaw	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1859
123	Kulczycki Alexander	w wsi Kurowie, Powiecie Wieluńskim	przed rokiem 1844
124	Kulesza Alexander	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1856

125	Kulakowski Ignacy	w M. Radomiu	w roku 1856
126	Kunicki Antoni	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu w Guberni Warszawskiej	w roku 1854
127	Kuszkowski Józef	we wsi Gniewkowie, Gminie Osiek, Guberni Płockiej	w roku 1847
128	Kurzątkowski Izidor	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	przed rokiem 1844
129	Kwiatkowski Józef		w roku 1857
L			
130	Laskowski Michał	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1859
131	Lesniewski Jan	nie żyje	przed rokiem 1844
132	Lewiński Felix	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu w Guberni Augustowskiej	w roku 1846
133	Lewiński Franciszek	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	przed rokiem 1844
134	Lisiecki Paschalis	w M. Radomiu	w roku 1846
135	Litwiński Władysław	nie żyje	w roku 1861
136	Loreński Andrzej	nie żyje	Przed rokiem 1844
137	Lotich Jan	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	Przed rokiem 1844
138	Lubowidzki Wiktor		w roku 1844
Ł			
139	Ławrynowicz Franciszek	nie żyje	w roku 1847
140	Łukański Karol Julian	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1846
141	Łutiewski Felix	we wsi Cynkowie, Powiecie Olkuskim	w roku 1862
142	Łuszczewski Joachim	nie żyje	w roku 1846
143	Łużeczki Piotr	w M. Kaliszu	przed rokiem 1844
M			
144	Mahnke Juliusz	w M. Wołyni, Powiecie Radzyńskim, przez stację Radzyń	w roku 1862
145	Maciejowski Bolesław	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1856
146	Majewski Felix	w Warszawie	w roku 1860
147	Makulski Ludwik	w Nowym Mieście nad Pilicą, Guberni Radomskiej	w roku 1844
148	Maleszewski Władysław	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1859
149	Maliński Stanisław	w Warszawie, Ulica Królewska Nr 1063	w roku 1861
150	Malachowski Wawrzyniec	we wsi Radomyśl, Powiecie Siedleckim, przez stację Zbuczyn	przed rokiem 1844
151	Malachowski Ignacy	w M. Włodawie, Guberni Lubelskiej	w roku 1848
152	Markowski Julian	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1853
153	Mauersberger Sylwiusz	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	Przed rokiem 1844
154	Milkuszczyk Karol	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1848
155	Mittelstaed Xawery	w M. Piotrkowie	w roku 1854
156	Mizgalski Tomasz	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1847

157	Morawski Jan	W. M. Jezów, Guberni Warszawskiej	przed rokiem 1844
158	Moritz Konstanty	nie żyje	przed rokiem 1844
159	Mrożek Konstanty	w M. Brzezinach, Powiecie Rawskim, przez stację kolei żelaznej Rogow	w roku 1862
160	Muklanowicz Henryk	w Warszawie	w roku 1852
161	Müller Karol	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1846
162	Müller Julian	nie żyje	w roku 1858
N			
163	Neuman Teodor	w M. Lipnie, Guberni Płockiej	w roku 1852
164	Niemyski Wojciech	nie żyje	przed rokiem 1844
165	Niezabitowski Hieronim	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1856
166	Nowicki Antoni	nie żyje	przed rokiem 1844
167	Nowiński Ignacy	nie żyje	przed rokiem 1844
O			
168	Obuchowski Józef	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1847
169	Ogilba Stefan	nie żyje	Przed rokiem 1844
170	Olex Fryderyk	w M. Skierniewicach, Powiecie Rawskim	Przed rokiem 1844
171	Opienski Felix	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1856
172	Ostrowski Józef	w Guberni Warszawskiej	w roku 1848
P			
173	Pachulski Lorenz	w M. Węgrowie, Powiecie Siedleckim	w roku 1857
174	Pankiewicz Józef	nie żyje	przed rokiem 1844
175	Pauber Franciszek	w wsi Staporzkowie, Gminie Końskie, Powiecie Oporczyńskim	przed rokiem 1844
176	Pawłowicz Mściław	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1860
177	Peel Stanisław	nie żyje	w roku 1847
178	Pelzucki Józef Albin	w M. Sieradzu, Guberni Warszawskiej	w roku 1857
179	Peterson Ernest	-	przed rokiem 1844
180	Petzold Michał	-	w roku 1856
181	Pierzchała Walenty	w Warszawie	przed rokiem 1844
182	Piotrowicz Felix	w Warszawie	w roku 1860
183	Piotrowski Sabin	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1844
184	Piotrowski Józef	w Warszawie	w roku 1861
185	Płwinicki Karol	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1858
186	Plebanowski Walenty	nie żyje	przed rokiem 1844
187	Podgórski Adam	nie żyje	przed rokiem 1844
188	Podgórski Walery	w Guberni Warszawskiej	przed rokiem 1844

189	Podniesieński Eustachy	w M. Mławie, Guberni Płockiej	w roku 1860
190	Podziemski Kazimierz	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1848
191	Polaczek Jan	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1853
192	Polkowski Jan Nepomuc.	nie żyje	przed rokiem 1844
193	Popławski Stanisław	w wsi Koniczno, Powiecie Kieleckim, przez stację pocztową Włoszczewo	w roku 1851
194	Potocki Maryan	w Guberni Lubelskiej	przed rokiem 1844
195	Pstrokoński Alexander	w dobrach Chybyce, Powiecie Opatowskim	w roku 1853
196	Przedziński Julian	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1848
197	Przybyszewski Leopold	We wsi Borzemin, Powiecie Płockim	w roku 1847
198	Puszczalowski Onufry	W Guberni Lubelskiej	przed rokiem 1844
	R		
199	Raczyński Klemens	nie żyje	przed rokiem 1844
200	Rajski Władysław	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1858
201	Rajski Jan Nepomucen	w M. Szczepieszynie, Guberni Lubelskiej	w roku 1861
202	Rajdecki Wojciech	nie żyje	w roku 1848
203	Rakowski Stanisław	w M. Mławie, Guberni Płockiej	przed rokiem 1844
204	Rau Wilhelm	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1846
205	Rettel Jan	nie żyje	przed rokiem 1844
206	Rodakiewicz Lukasz	nie żyje	przed rokiem 1844
207	Rostewicz Agaton	w M. Włocławku, Guberni Warszawskiej	w roku 1846
208	Rostkowski Franciszek	w Cesarstwie	w roku 1858
209	Roszkiewicz Jan	w Guberni Lubelskiej	przed rokiem 1844
210	Rusiecki Alexander	w Warszawie	w roku 1853
211	Rusiecki Jakub	w M. Opolu, Gubernii Lubelskiej	przed rokiem 1844
212	Ruszkowski Andrzej	w M. Opocznie, Guberni Radomskiej	w roku 1854
213	Rutkowski Soter	nie żyje	przed rokiem 1844
214	Ryszkiewicz Józef	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1858
	S		
215	Schmidt Leopold	w wsi Pilokalnie, Powiecie Kalwaryjskim	Przed rokiem 1844
216	Schumann Antoni	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1857
217	Scisłowski Ignacy	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	Przed rokiem 1844
218	Scięgenny Karol	w Zwierzyncu, Powiecie Zamojskim	w roku 1861
219	Sikorski Józef	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1856
220	Sikorski Ludwik	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1846
221	Skwirski Felix	nie żyje	przed rokiem 1844

222	<i>Śliwiński Henryk</i>	<i>w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu</i>	<i>w roku 1859</i>
223	<i>Śliwiński Mikołaj</i>	<i>w M. Rożanie, Powiecie Pultuskim</i>	<i>przed rokiem 1844</i>
224	<i>Stawiński Michał</i>	<i>w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu</i>	<i>przed rokiem 1844</i>
225	<i>Stawiński Alexander</i>	<i>w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu</i>	<i>w roku 1845</i>
226	<i>Smorowski Antoni</i>	<i>w wsi Borki, Powiecie Sieradzkim</i>	<i>przed rokiem 1844</i>
227	<i>Sobocki Szymon</i>	<i>nie żyje</i>	<i>przed rokiem 1844</i>
228	<i>Sosnowski Józef</i>	<i>w Guberni Płockiej</i>	<i>przed rokiem 1844</i>
229	<i>Sosnowski Karol</i>	<i>w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu</i>	<i>w roku 1858</i>
230	<i>Sperber Fryderyk</i>	<i>w Cesarstwie</i>	<i>przed rokiem 1844</i>
231	<i>Steinbrich Hipolit</i>	<i>w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu</i>	<i>w roku 1848</i>
232	<i>Stępański Adam</i>	<i>w Guberni Płockiej</i>	<i>przed rokiem 1844</i>
233	<i>Stętkiewicz Kazimierz</i>	<i>nie żyje</i>	<i>przed rokiem 1844</i>
234	<i>Strasz Maxymilian</i>	<i>Emeryt w Warszawie</i>	<i>przed rokiem 1844</i>
235	<i>Struski Włodzimierz</i>	<i>w wsi Brzezimie, Powiecie Opatowskim, przez stację Opatów</i>	<i>przed rokiem 1844</i>
236	<i>Stryk Fryderyk</i>	-	<i>w roku 1862</i>
237	<i>Sułkowski Augustyn</i>	<i>w wsi Podklasztorze Sulejowskie, Powiat Opatczyński</i>	<i>przed rokiem 1844</i>
238	<i>Świątkowski Hiacynt</i>	-	<i>przed rokiem 1844</i>
239	<i>Szabelski Albert</i>	<i>w Warszawie</i>	<i>przed rokiem 1844</i>
240	<i>Szerszonowicz Teodor</i>	<i>nie żyje</i>	<i>przed rokiem 1844</i>
241	<i>Szczepkowski Ferdynand</i>	<i>w wsi Rzewinie, Powiecie Pultuskim</i>	<i>przed rokiem 1844</i>
242	<i>Sztachel Juliusz</i>	<i>w Warszawie</i>	<i>w roku 1848</i>
243	<i>Sztachel Ludwik</i>	<i>w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu</i>	<i>w roku 1851</i>
244	<i>Szymoński Ignacy</i>	<i>w M. Siedlcach</i>	<i>w roku 1845</i>
T			<i>w roku 859</i>
245	<i>Tarnowski Józefat</i>	<i>w M. Sandomierzu, Guberni Radomskiej</i>	<i>w roku 1862</i>
246	<i>Timam Edward</i>	<i>nie żyje</i>	<i>przed rokiem 1844</i>
247	<i>Toczyński Tomasz</i>	<i>Nowe Miasto Korczyn, Powiecie Stopnickim</i>	<i>przed rokiem 1844</i>
248	<i>Tokarski Józef Lucyan</i>	<i>w Warszawie</i>	<i>w roku 1857</i>
249	<i>Tolkemit Daniel</i>	<i>w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu</i>	<i>w roku 1844</i>
250	<i>Tołwiński Teofil</i>	<i>w M. Lublinie</i>	<i>w roku 1856</i>
251	<i>Topolnicki Hipolit</i>	-	<i>w roku 1861</i>
252	<i>Tułajewicz Józef</i>	<i>w Gminie Swiatorzyn, Powiecie Maryampolskim, przez stację Szaki</i>	<i>w roku 1853</i>
253	<i>Turzański Saturnin</i>	<i>w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu</i>	<i>w roku 1856</i>
W			
254	<i>Wasniewski Adam</i>	<i>w M. Płocku</i>	<i>w roku 1859</i>

255	Wartowski Witold	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1857
256	Wessenberg Karol	Pod Białą, w Gubernii Lubelskiej	przed rokiem 1844
257	Wesiphal Józef	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1859
258	Wiebig Filip		przed rokiem 1844
259	Wiebig Gustaw		przed rokiem 1844
260	Wielunski Julian		w roku 1854
261	Wiernek Marian		w roku 1851
262	Wiernicki Antoni		przed rokiem 1844
263	Wiland Karol	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1856
264	Wilnersdorf Moritz	wie wsi Parzenicach, Powiecie Piotrkowskim	przed rokiem 1844
265	Wilski Walenty	wie wsi Józefopol, Guberni Warszawskiej	przed rokiem 1844
266	Witkowski Andrzej	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1848
267	Wizgerd Adam	w Dobrowoli pod Wejwrami, Guberni Augustowskiej	w roku 1859
268	Wojdalski Andrzej	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1846
269	Wojmilowicz Stanisław	w Guberni Warszawskiej	w roku 1848
270	Wojzycycki Konstanty	w Warszawie	w roku 1854
271	Wolf Henryk		przed rokiem 1844
272	Wolle Otomar		w roku 1846
273	Wolski Michal	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1852
274	Wyczliński Jan	nie żyje	w roku 1844
Z			
275	Zajęcowski Wincenty		przed rokiem 1844
276	Zalewski Antoni		przed rokiem 1844
277	Zaremba Ignacy		przed rokiem 1844
278	Zawadzki Paweł	w M. Włocławku	przed rokiem 1844
279	Zawadzki Klemens	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1847
280	Zawadzki Jan	nie żyje	przed rokiem 1844
281	Zientarski Piotr	w Warszawie, na etacie w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu	w roku 1859
282	Zieliński Piotr	wie wsi Małgów, Powiecie Kaliskim	przed rokiem 1844
283	Zieliński Hipolit	nie żyje	w roku 1856
284	Ziólkowski Karol	w M. Mińsku, Guberni Warszawskiej	w roku 1847
285	Ziólkowski Lucyan	w M. Mińsku, Guberni Warszawskiej	w roku 1853
286	Zschernig Andrzej	nie żyje	przed rokiem 1844

3. PRACE GEODEZYJNE ZWIĄZANE Z ROZGRANICZANIEM DÓBR I LASÓW RZĄDOWYCH

Praktycznie, „od zawsze” prawdziwa jest konstatacja, że *Wszelka własność, a szczególnie też własność nieruchoma – ziemska, to główny fundament społeczeństwa (...)* Ale prawo własności do ziemi byłoby nader wątłym i niepewnym, gdyby nie miało ściśle oznaczonych granic [37].

Uchwalona 14(27) listopada 1815 roku *Ustawa Konstytucyjna Królestwa Polskiego* [86] w artykule 26 gwarantuje ochronę własności, stanowiąc, że:

Wszelaka własność iakiegokolwiek nazwiska i rodzaju, czyli się znyiduje na powierzchni czyli we wnętrzościach ziemi, do kogokolwiek należąca, Żadna władza nie ma prawa iey naruszyć pod jakimkolwiek pozorem. Ktokolwiek nachodzi cudzą własność, za gwałciciela bezpieczeństwa publicznego uważanym i iako taki karanym będzie.

Uchwalone, 24 kwietnia 1818 roku, *Prawo Kodexu karzącego dla królestwa Polskiego* [86] przewidywało w artykule 442, punkt b:

Występek oszustwa i fałszu popełnia także ten kto graniczne znaki na cudzą szkodę znosi lub usuwa.

Kara na przypadku w tym artykule wyliczone, iest zamknięcie w domu poprawy od dni 8. do miesięcy 3., która w miarę przewrotności winowajcy i wielkości szkody, od miesięcy 3. do roku rozciągniona być może.

Ustawę podpisał Minister Sekretarz Stanu Ignacy Sobolewski i obowiązywała ona od 20 lipca 1818 roku [44].

Ludwik Plater podkreślając znaczenie pomiarów [21] na pierwszym miejscu stawiał *odgraniczenie (...)* własności od innych otaczających ją cudzych podkreślając: *Odgraniczenie, będąc nic tylko działaniem gospodarstwa leśnego, lecz zarazem i cywilnem; stosować się powinno do praw tego kraiu, w którym się odbywa.*

3.1. PRZEPISY DOTYCZĄCE ROZGRANICZENIA DÓBR I LASÓW

Na pierwszym posiedzeniu Sejmu Królestwa Polskiego w dniu 27 marca 1818 roku Tadeusz Mostowicz, Minister Spraw Wewnętrznych i Policji, wśród najpilniejszych

spraw *pod rozwagę Seymu przychodzić mających* wymienia konieczność uchwalenia ustaw dotyczących rozgraniczania dóbr i lasów oraz hipoteki [68].

Na 3 sesji, dnia 2 kwietnia, Marszałek Sejmu Wincenty Krasieński informuje o tym, że projekt prawa o *normalnym rozgraniczeniu* opracowany przez Radę Stanu oraz przez *Kommissye Seymowe poprawiony* został zgłoszony przez Referendarza Stanu Grabowskiego do *Laski Marszałkowskiej* i zostanie odczytany przez Sekretarza sejmowego. Według [68] *następują głosy JWW Kommissarzy Seymowych i przymawiania posłów i Deputowanych za projektem tymże, i przeciw niemu.*

Na sesji 5, dnia 4 kwietnia, zostaje przedstawiony projekt ze zmianami poczynionymi przez Radę Stanu oraz wniesionymi przez Prokuratora Generalnego W. Szaniawskiego. Po dyskusji, zakończonej przez Radcę Stanu Koźmiana, *Izba poselska* zostaje wezwana przez Marszałka *do spisania i liczenia wotów, a przez ten sposób zadecydowania, czyli projekt ten ma być przyjęty, lub nie.*

Następuje ogłoszenie przez Marszałka Sejmu *przyjęcie tyle kroć rzeczonego o normalnym rozgraniczeniu projektu, czyli obrachowanych 114tu przeciw 7miu Wotów za projektem większości.*

Dnia 6 kwietnia projekt zostaje przedstawiony przez Grabowskiego w Senacie i po dyskusji następuje ogłoszenie przez JW. Prezydującego Senatu *o przyjęciu w Izbie Senatorskiej projektu i wyznaczeniu Deputacyi dla zanieśienia Projektu rzeczonego do Sankcyi Najjaśniejszego Pana.*

Dnia 14 kwietnia, na 20 sesji Sejmu, Minister Sprawiedliwości ogłasza decyzję Cara *o nadaniu sankcji prawa ustawie Prawo o normalnym rozgraniczeniu Dóbr wszystkich nieruchomości w Kraiu Królestwa Polskiego.*

Ustawa podpisana przez Cesarza Aleksandra i Ministra Sekretarza Stanu Ignacego Sobolewskiego została ogłoszona drukiem dnia 22 czerwca 1818 roku w Dzienniku Praw Królestwa Polskiego [87].

Składała się ze 155 paragrafów (*artykułów*) zgrupowanych w 26 rozdziałach (*tytułach*) i w sposób kompleksowy regulowała problematykę porządkowania struktury przestrzennej i stosunków prawnych nieruchomości gruntowych na obszarze jej działania.

Uwagę zwracają elementy geodezyjno – kartograficzne regulowane jej zapisami, ze szczególnym uwzględnieniem wymaganych uprawnień do prowadzenia geodezyjnych prac rozgraniczeniowych, zakresu tych prac i sporządzanych opracowań, wynagrodzeniu geodetów oraz sposobów stabilizacji punktów załamania granic.

Poniżej przedstawiono rozdziały (tytuły) tej ustawy, zwracając uwagę na paragrafy z bezpośrednimi odniesieniami do problematyki geodezyjnej:

- Tytuł I – *O czasie normalnego rozgraniczenia,*

- Tytuł II – *O sądach pierwszej instancji do normalnego rozgraniczenia właściwych,*
- Tytuł III – *O postępowaniu w tych przypadkach, gdzie granice między dziedzinami są spokojne, i nie są w sporze; tudzież o postępowaniu sądownym względem rozgraniczenia dobrowolnego (artykuły 12, 15),*
- Tytuł IV – *O postępowaniu Sądownym w tych przypadkach gdzie granice między stronami w sporze zostają,*
- Tytuł V – *O pozwach, o wyrokach połączenia, i wszelkich wręczeniach,*
- Tytuł VI – *O wyrokach Sądu Ziemskiego, zjazd pierwszy Sędziego Zjazdowego w przypadku spornych granic wyznaczających, i o przygotowawczych działaniach tegoż Sędziego (artykuł 30),*
- Tytuł VII – *O pojednaniu stron w sprawach granicznych (artykuły 31, 33),*
- Tytuł VIII – *O wyrokach Sądu Ziemskiego wyznaczających sąd pełny zjazdowy do stanowczego rozrządzenia spornych granic, i o postępowaniu sądownym tegoż Sądu Zjazdowego (artykuły 34, 41, 42)*
- Tytuł IX – *O wyłączeni Sędziów zjazdowych,*
- Tytuł X – *O komportacji, i komunikacji wzajemnej dokumentów do sprawy granicznej służących, i iey zaprzysiężeniu,*
- Tytuł XI – *O inkwizycjach w sprawach granicznych,*
- Tytuł XII – *O dowodach do usprawiedliwienia granicy służących, i o ich przy stanowczej decyzji ocenieniu (artykuły 63, 64, 65),*
- Tytuł XIII – *O wyrokach Sądu Ziemskiego pełnego, sprawy graniczne stanowczo rozstrzygających (artykuł 71),*
- Tytuł XIV – *O sposobie oświadczenia Appelacji od wyroków stanowczych Sądu pełnego Zjazdowego, i o iey skutkach (artykuł 74, 76),*
- Tytuł XV – *O wyrokach zaocznych Sądu zjazdowego, oraz Sądu Ziemskiego; tudzież o zaocznych protokółach Sędziów zjazdowych, i o skutkach zaoczności (artykuł 78),*
- Tytuł XVI – *O postępowaniu Sądownym co do spraw granicznych w Trybunałach Appelacyjnych (artykuł 89),*
- Tytuł XVII – *O postępowaniu Sądownym w sprawach granicznych do Trybunału Najwyższego odwołanych (artykuł 96)*
- Tytuł XVIII – *O postępowaniu sądownym względem rozgraniczenia przymuszonego dóbr nieruchomości (artykuł 101),*
- Tytuł XIX – *O znakach granicznych (artykuły 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109),*
- Tytuł XX – *O postępowaniu sądownym przy rozgraniczeniu dóbr w granicy obcego Państwa położonych,*

- Tytuł XXI – *O kosztach processu granicznego stronie iedney od drugiej należących się,*
- Tytuł XXII – *O geometrach* (artykuły 116, 117, 118, 119),
- Tytuł XXIII – *O konserwacji aktów granicznych* (artykuły 120, 121, 122),
- Tytuł XXIV – *O uwolnieniu aktów normalnego rozgraniczenia tyczących się od opłat stęplowych,*
- Tytuł XXV – *O dyetach Sędziów ziazdowych, oraz płacy geometrów* (artykuły 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134),
- Tytuł XXVI – *Przepisy ogólne* (artykuły 144, 146, 152, 155).

Ważniejsze z tych paragrafów zostały przedstawione szczegółowo we wcześniejszych publikacjach autora niniejszej pracy [4,9].

Warto jednak przytoczyć tu podstawowy paragraf mówiący o wykonawcach prac rozgraniczeniowych:

Geometrowie tylko przysięgli i przez władze legalne examinowani, i urzędownie patentowani, wymiary geometryczne w sprawach granicznych odbywać będą mogli. Geometrowie przez zagraniczne władze patentowani, odbywać także będą mogli obowiązki miernicze, lecz wprzód obowiązani będą od władzy przyzwoitey tuteyszego kraiu zyskać na to potrzebne pozwolenie, i nową przysięgę wykonać, a oprócz tego ięzyk polski rozumieć powinni (artykuł 116)

Artykuł odwołuje się z pewnością do przyjętych wcześniej na posiedzeniu *Rady Administracyjney* Królestwa Polskiego w dniu 12 listopada 1816 roku ustaleń, dotyczących trybu nabywania uprawnień zawodowych dla osób ubiegających się o funkcje i urzędy publiczne, który obejmował również geodetów [14].

Warto również zwrócić uwagę na dwa paragrafy mówiące o ostatecznych wynikach prac geodezyjnych:

*poiednanie ieżeli między stronami nastąpi, Sędzia Ziazdowy poiednaną i ugodzoną granicę w protokule opisze, tę znakami granicznymi obznaczy, a geometra takową ugodzoną i obznaczoną granicę na mapę przeniesie. Następnie Sędzia Ziazdowy protokół takowey ugodnie obznaczoney granicy wraz z mapą Sądowi Ziemskiemu dla zachowania ich w składzie aktów granicznych odeśle (artykuł 31),
ieżeli zaś poiednanie (...) do skutku nie przyidzie; lub ieżeli spór graniczny zachodzić będzie z dziedzinami, których właściciele (...) od poiednania są wyłączni,*

natenczas Sędzia Ziazdowy protokół przez siebie podług art. 30 sporządzony geometrze odda, a ten stosownie do tegoż protokołu linią possessoryiną, oraz dukta i redukta graniczne od stron spór wiodących okazywane, wymierzy i na mapę przeniesie, a to skuteczniwszy, mapę wraz z protokołem Sędziemu Ziazdowemu zwróci, który tak protokół, iako też i mapę Sądowi Ziemskiemu odeśle. (artykuł 33)

Ustawa w artykule 119 przesądzała:

Dla zachowania iednostayności w wymiarach przy wprowadzaniu i rozsądzaniu spraw granicznych dopełniać się mianych, przepisana będzie przez Kommissyą Spraw Wewnętrznych i Policyi za zniesieniem się z Kommissyą Sprawiedliwości, instrukcyja, podług której wszystkie granice wymierzane, i mapy graniczne sporządzane będą. Taż Kommissyja Sprawiedliwości nietylko skalę iednostayney miary i wielkości, ale też i pręty sznurowe metalowe co do miary iednakowe, do wszystkich Sądów Ziemskich roześle; aby wszyscy geometrowie podług takowych wzorów na iednostayną, a nie większą lub mnieyszą skalę wymiary swoje na mappach delineowali, aby się w potrzebne do wymiarów sznury, pólšnury, pręty i stopy metalowe przysposobili.

Wykładnię dotyczącą *spraw possessoryinych* zawierała Instrukcyja wydana w 1821 roku przez Komisje rządowe *Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego* oraz *Przychodów i Skarbu* wspólnie z *Prokuratoryą Jeneralną*. Kierowana była do *wszystkich Naddzierżawców i Dzierżawców Dóbr. tudzież Nadleśnych i Nadlesniczych lasów Rządowych, doprze łożonych Instytutów Publicznych Religijnych i Cywilnych, do Proboszczów, do Prezydentów I Burmistrzów Miast i Reprezentantów Gmin i wszystkich innych, pod iakimkolwiek innym bądź tytułem z własności publiczney czasowo użytkujących, do których prowadzenie spraw Possessoryinych z Postanowienia Xięcia Namiestnika Królewskiego z dnia 18 września 1817 roku i innych Urządzeń należy* [75]

W 1825 roku wychodzi nowa edycja tej instrukcji, która ma na celu *pominięte w pierwszym wydaniu niektóre przepisy prawa domieścić i według okazaney praktycznie potrzeby one dodatkowemi Urządzeniami tak dokompletować, aby przy obronie possessyi własności publiczney, zaradcze we wszelkich iakie przewidzieć można przypadkach, podawała środki.*

Instrukcyja ta została reskrytem z dnia 5 sierpnia 1825 roku Nro 82715/4145 przesłana do wszystkich Komisji Wojewódzkich z poleceniem wszystkim w ogólności do kogo się to stosuie, ścisłe wykoywanie w calej osnowie Przepisów Prawa I Urządzeń nią obiętych i zaleceniem Kommissarzom Obwodowym i Adjunktom, Dozorcom Miast przy tychże, niemniey Radcy i Assessorom Prawnym, Assessorom Ekonomicznym, Nadleśnemu

Jeneralnemu i Assessorom Nadleśnym przy Kommissyi Woiewódzkiej, aby skrupulatnego wykonywania tey Instrukcyi dopilnowali.

Doprecyzowania tych zapisów znaleźć można w Rozporządzeniu N° 4 *Kommissyi Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji* z dnia 27 listopada 1826 roku [101] zatytułowanym *Zatwierdzenie Instrukcyi, względem przestrzegania całości posiadania własności publicznych, i przynoszenia za niemi obrony, w sprawach possessoryjnych*

Z punktu widzenia niniejszego opracowania szczególną uwagę należy zwrócić na dwa podpunkty §15 zawartego w tytule III – *Jak postępować należy w razie naruszenia przez kogo własności publicznej* tej instrukcji [101]:

Gdyby wdzieranie się przez kogo do własności publicznej i instytucyjowej odpartem zostało, lub też, gdyby dla uniknienia przestąpienia zakresu koniecznej obrony prawem zakazanego, wdzieranie się to dopuszczonem i zamiar gwałciciela tejże własności wykonany był, lub wreszcie, zasięgnięta dopiero była wiadomość o tem, po nastąponem już naruszeniu, w każdym z tych przypadków postąpić należy w następującym sposobie:

- d) Do tego także sporządzić ręczny rysunek miejsc spornych, z oznaczeniem wszystkich obiektów, na udowodnienie używalności szczególniejszy wpływ mających, i zaznaczeniem ściany granicznej, w której zakłócenie zaszło, w całej rozciągłości od jednego aż do drugiego narożnika.*
- e) Wyjaśnić, czyli o granicę, w której zakłócenie zaszło, nietoczyła się już sprawa, lub kiedy? do jakiego Sądu i przez kogo była wnoszona? oraz czy sporządzono i kiedy mapę tych granic, i gdzie takowa znajduje się?*

Poczem wygotowane w powyższy sposób, z dokładnością śledztwo, przy raporcie, obejmującym opisanie interesu, ma być w jednym exemplarzu, Kommissyi Woiewódzkiej natychmiast przesłanem, a w drugim exemplarzu w aktach miejscowych zachowanem.

Paragraf ten wskazuje na konieczność uwzględniania, jako materiałów źródłowych istniejących map zawierających przebieg granic (najprawdopodobniej według ostatniego stanu spokojnego posiadania), oraz sporządzania nowej mapy, zawierającej przebieg granic spornych.

W załączniku do tego rozporządzenia zamieszczono wzór takiego opracowania (*Aneks do Działu III Tytułu I, Nr 4, wzór nr 2^{go} do §15*). Wzór ten przedstawiono na rysunku 3.1.

Opracowanie to zostało zatytułowane *Rys ręczny idealny Kontrowersyi pomiędzy wsią rządową Józefów w Ekonomii N. Powiecie N. a prywatną Wola, w Powiecie N. zachodzącej, która zawiera około 25 m. 120 pr. miary Magdeburskiej, zaś pozaramkowy*

napis informuje że *Rys ten ma służyć za wzór w tem, że w sporządzanych wedle §15 Instr. planach należy odznaczać granicę pomiędzy dobrami z sobą spór wiodącemi, w rozciągłości całej do narożnościów, tudzież że wszelkie nomenklatury w przestrzeni spornej lub przyległe jej znajdujące się, umieszczane na nich być winny.*

Zamieszczony WZÓR do Wýwodu słównego czyli protokółu objaśnienia Kontrowersyi stanowił, że po dopełnioney rewizyi naoczney miejsc spornych, idealny rys ręczny takowych (dołączający się do niniejszego protokółu) zostaje sporządzony i przy zastosowaniu się do niego opis powinien zawierać między innymi: objaśnienie Rysunku, o Kontrowesyi dawney, opisanie duktu possessyinego, o Kontrowersyi nowo wszczętej.

W uzupełnieniu do ustawy o rozgraniczeniach zostało uchwalone przez Izbę Senatorską i Izbę Poselską, po wysłuchaniu Mówców Rady Stanu i Kommissyów Seymowych – Prawo o ustalaniu własności dóbr nieruchomych, o przywilejach i hipotekach. Po podpisaniu 24 czerwca roku przez Cesarza i Króla Alexandra oraz Ministra I. Sobolewskiego zostało ogłoszone drukiem w Dzienniku Praw Królestwa Polskiego [5] dnia 20 lipca 1818 roku.

Zapisy zawarte w Prawie o normalnem rozgraniczeniu dóbr wszystkich nieruchomych gruntowych w kraiu Królestwa Polskiego zakładały możliwość zakończenia prac rozgraniczeniowych w terminie 12 lat od wejścia w życie przepisów regulujących prowadzenie hipotek oraz wprowadzenia sądownictwa konstytucyjnego.

Tego ambitnego zamierzenia, jakim było rozgraniczenie nieruchomości gruntowych w całym kraju w ciągu 12 lat, nie udało się w terminie zrealizować. Jak można przeczytać w [37]: *Jednakże prawo hipoteczne pierwotne w całym Królestwie już od roku 1827 w zupełności funkcjonuje, a prawo sejmowe o normalnem rozgraniczeniu dotąd pozostało bez wykonania. Spory o granice niemniej przeto rodziły się i rodzą.*

Jeszcze w instrukcji z 1839 roku *Przepisy obowiązujące przy pomiarach przestrzeni dóbr i lasów rządowych, także majątków pod opieką rządu zostających* [77] (por. rozdz. 4.2) znalazły się zapisy:

§ 517. Jeżeli rząd ma pretensją do jakiej kolwiek przestrzeni gruntów czy lasów a właściciel pograniczny nie pozwala jej pomierzyć, powinien mierniczy w planie rządowym, na kierunku granicy używalności oznaczyć koniecznie przynajmniej te punkta w których się grunt lub las sporny zaczyna i kończy; a czego, bez narażania się na spór właściciela pogranicznego, zmierzyć na gruncie nie może, o tem powinien zawiadomić technika związkiem kierującego i podług jego zarządzenia, na zasadzie dawnych pomiarów, brakujące części oznaczyć na wypracowaniu nowem.

§ 5 18. O sporach zachodzących między dziedzinami które do rządu należą lub pod opieką rządu zostają, obowiązany jest mierniczy złożyć raport Komisji Rządowej na ręce technika naczelnego i rysunek okazanych mu przy pomiarze granic załączyć; ale na pierworysie rządowym nie powinien granicy wyraźnie oznaczać, dopóki ostatecznego polecenia nie otrzyma.

3.2. PRZYKŁADY MAP PRAWNYCH DO CELÓW ROZGRANICZENIOWYCH

W literaturze przedmiotu [37] możemy znaleźć stwierdzenie: *związek pomiędzy idea własności i – jej granic, jest tak ścisły, tak pierwsza rodzi koniecznie drugie, że niektórzy pisarze uznali nawet, iż żądze własności człowiek objawił najprzód oznaczeniem granic do ziemi, do której rościł wyłączne prawo; czyli, że dopiero przez postawienie granic pojawiła się własność.*

Sporządzanie map w związku ze sporami granicznymi nie można wiązać, oczywiście, wyłącznie z rozgraniczeniami będącymi wynikiem *Prawa o normalnem rozgraniczeniu dóbr wszystkich nieruchomych gruntowych w kraiu Królestwa Polskiego*

W przejmowanych po zaborcy archiwach zachowały się mapy terenów spornych, które powstały znacznie wcześniej, w trakcie procesu inwentaryzacji zsekularyzowanych przez rząd pruski dóbr kościelnych.

Mapy te sporządzane były w systemie miar pruskich, według przepisów pruskiego Odnowionego Regulaminu dla Mierniczych z 1793 roku. W przypadkach spornych granic sporządzane były również mapy w większych skalach [19].

Przykładem takiego opracowania może być znajdująca się w Archiwum Głównym Akt Dawnych (zbiór kartograficzny sygn. 319_98) mapa zatytułowana *Plan von denen zwei in der Lodzener Forst und Rosdraszewer Felde belegen zwei Colonien als Prowsnowski und Erbert vermessen im Jahr 1800 durch Friedr: Wilh: Sievert* Mapę tę przedstawiono na rysunku 3.2

Wkreślona na mapie podziałka transversalna długości 110 – *Rheinländische Rhuten* o dokładności 1 pręta pozwala oszacować skalę na ok. 1:1000.

Opracowanie to nosi charakter mapy do celów prawnych [19]. Na zorientowanym na północ (strzałka) rysunku Friedrich Sievert przedstawia dwie osady prywatne leżące w otoczeniu gruntów królewskich (pruskich). W czasach Królestwa Polskiego grunty takie przyjęły nazwę dóbr rządowych.

Osada wschodnia nazwana *Erbert* leży wewnątrz królewskiego lasu łódzkiego. Osada zachodnia nazwana *Prusnowski* (w tytule mapy *Prowsnowski*) leży u zbiegu granic królewskich wsi *Wulka* i *Rozdradzew* oraz szlacheckiej osady *Choyne*.

Na mapie czytelny jest przebieg granic władania, wyróżniony został barwami sposób użytkowania gruntów.

Bardzo interesujący, z punktu widzenia geodezji, jest fakt, że na mapie czytelna jest sieć punktów geodezyjnych, pełniących funkcję osnowy pomiarowej. Czytelne są również linie łączące punkty tej osnowy. Znajdują się również niejednoznacznie czytelne linie sugerujące, że osnowa zagęszczana była dodatkowymi liniami pomiarowymi.

Na mapie znajdują się dwa rodzaje znaków geodezyjnych:

- punkty opisane literami – uczytelniono je na rysunkach kolorem niebieskim,
- punkty bez opisu – uczytelniono je kolorem czerwony.

Co ciekawe, na obiekcie wschodnim osnowa ujawniona została tylko w centralnej części obszaru, zawierającego teren zabudowany osady *Erberta*. Czyżby pozostałe części tego obiektu nie były mierzone i skartowane zostały i z innego istniejącego opracowania?

Warto zwrócić uwagę na fakt, że na rysunek oryginalny wpisano w późniejszym czasie atramentem podział tej osady na dwa obiekty: obiekt *A* zawierający między innymi zabudowania i obiekt *B* ograniczony punktami opisanymi małymi literami *a, b, c, d, e, f* i *g*. Pośrodku obiektu *B* jest napis po polsku *Zawiera 73 Morgi 147* □ *Prę*.

Rys. 3.2. Mapa do celów prawnych Franciszka Sieverta z 1800 roku (oryginał w Archiwum Akt Dawnych w Warszawie, Zbior kartograficzny – sygn. 319_98).

Przykładem zachodzących wcześniej kontrowersji granicznych między właścicielami dóbr prywatnych może być rękopiśmienne opracowanie zachowane w Bibliotece Narodowej (Magazyn Kartografii, syg. ZZK8463), zatytułowane *Mappka Zachodzącej Kontrowersyi Między Wsiami to iest Zagaiem y Kawęczynem. Wymierzona na Morgi Chelmińskie y odrysowana przeze niżej podpisanego R^u-1801*, autorstwa Jana Mierzejewskiego, *Geometry* (rys. 3.3),

Jest to mapa o wymiarach 27,5x33,5 cm, sporządzona w skali ca 1:1620. Znajdująca się na dole arkusza podziałka transversalna opisana jest *Miara Sznurów 20 z których każdy zawiera w sobie Łokci 75, zaś przy kartuszu z tytułem znajduje się napis *Morga ma 300. pretów kwadratowych. Pręt ma długości Łokci 7½.**

W tle mapy znajduje się tekst oświadczenia uczestników sporu: *Teraźniejszą Mapkę y Granicę między Dobrami Zagaiem y Kawęczynem, obznaczone niżej podpisami Dobr wspomnianych Dziedzice według uczynioney między sobą ugody, umarzaia i wszelką nawzajem pretensją wieczyście stanowią i potwierdzaią własnemi przy przycienieniu Rodowitych Pieczęci podpisują się Rękami. Signatum zd 18 Wrześ 1801. Zagaie, po czym następują podpisy Szymon Chwalibóg Dziedzic Zagaia, Antoni Gołuchowski Dziedzic Kawęczyna, opatrzone stosownymi pieczęciami.*

Na dole jest mniej nieczytelny dopisek – *Jozef z Kosin (?) Rogala Tłościński (?) Dobr^a Grudzyn y Makoszowa Dziedzic uproszony do teyże ugody Przyiacieli podpisany*

Zamieszczona została też tabela zatytułowana *Wyrachowanie Grontow*, w której podane są *Szerokość i Długość w sznurach i pretach oraz Ogół w morgach i pretach kwadratowych*

Wyrachowanie Grontow		Szerokosc		Dlugosc		Ogól	
		konuzynny	konuzynny	konuzynny	konuzynny	morgi	pretow
Q	Pola zwanego Kopaniny	3	4	5	5	6	70
P	Krzakow zwanych Pasieki w dluz od pola zwanego kopaniny do granicy Lysaka wski, w dluz do drogi oznaczoney zaciosami	5	6	7	5	13	200
Q	Krzakow zwanych Pasieki na prawey stronie pola zwanego kopaniny w dluz od pola zagajskiego do trzech kopcow potozone	5	3	20	5	36	65
Ogólnie						56	35

Rys. 3.4. Rejestr z mapy geometry Jana Mierzejewskiego z 1801 roku

Po rozpoczęciu prac geodezyjnych na mocy ustawy *Prawo o normalnem rozgraniczeniu dóbr wszystkich nieruchomości gruntowych w kraju Królestwa Polskiego* wzrosło znaczenie map do celów prawnych wykorzystywanych w sporach granicznych między Skarbem Państwa i właścicielami dóbr prywatnych.

Przykładem takiej mapy może być przechowywane w zbiorach kartograficznych Archiwum Państwowego w Łodzi (Zbiór kart. 1600–1980, sygn. 100) opracowanie dotyczące sporu granicznego z roku 1834.

Jest to *Mappa Gruntu Spornego pomiędzy Wsią prywatną Rzędkowem a Wsią Rządową Mazew w czasie zjazdu Sądu Pokoju Wydziału Sprnego Powiatu Łęczyckiego sporządzona 2 maja 1834 roku przez Jana Leszczyńskiego jeometrę przysięgłego, na której Geometra uskutecznia pomiar miejsca spornego i zdejmuję plan, a na nim wszystkie fakta, jakie strony przy prowadzeniu duktu i reduktu przedstawiły, oznacza* (rys.3.5)

Mapa sporządzona jest w skali 1:5000 (zamieszczona na mapie podziałka transwersalne opisana jest jako *Podziałka miary nowej Polskiej 50 Prętów na 1 Ławkę*).

Autor mapy, oprócz granic pozostających w sporze duktów i reduktów (linii granicznych ustalona na podstawie kopców granicznych, zaciosów na starych drzewach, zeznań świadków, dowodów piśmiennych oraz linii granicznych wskazywanych przez powoda lub pozwanego [gl]) przedstawia w skali barwnej sposób użytkowania gruntów pozostających w sporze. Granice terenu pozostającego w sporze opisane są jako *Linia posesyjna wskazana przez wieś rządową* oraz *Linia posesyjna wskazana przez wieś prywatną*.

Integralną częścią opracowania jest zamieszczona na mapie tabela zawierająca *Wyrachowanie Gruntu Spornego z Obiaśnieniem Znakow* (rys. 3.6). Pola powierzchni podane w tym zestawieniu obliczone są w morgach i prętach kwadratowych, z dokładnością do 1 pręta kwadratowego.

Pod tabelą znajduje się uwaga *Za zgodność z Oryginalną Mappą świadczy w Mazewie dnia 14. maia 1834. Roku Jan Leszczyński Jeometra przysięgły*, wskazująca że jest kopia oryginału sporządzona 9 dni później.

Na mapie znajduje się również późniejsza adnotacja w języku rosyjskim, powstała być może przy włączaniu tego opracowania do zasobu kartograficznego tworzonego przez kolejne władze.

Wyraźowanie Gruntu Sporne- go z Obciążeniem Kniakow	Pole		Pastwisko		Ogólnie	
	Morg	Przysy	Morg	Przysy	Morg	Przysy
Grunt Orny porzeczny J. A. B.						
I. II. III. IV. V. "	8.	99.				
Pole z Pastwiskami dopicrow Rz						
1833 pierwszy raz obciążone Orni- mą przez Wios Przechow. łącząc					13.	23
porzeczny Literami E. F. G. H.	4	224				
Pastwisko łącząc pomiędzy J.						
K. H. V. IV. III. II. I. B. C.						
D. aż do E. zajmując			21.	87.	21	87.
Ogólnie	13	23	21.	87	34	110

Rys. 3.6. Rejestr z mapy Jana Leszczyńskiego z 1834 roku

Innym, ciekawszym opracowaniem do celów prawnych, jest mapa Jana Leśniewskiego z 1837 roku, wykorzystywana (jak wynika z notatek na niej sporządzanych) w kolejno prowadzonych rozprawach rozgraniczeniowych do roku 1857 włącznie, jako dokument zawierający istotne dla sprawy informacje retrospektywne oraz jako materiał podkładowy do kartowania nowych informacji geometrycznych [20].

Jest to opracowanie przechowywane w zbiorach Archiwum Państwowym w Łodzi, zbiór kartograficzny 1600–1980, sygn. 85) zatytułowane *Mappa Duktów i Reduktów po między Wsią czyli Dobrami Prywatnymi Barchówka a Dobrami Rządowymi Wiączyń, oraz Prywatnymi Byszewy w Guberni Mazowieckey, Obwodzie Rawskim Powiecie Brzezińskim leżących*. Sporządzona w Miesiącu Kwietniu 1837 roku przez Jana Leśniewskiego Jeometrę przysięgłego i w tymże Miesiącu i Roku przekopiwana przez Jana Leśniewskiego Jeometrę przysięgłego.

Jest to mapa jednostkowa sporządzona w skali 1:5000 (*Podziałka Miary Nowo polskiej prętów 250 – z Cala dziesiętnego czyli Ławki prętów 50*), zorientowana na północ (*Kierunek Igły Magnetycznej ku Północy*).

Autor mapy, oprócz granic pozostających w sporze duktów i reduktów przedstawia w skali barwnej sposób użytkowania gruntów oraz rodzaj zabudowy na obszarze spornym.

Rys. 3.8. Legenda mapy do celów prawnych Jana Leśniewskiego

W skali barwnej przedstawione są również odcinki granic spornych wsi rządowej Wiączyń oraz gruntami prywatnymi Byszewy.

Na mapie zamieszczony jest również rejestr zatytułowany *Obszerność gruntów spornych* (rys. 3.9). Pola powierzchni podane w tym zestawieniu obliczone są w morgach i prętach kwadratowych, z dokładnością do 1 pręta kwadratowego.

Nie wnikając szczegółowo w rysunek mapy, warto zwrócić uwagę na jej dodatkową rolę i znaczenie jako dokumentu piśmienniczego (dokumentu, którego treść wyrażona jest za pomocą pisma).

Obszerność Gruntów Spornych

	<i>Na Miare, Nowo-polska</i>	<i>Morgi</i>	<i>Pruty</i>
<i>Grunta przez Barchówkę zabierane, w używaniu Kollonii Nr 10 solna będące</i>		369	256
<i>Las Wysoka i Dąbrowa przez Wiaczyń i Byszewy zwany, w używaniu Byszew</i>		80	82
<i>Las i Pola w possessyi wsi Byszew, przez Barchówkę zabierane</i>		141	25
<i>Las i Grunta w possessyi wsi Barchówka będące, a przez Byszewy zabierane</i>		65	290
	<i>Łącznie</i>	657	53

Czyli Włók 21, Morgów 27, i Prętów 53.

Rys 3.9. Rejestr z mapy Jana Leśniewskiego z 1837 roku

W obrębie arkusza mapy znajduje się kilka odręcznych adnotacji, wniesionych nie tylko przez Autora mapy, lecz również przez inne osoby; adnotacji zawierających dane aktualne w momencie sporządzania arkusza mapy, lecz również takich, które noszą charakter informacji retrospektywnych w momencie wykorzystywania tego dokumentu.

Na mapie znajduje się adnotacja wniesiona ręką jej Autora, zawierająca spis podmiotów władania pozostających w sporze oraz osób będących świadkami tyczenia duktów i reduktów, informująca również, że spór graniczny toczył się już wcześniej przed sądami kolejnych instancji:

W sprawie in petitorio pomiędzy Filipem Żeliszawskim dziedzicem dóbr Barchówka, a Prokuratorem Jeneralnym na rzecz Skarbu Publicznego Królestwa Polskiego iako właściciela dóbr Rządowych Wiaczyń czyniącą, Janem Plichtą dziedzicem dóbr Moskwa i Byszewy, nakoniec Wincentym Stokowskim dziedzicem Wsi Mieczkowej czyli Sikawy; Mappe niniejszą sporządzoną na skutek Wyroku Trybunału Cywilnego Iszej Instancji byłego Woiewodztwa Mazowieckiego pod dniem 16 czerwca 1830. r. zapadłego, a Wyrokiem Sądu Appellacyjnego Królestwa Polskiego pod dniem $\frac{20. Wrzesnia}{2. Pazdziernika}$ 1835. r. zatwierdzonego, w czasie zjazdu na grunt dóbr Barchówka pod dniem $\frac{31. Marca}{12. Kwietnia}$ i $\frac{1.}{13.}$ Kwietnia 1837 roku, do opisanie duktów, reduktów i nomenklatur granicznych pokładaną – Strony obecne, iako zgodną z położeniem miejsc spornych, przyjąwszy, podpisami swemi zatwierdzają

– w Bukowcu dnia $\frac{1}{13}$ Kwietnia 1837r.- /:podpisano:/ Filip Żeliszawski- /:podpisano:/ Moszyński Obrońca Powoda – /:podpisano:/ Parzelski Radca Prawny- /:podpisano:/ Jan Plichta- /:podpisano:/ Jan Leśniewski Jeometra przysięgły – Podsedek Powiatu Brzezińskiego delegowany /:podpisano:/ Ignacy Garszyński- /:podpisano:/ Romuald Kossobudzki p.pis: S.P.P. Brze-

Za rzetelność powyższych podpisów na Mappie Oryginalnej wręku Powoda będącej, znajdujących się świadcze Jan Leśniewski Jeometra przysięgły iako Biegły Wyrokiem mianowany.

Pod tym tekstem znajduje się wpis, opatrzony pieczęcią okrągłą z dwugłowym carskim orłem: *Własnoręczność podpisu Jana Leśniewskiego Geometry, poświadczam w Strykowie d. $\frac{8}{20}$ Kwietnia 1837r. Ignacy Garszyński Podsedek Deleg* ('podsedek – w sądach ziemskich zastępca sędziego [14]).

Kolejny wpis wskazuje, że mapa Jana Leśniewskiego traktowana była jako materiał źródłowy w kolejnych postępowaniach rozgraniczeniowych:

Mappa niniejsza użyta została do rozgraniczenia dóbr Byszewy od prywatnych Barchówka i kolonii rządowej Nowosolna odbytego, w wykonaniu Wyroków Trybunału Warszawskiego na dniu $\frac{25.Maj}{6.Czerwca}$ $\frac{1}{13}$ $\frac{2}{24}$ $\frac{15}{27}$ Czerwca 1850r. Sądu Appellacyjnego Królestwa Polskiego w dniach $\frac{24}{5}$ $\frac{25}{6}$ $\frac{28.Syчня}{9.Lutego}$ 1852r. IX Departamentu Rządzącego Senatu na dniu $\frac{2}{14}$ $\frac{5}{17}$ i $\frac{6}{18}$ Marca 1856. oraz Trybunału Warszawskiego w dniu $\frac{12}{24}$ Czerwca 1857r. wreszcie Sądu Appellacyjnego Królestwa Polskiego przed dniem 3/15 Września t. r. w dniach $\frac{23}{4}$ $\frac{24.Pazdziernika}{5.Listopada}$ 1857r. pod powagą Sądu Pokoju Okręgu Brzezińskiego odbytego co się tu zaznacza i tu wzmiankuje, że wniesione na gruncie Kopce na mappie obecny oznaczone zostały, i że mappa przez dziedzica dóbr Barchówka podpisana nie została z powodu, że ten przed ukończeniem czynności oddalił się. za Jana Plichtę Marcellin... Michał Rogoziński Referent Prawny Rządu Gub.: Warsz.

W dalszym ciągu odbytej iak wyżej czynności, zaznacza się iż Mappa niniejsza użyta także została do rozgraniczenia w wykonaniu powyżej powołanych wyroków pomiędzy Kolonią Rządową Nowosolna, a Kolonią prywatną Grabina do dóbr Barchówka należącą w dniu $\frac{25.Pazdziernika}{6.Listopada}$ 1857r. sadownie odbytego i że usypane kopce na mapie tu wniesionemi zostały, co strony w czynności udział mające podpisami swemi stwierdzaią.

Cyprian.. Dziedzic Barchówki i Grabiny, Walenty... Sulimieskiego (?)

Morawski Jerzy Jeometra przysięgły, Michał Rogoziński, Karpiński, Koskowski Podsedek Delegowany.

Wpis ten poświadczony zostaje między innymi przez jeometrę przysięgłego Jerzego Morawskiego, który na mapie zamieszcza również następującą adnotację:

Kopce kolorem niebieskim przy rozgraniczeniu w dniach $\frac{23}{4}$, $\frac{24}{5}$, $\frac{25}{6}$ Pazdziernika / Listopada 1857 roku odbytem na mapie przezemnie oznaczonemi zostały Morawski Jerzy Jeometra przysięgły.

Ustalony w tym postępowaniu rozgraniczeniowym, okopcowany przebieg ostatecznie ustalonej granicy, jest w chwili obecnej fragmentem północnej granicy administracyjnej miasta Łodzi.

Mapa zawiera również dwa wpisy w języku rosyjskim.

Pierwszy z nich stanowi:

Планъ спора между казенным именемъ Вюнчинь а частными Бархувка и Бышевы Петроковской губ. Бржезинкого уезда составлень 1837 года. Масштабъ новопольской меры 1:5000 экономіе Лазнов.

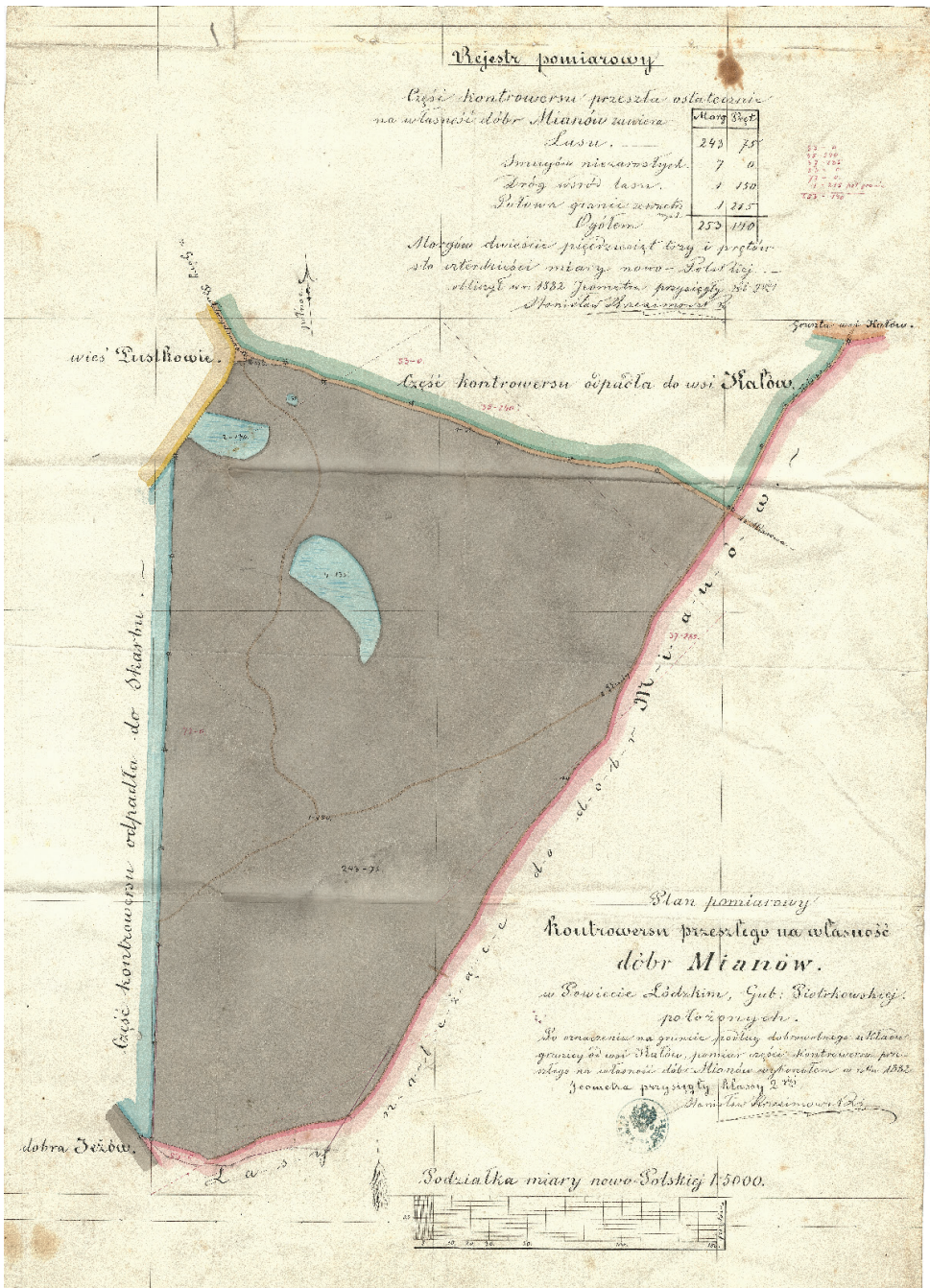
Drugiego wpisu nie udało się w pełni odczytać.

Mapy sporządzano również dla udokumentowania stanu władania po rozstrzygniętych sporach granicznych.

Przykładem może być opracowanie, którego oryginał znajduje się w zbiorach prywatnych mgr inż. Adama Nowakowskiego. Kopie tego opracowania przedstawiono na rysunku 3.10.

Jest to *Plan pomiarowy kontrowersu przeszlego na własność dóbr Mianów, w powiecie Łódzkim. gub: Piotrkowskiej położonych*. Pod tytułem znajduje się który informuje o szczegółach opracowania: *Po oznaczeniu na gruncie podług dobrowolnego układu granicy od wsi Kalów, pomiar części kontrowersu przeszlego na własność dóbr Mianów wykonałem w roku 1882 Jeometra Przysięgły Klasy 2^{giej} Stanisław Krzesimowski*. Wpis potwierdza pieczęć z dwugłowym cesarskim orłem.

Mapa o orientacji północnej sporządzona została w skali 1:5000, o czym świadczy zamieszczona podziałka transversalna opisana *Podziałka miary nowo-Polskiej 1;5000*. Wyniki pomiarów zostały skartowane w siatce kwadratów, bez opisu współrzędnych.

Rys. 3.10. Plan pomiarowy kontrowersu przeszłego na własność dóbr Mianów (oryginał w zbiorach prywatnych mgr inż. Adama Nowakowskiego)

Na mapie zamieszczony został *Rejestr pomiarowy* który informuje o szczegółach rozwiązanego polubownie sporu granicznego, podający w morgach i pretach kwadratowych pola powierzchni użytków gruntowych składających się na będący przedmiotem sporu *kontrawers*.

Rejestr pomiarowy

Część kontrowersu przeszła ostatecznie na własność dóbr Mianów zawiera

	<i>Morg</i>	<i>Pret</i>
<i>Lasu</i>	243	75
<i>Smugów niezarośniętych</i>	7	0
<i>Dróg wśród lasu</i>	1	150
<i>Połowa granic zewnętrznych</i>	1	215
<i>Ogółem</i>	253	140

Morgów 253 i pretów sto czterdzieści miary nowo – Polskiej obliczył w r. 1882 obliczył Jeometra przysięgły kl. 2giej Stanisław Krzesimowski.

Obok tabeli rejestru znajdują się wpisane kolorem czerwonym liczby, będące wynikiem obliczeń kontrolnych, które w sumie dają wynik identycznego pola powierzchni.

Jak wynika z treści rysunku mapy spór graniczny dotyczył większego obszaru i uczestniczyły w nim co najmniej trzy podmioty władania: wieś Mianów, wieś Kałów oraz Skarb Państwa. Świadczą o tym opisy wschodniej i północnej części obszaru przedstawionego na mapie – odpowiednio *Część kontrowersu odpadła do Skarbu* oraz *Część kontrowersu odpadła do wsi Kałów*.

Być może dla tych dóbr również zostały sporządzone podobne mapy wieńczące polubownie zakończone spory graniczne.

Liczba sporów granicznych musiała być bardzo duża, skoro już 24 sierpnia 1819 roku Namiestnik Józef Zajączek i Radca Sekretarz Stanu Kossecki podpisują postanowienie cesarza Alexandra I mające na celu *zmniejszenie o ile możliwości spraw granicznych i posesoryjnych, dóbr i lasów Rządowych należących, niemniej oszczędzenia kosztów tak administracyjnych, jako też sądowych* mówiące [108]:

Wszelkie sprawy graniczne i posesoryjne dotąd zachodzące, dóbr i lasów Rządowych dotyczące, w których przedmiot za kwestyonowany nieprzenosi włók dwóch miary polskiej, stosownie do Dekretu o miarach nowych, mogą być przez dobrowolne układy, za upoważnieniem Kommissyi Rządowej Przychodów i Skarbu, załatwiane.

Jednak i w takich przypadkach mapy były sporządzane.

Do dzisiaj prawdziwe jest stwierdzenie jakie poczyniono w czasach Królestwa Polskiego [37]: *Geometra skutecznie pomiar miejsca spornego i zdejmuję plan, a na nim wszystkie fakta, jakie strony przy prowadzeniu duktu i redukatu przedstawiły, oznacza.*

4. PRACE GEODEZYJNE ZWIĄZANE Z POMIAREM DÓBR I LASÓW

W literaturze przedmiotu tego okresu podkreślano wagę pomiarów geodezyjnych pozwalających pozyskać zbiory informacji przestrzennych niezbędnych dla realizacji planowanych przez rząd przedsięwzięć (por. rozdz. 2). Stanisław Plater pisał [44], że *Są to bowiem podstawy, na których rozporządzenia gospodarcze mają się opierać.*

Wskazywał, że przede wszystkim niezbędna jest mapa *sporządzona na skalę ekonomiczną, aby mogła obejmować wszelkie potrzebne szczegóły gruntowe oraz że regestr pomiarowy należy ułożyć poodziałami na mapie oznaczonymi.*

Potwierdza to Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu, zamieszczając w Zbiorze przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego: Wydział Skarbu. T. 19, *O dobrach rządowych* [96] cytowane już stwierdzenie: *Kommissya Rządowa Przychodów i Skarbu objawszy zarząd pomienionych dóbr, przedsięwzięła najpierwej rozpoznanie ich położenia, obszerności, źródeł i wielkości użytków, sposobu zarządu i ściągania należnych Skarbowi dochodów; następnie zaś dopiero możliwem było urządzenie samych dóbr i włości.*

Analizując przepisy przyjąć można hipotezę, że zamysł tworzenia systemowo gromadzonych zbiorów informacji o wszystkich dobrach rządowych w Królestwie, to twórcza adaptacja doświadczeń państw zaborczych, ze szczególnym uwzględnieniem doświadczeń pruskich.

Ranga pomiarów geodezyjnych i tworzonych na ich podstawie map, rejestrów pomiarowych oraz innej dokumentacji technicznej sprawia, że przez regulacje zawarte w przepisach prawno – administracyjnych Królestwa Polskiego, określone zostają zasady wskazujące sposób zagospodarowania przejętego zasobu geodezyjno – kartograficznego oraz tworzenia zbiorów informacji przestrzennej, uwzględniających realia wprowadzonego systemu miar nowopolskich, prowadzonych do systemowej rozbudowy tego zasobu..

Standardy techniczne wdrażane *ażeby Miernicy w Królestwie Polskiem, do pomiaru dóbr i lasów rządowych używani, dokładnie znali swe obowiązki, i one ziednostaynością wykonywać mogli, na przedstawienie wspólne Dyrekcyi Jenéralney Dóbr rządowych, i Dyrekcyi Jenéralney Lasów rządowych, po zasiągnieniu zdania Rady ogólnéy budownictwa i miernictwa* [83], można uznać za wybitne osiągnięcie polskiej myśli technicznej początków XIX wieku.

4.1. PRZEPISY WYKONAWCZE I STANDARDY TECHNICZNE POMIARU DÓBR I LASÓW

Przepisy wykonawcze dotyczące pomiarów w Królestwie Polskim omówione zostały przez autora niniejszego opracowania we wcześniejszych publikacjach, ze szczególnym uwzględnieniem pracy *Pierwsze polskie geodezyjne standardy techniczne z lat 1818 – 1839* [13].

W zakresie prac związanych z pomiarami *dóbr i lasów rządowych*

Wdrożone zostały:

- *Instrukcja dla Mierniczych Dóbr i Lasów Rządowych* z 1818 roku z uzupełnieniami z lat 1825 i 1829,
- *Przepisy obowiązujące przy pomiarach przestrzeni dóbr i lasów rządowych, także majątków pod opieką rządu* z 1839 roku,

Wprowadzając podstawy jednolitości prac geodezyjno – kartograficznych, standardy te regulowały ogólne zasady ich wykonywania, z uwzględnieniem ciągłości prac oraz sformalizowanej postaci materiałów końcowych i ewidencji ich wyników.

Nie wchodząc w szczegóły, będące powtórzeniem wcześniejszej publikacji, należy przytoczyć informacje istotne z punktu widzenia tej pracy.

Instrukcja dla Mierniczych Dóbr i Lasów Rządowych została wprowadzona 22 kwietnia 1818 roku. Instrukcję tę sygnowaną numerem 5531 podpisuje Minister Prezydium J. Węgleński oraz Sekretarz Jeneralny Kruszyński. Autorem tej instrukcji był prawdopodobnie Ludwik Broel – Plater [50]. Miała ukazać się drukiem w Zbiorze Urzędzeń publicznych Administracji Dóbr i Lasów Rządowych. T. 1 z 1818 roku [53]. Publikacji tej nie odnaleziono.

Odnaleziono przedruk opublikowany w wydawanym przez Juliusza Barona Brinken, Należnego Naczelnego Lasów Rządowych i Hipolita Stefana Franciszka Cieleckiego, Naczelnika Sekcji Technicznej Wydziału Lasów w Kommissyi Rządowej Przychodów i Skarbu czasopiśmie *Sylwan. Zbiór Nauk i Urzędzeń Leśnych i Łowieckich* [83].

Instrukcja regulowała zasady zakładania osnów pomiarowych, rodzaju i dokładności pomiaru szczegółów sytuacyjnych, sporządzania map, obliczenia pola powierzchni i sporządzanie rejestrów pomiarowych. Regulowała także sposób wynagradzania za różne asortymenty robót i odpowiedzialność karną za niedopełnienie obowiązków służbowych.

Warto tu jednak przytoczyć pierwsze trzy artykuły tej instrukcji [83]:

Art. 1. Każdy mierniczy żądający być użytym do służby kraiowéy, powinien złożyć dowody swéy zdolności, iż albo za Rządu zeszłego examinowanym, i za sposobnego

był uznany, albo późniéj otrzymał świadectwa chlubne, odbytego w Radzie ogólnéj budownictwa i miernictwa examinu.

Art. 2. Po udowodnieniu zdatości powinien mierniczy złożyć narzędzia miernicze, aby takowe mogły być przed rozpoczęciem wymiaru, przez osobę od Dyrekcji Jeneralnéj Dóbr albo Lasów rządowych wyznaczoną, obeyrzane, i roztrząśnione, a to końcem przekonania się o ich dokładności, i ażeby mierniczy do użycia ich przez Dyrekcją właściwą został upoważnionym.

Art. 3. Obowiązkiem jest mierniczego, narzędzia swe nawet wśród pracy mierniczéj podobnemu poddawać sprawdzeniu, ilekroć tego potrzebę uzna, albo Dyrekcya Jeneralna właściwa, lub w tym celu ustanowić się mający Dyrektor wymiarów.

Integralną częścią tej instrukcji był wzór rejestru gruntów, dokumentu bezwzględnie wymaganego od wykonawcy tego rodzaju prac. Dokumentu tego niestety nie udało się odnaleźć.

Realizacja ambitnego zamierzenia, jakim było uporządkowanie struktury przestrzennej oraz stosunków własnościowych w kraju, wywołanego przede wszystkim pieczą o nieruchomości – dobra i lasy – rządowe, wymagała jednak wieloletniej pracy geodetów.

Znaczenie tego obligatoryjnego standardu technicznego dla przewidzianej na lata akcji pomiarowej sprawia, że w kolejnych latach pojawiają się przepisy uzupełniające i precyzujące paragrafy instrukcji.

Konieczność wprowadzenia korekt wiąże się zarówno z faktem zauważonego przez twórców standardu *niedopełnienia Instrukcyi*, co może wpływać na błędną interpretację jej ustaleń, lecz przede wszystkim z potrzebą usunięcia wątpliwości u wykonawców prac geodezyjno – kartograficznych, jakie mogą się pojawić po wprowadzeniu *miar nowych polskich*.

I tak 5 maja 1825 roku Sekcja Urządzenia Wydziału Dóbr Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu wprowadza pod numerem 27881/1238 *Przepisy dodatkowe*, podpisane z polecenia Ministra Prezydującego, w zastępstwie Radcy Stanu Dyrektora Jeneralnego przez Referendarza Stanu Powalskiego oraz Naczelnika Sekcji Pomiarów Gumińskiego [83].

Ogrom prowadzonych prac i upływ czasu powoduje, że dla jednolitości dokumentów gromadzonych w powstającym zasobie geodezyjnym i kartograficznym niezbędne się staje wprowadzenie do stosowania dodatkowych przepisów, regulujących, używając współczesnej terminologii, prace o charakterze modernizacyjnym. Dnia 12. sierpnia 1829 roku, Sekcja Pomiarów Wydziału Dóbr Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu pod numerem 54965/10727 wprowadza – noszące taki charakter – ustalenia uzupełniające przepisy z 1825 roku, podpisane z polecenia Ministra Prezydującego przez Radcę Stanu,

Dyrektora Jeneralnego Alexandra Brockiego oraz Sekretarza Jeneralnego Miniewskiego i Sekretarza Wydziału Drozdowskiego [83].

Suplementy te także zostały w całości zamieszczone we wcześniejszych publikacjach autora niniejszego opracowania.

Ustalenia *Instrukcyi dla Mierniczych Dóbr i Lasów Rządowych* z 1818 roku oraz przepisów uzupełniających do tego opracowania z 1825 oraz 1829 roku obowiązują do roku 1839.

Dnia 15/27 Grudnia 1839 roku Komisja Rządową Przychodów i Skarbu zatwierdza pod numerem Nr 99859/32099 *Przepisy obowiązujące przy pomiarach przestrzeni dóbr i lasów rządowych, także majątków pod opieką rządu zostających*, opracowane przez Oddział Pomiarów pod kierunkiem Wojciecha Niemyskiego. Dostępna jest wersja standardu opublikowana *Nakładem i czcionkami Kommissyi Rządowéy Przychodów i Skarbu* w 1843 roku, [77].

Instrukcja składa się z dwóch części, zawierających ogółem 1053 paragrafy. Integralną częścią instrukcji jest zbiór 53 załączników stanowiących wzory dokumentów, dotyczących prac cząstkowych i opracowań wynikowych, jakie mają powstawać w wyniku działań geodezyjno – kartograficznych prowadzonych zgodnie z przepisami tego standardu.

Część tekstową instrukcji uzupełniają wzory opisów topograficznych punktów, szkiców polowych, dzienników pomiarowych, itp. dokumentów sporządzanych w trakcie prac polowych, oraz zestawy obowiązujących, znaków umownych, oznaczeń barwnych obowiązujących przy opracowaniu map.

Instrukcja precyzuje warunki, jakie spełniać musi geometra, *aby mógł mleć powierzone wypracowanie pomiarów rządowych* [77]:

§ 485. Mierniczy przysięgły aby mógł mleć powierzone wypracowanie pomiarów rządowych, powinien uczynić o to przełożenie do Komisji rządowej, załączyć wszelkie dowody i świadectwa § 24 wymagane, jako to:

Patent na stopień mierniczego, i świadectwa z wykonanych pomiarów, a w szczególnych przypadkach rękojmią że posiada dostateczny fundusz do odbycia podróży na miejsce pracy i utrzymanie się przy niej przez jeden miesiąc przynajmniej; nadto:

Okazać, że posiada wszystkie narzędzia i materiały do prac szczegółowego pomiaru przepisane (,,)

§ 487. Wszystkie narzędzia i wszelkie materiały rysónkowe §§ 485 486 wyrażone, podlegać będą rewizyi i porównywaniu ze wzorami utrzymywanemi w Komisji Rządowej, jak §§ 33 34 przepisano; innych narzędzi używać przy pomiarach rządowych żadnemu mierniczemu niewolno.

§ 488. Na gruncie powinien mierniczy za każdym wezwaniem technika związkowym kierującego, okazać na miejscu, wszystkie §§ 485 486 wymienione szczegóły, w zupełnym porządku.

§ 489. Przy wybieraniu mierniczych do prac rządowych, pierwszeństwo będzie dawane mierniczym znanym z dokładności pracy, a przy równych okolicznościach tym przed innymi, którzy w miernictwie wyższe otrzymali stopnie.

§ 490. Mierniczowie tylko za opinią technika naczelnego, rewizora jlnego pomiarów, przypuszczani być mogą do wypracowania pomiarów rządowych (§ 29).

Każdy mierniczy, który bądź bezpośrednio od Komisji Rządowej, bądź z Jej polecenia, otrzyma poruczenie do pomiaru (§ 26)(§ 423) jest obowiązany:

Wszelkie wypracowania wykończyć na miejscu tej dziedziny koniecznie, której pomiar ma zarządzone; w miarę jak z pomiarami postępuje powinien się przenosić z jednej do drugiej dziedziny zawsze ze skończoną już robotą.

Odsyłając zainteresowanych wszystkimi szczegółami do publikacji źródłowej [77], przybliżyć tu warto paragrafy dotyczące skal opracowania oraz materiałów wynikowych.

§ 14. Stosunki wszelkich planów z gruntem mają być w ogólności, tak umiarkowane, aby z planu zaraz, stosownie do potrzeby, oznaczyć lub obliczyć było można, powierzchnie szczegółów i ogółu, z przybliżeniem zamiarowi zawsze odpowiedniem.

Główne stosunki z gruntem, dla pierworysów pomiaru, są następujące:

1: 5000—jeden do pięciu tysięcy, dla wszelkich pomiarów gruntu i lasów w ogólności, co znaczy: że każda linija na takim planie, względem jej odpowiedniej na gruncie, musi być jedną pięćdziesiątą częścią; czyli inaczej: że długość jednego dziesiętnego cala, ławki jednej, naturalnej wielkości, na planie odmierzona, wyobraża długość pięciu tysięcy ławek na gruncie.

1: 2500 jeden do dwóch tysięcy pięciuset, dla pomiarów wszelakich siedzib po wsiach i lasach, jeżeli ich plany być muszą osobne. Podziałka więc przeznaczona dla osobnych planów siedzib wiejskich, zawiera prętów dwadzieścia pięć na jednym dziesiętnym calu, ławce, naturalnej wielkości albo prętów pięćdziesiąt na dwóch takichże ławkach i jest dwa razy większą od zasadniczej,

§ 368. Wszelki pomiar szczegółów gruntu składać się ma zawsze:

Z wypracowania pierworysu-planu-pomiarowego.

Z wypracowania pomiarowego-rejestru.

Obiedwie te roboty razem i każda z osobna zgodnie z warunkami § 4, odpowiadać powinny: Zamiarom administracyjnym co do rodzaju i wielkości szczegółów, jakie w każdym pomiarze mogą być do wyrażenia konieczne.

Przepisy przewidywały, że z pomiarów poszczególnych dziedzin składane być mogą opracowania zbiorcze w mniejszych skalach.

Zasade ciągłości prac geodezyjnych, wskazywaną w szczegółach zawartych w kilku paragrafów, zilustrować można dwoma zwartymi zapisami:

§ 494. Mierniczy winien wypytać się w miejscu pracy, czyli przestrzeń, jaką do pomiaru ma wydzieloną lub części jej znaczniejsze, były już dawniej mierzone, i donieść o tem technikowi naczelnemu z wymienieniem roku pomiaru, nazwiska mierniczego który pracę wykonał, oraz wiadomości, gdzie pomiar dawny znajdować się może; a z wypracowaniem własnem takiej części wstrzymać się, dopóki nowego nie otrzyma zarządzenia. (§ 494)

§ 35. Wszystkie plany i rejestra, stanowiące część gospodarsko-techniczną wykonanych już pomiarów, będą w Komisji Rządowej złożone. Ten zbiór, po uzupełnieniu go, powinien być utrzymywany z całą pieczołowitością, odpowiednio rzeczywistemu stanowi użytków i używalności na gruncie.

Ustalając zasady wynagradzania za poszczególne asortymenty robót, przepisy wskazywały jednak także na zasadę odpowiedzialności zawodowej wykonawcy pomiarów:

§ 27 Za niedokładności, jakie w pomiarze, aż do czasu ostatecznego urządzenia przestrzeni pomiarem objętej, wykryte zostaną, odpowiedzialnym jest z majątku i osoby ten mierniczy, który pomiar wykonał.

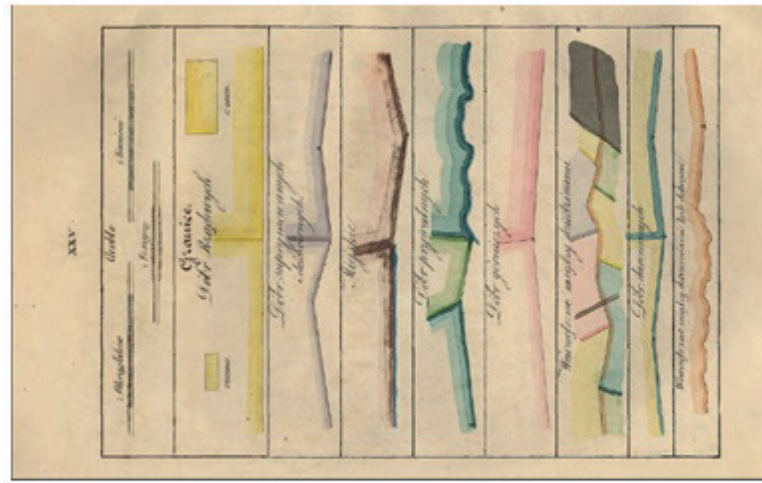
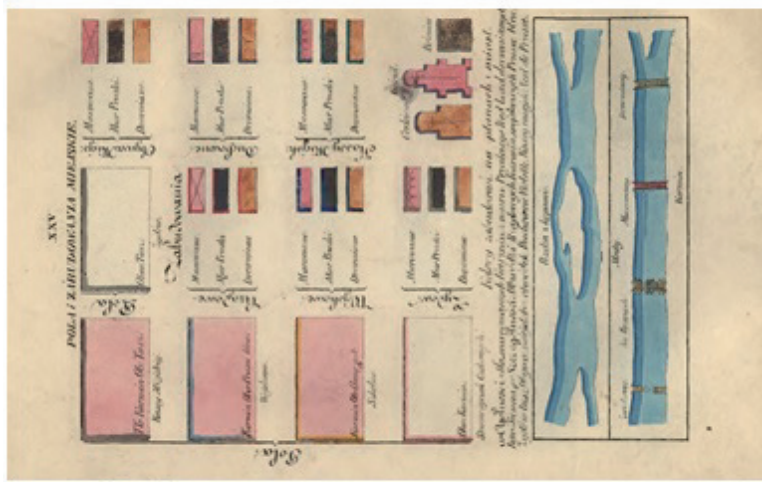
W zbiorze załączników do instrukcji zamieszczono między innymi *Wzory rysowania planów i wzory kolorowania planów* (wzór N XXIV) oraz *wzory rejestrów – Rejestru pomiarowego głównego (...)* części ekonomii rządowej (wzór nr XXX). Wzory te zostaną przybliżone na kolejnych rysunkach.

Omawiane standardy były obligatoryjne dla geometrów sporządzających mapy na zlecenie rządu. Jednak literatura przedmiotu wskazywała na fakt przydatności map sporządzanych także i dla dóbr prywatnych [1]: *Plany czyli mapy takowego rozmiaru, w każdym dobrach na gruncie znajdować się winny, użyteczność bowiem tychże rozciąga się nietylko do urządzenia leśnego, lecz także i do urządzenia gospodarstwa rolnego,*

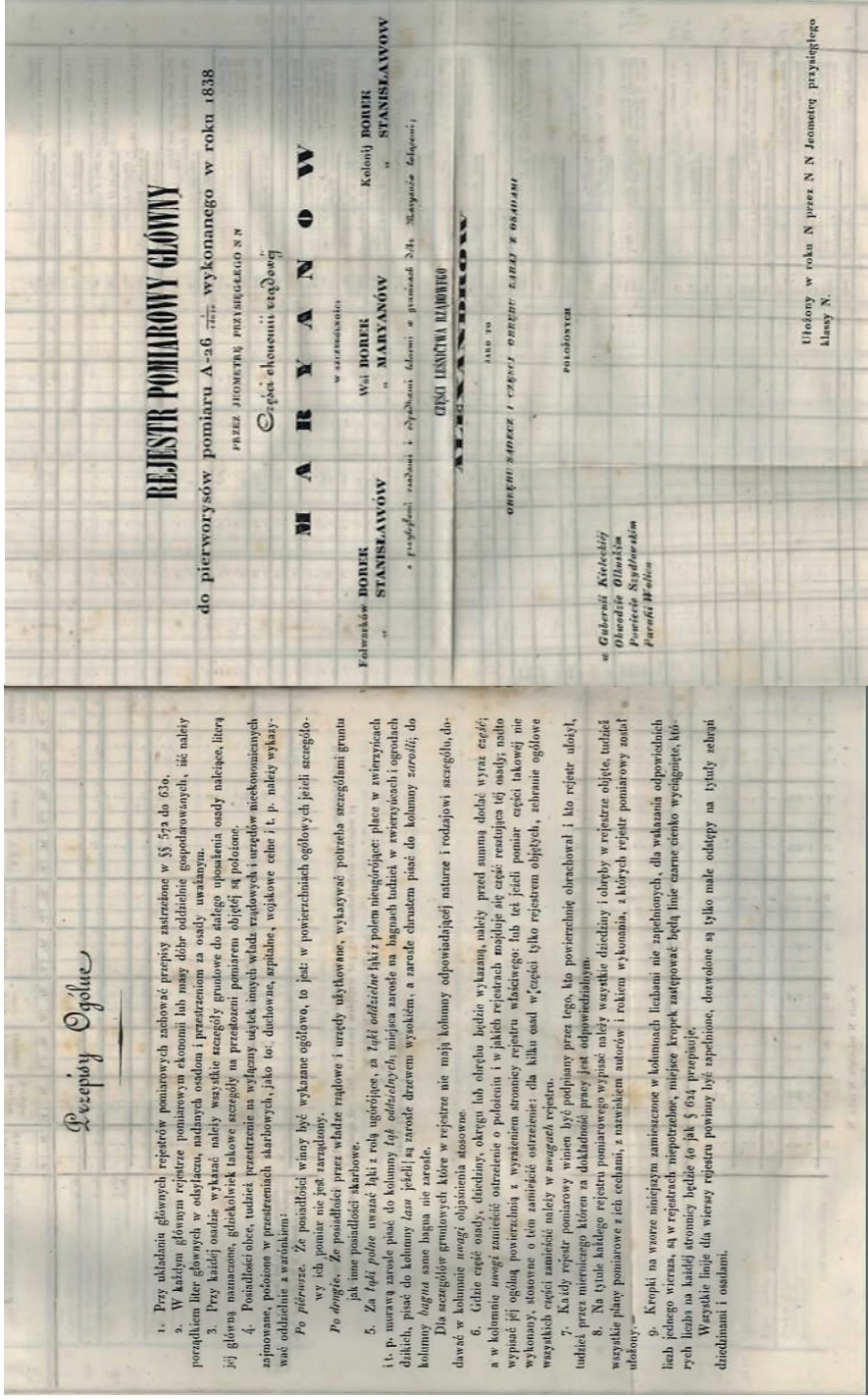
odosobnienia i podziału pól tak folwarcznych jako i włościańskich, ustalenia lub utrzymania w stanie dotychczasowym granic. Niekiedy służą także mapy za podstawę przy zaciąganiu długów hipotecznych, do ustanowienia szacunku dóbr, w celu podziału lub sprzedaży tychże w całości lub pewnej tylko ich części; dla ogo każdy właściciel ziemi dobrze uczyni, jeżeli dobra swoje, skoro te nie są jeszcze pomierzone, przez zdolnego jeometrę posiadającego wiarę publiczną, rozmierzyć każe.

Także i w tych przypadkach standardy, z dużym prawdopodobieństwem, były respektowane.

Wzór. V XXV (§ 359)
 Wzrosty
 Planów.

Rys. 4.1. Strona tytułowa i wybrane karty wzoru nr XXV według [77]

Regulacy Ogólne

1. Przy układaniu głównych rejestrów pomiarowych zebować przepisy zastrzeżone w §§ 572 do 636.
2. W każdym głównym rejestrze pomiarowym ekonomii lub innej dobre oddzielnie gospodarowanych, nie należy porządkiem liter głównych w obszarach, nadanych osadom i przetrzymać do osady uposażenia.
3. Przy każdej osadzie wykazać należy wszystkie szczegóły gruntowe do sąłego uposażenia osady należące, literą jej główną oznaczoną, gnieźdłówek takowe szczegóły na przelotnym pomiarze objętej są polszone.
4. Powołani osady, tudzież przetrzymanie na wyjątkowy udział innych władz rządowych i urzędów niekonsumowanych zapisowane, położone w przetrzymanich karłowatych, jako to: diechtowice, upłabnie, wojtkowe cehny i t. p. należy wykazywać oddzielnie z wrotkami.
5. *Po pierwszej.* Ze posiadłości winny być wykazane ogółowo, to jest: w powierzeniach ogółowych przed szczególowymi ich, poniat nie jest rozdzielony.
6. *Po drugiej.* Ze posiadłości przez władze rządowe i urzędy użytkowne, wykazywać potrzeba szczegółami gruntu jak inne posiadłości karlowe.
7. *Za trzecią.* Ze posiadłości, które z rolą ugrójniesz, za *tablic odziedziczone* i tak: polem nieogrodzonym; place w wierzynkach i t. p. uważać zarobeć piasek do kolumny *tablic odziedziczone*, miejsca zarobeć na bagnach tudzież w zwerzyńcach i ogrodnach dólkach, piasek do kolumny *lasu* jeżeli są zarobeć drzewem wysołkami, a zarobeć chruśtem piasek do kolumny *zarość*; do kolumny *bagru* same bagry nie zarobeć.
8. Dla szczegółów gruntowych które w rejestrze nie mają kolumny odpowiadającej naturze i rodzaju ogółowo, dozwadzać w kolumnie *uwagi* objaśnienia stosowne.
9. Gdzie części osady, dziedzińny, okręgu lub okręgu ludzie wykazany, należy przed summa dodać wyraz *części*; a w kolumnie *uwagi* zamieścić ostrzeżenie o położeniu i w jakich rejestrach znajduje się część: reszującą tej osady, nadto wypisać jej ogólną powierzchnię i wyrażeniem stronami rejestru właściwego: lub też jeżeli pomiar części takiej nie wykonany, stosownie o tem zamieścić ostrzeżenie: dla kilku osad w części tylko rejestrów objętych, ebrnie ogółowe wszystkich części zamieścić należy w *uwagach* rejestru.
10. Każdy rejestr pomiarowy winien być podpisany przez tego, kto powierzył obrachować i kto rejestr ułożył, tudzież przez mierzacego kóren za dokładność pracy jest odpowiedzialnym.
11. Na tytule każdego rejestru pomiarowego wypisać należy wszystkie dziedzińny i okrępy w rejestrze objęte, tudzież wszystkie plany pomiarowe z ich cechami, z nazwiskiem autorów i rokiem wykonania, z których rejestr pomiarowy został ułożony.
12. Kropki na wzorce niniejszym zamieszczone w kolumnach liczbami nie zapelnionych, dla wskazania odpowiednich liczb jednego wierzca, są w rejestrach niepotrzebne, niżej kropki zastępować liczbą licze zarobeć cienko wysygnicze, których liczbą na każdej stronie będzie to jak § 634 przepiśnie.
13. Wszystkie linie dla wierzcy rejestru powinny być zapelnione, dozwolone są tylko male odstępki na tytuły zabudni dziedzińkami i osadami.

Rys. 4.2. Strona tytułowa wzoru nr XXX według [77]

4.2. PRZYKŁADY MAP DÓBR I LASÓW

Geometry wykonujący pomiary dóbr i lasów w Królestwie Polskim mogli wykorzystywać jako materiał źródłowy mapy wykonane przez pruskich mierniczych, których mapy zachowały się w archiwach, gdy w 1806 rku administracja pruska opuściła tereny okupowanego kraju (tak zwane Prusy Południowe).

Jako przykład takiej mapy dóbr przytoczyć można jeszcze jedno opracowanie Sieverta zachowane w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie (zbiór kartograficzny, sygn. 73/356–11 (F25^{2b}) [72]).

Jest to kopia zatytułowana (po polsku!) *Mapa z Królewskiego Wsie Zarzew albo Rozarzew w Królewska Intendanturi Laznowa. Mierzoni w Mieszonca Czirwca 1802 Roka/ go Od F. W. Sievert Krolewskij Conduktor*. Opracowanie to przedstawiono na rysunku 4.3. Z notatki w prawym dolnym rogu arkusza w brzmieniu *Copiiowani od C FW Sievert* można przypuszczać, że kopię tę sporządził sam autor pierworysu [19].

W dolnej części mapy znajduje się podziałka liniowa, a przy niej napis: *100 Rinski pretof, 50 prętow na Decimalni Zoll*. Skala opracowania kopii, a zapewne i oryginału wynosi więc 1:5000.

Bogaty zakres treści przedstawiony został na trzech warstwach – graficznej, barwnej i opisowej.

W warstwie graficznej opracowanie przedstawia granice wsi, w tym granice obszaru spornego, granice działek, granice użytków, drogi, zabudowę, ciek i zbiorniki wodne, linię kierunku północy, na której oparto wkreśloną ołówkiem siatkę kwadratów o boku około 125 prętów.

W warstwie barwnej wyróżniono kolorami: – czarnym – budynki drewniane, karminem – budynki dworskie, brunatnym – drogi, niebieskim – wody, jasnozielonym, z poziomym szrafem niebieskim błota, szarym – bór, zielonym – łąki, zielonym, z ciemnozielonym ukośnym szrafem – ogrody, fioletem – ugory, różowym – oziminy, żółtym – jare.

Odcinek granic wsi Zarzew z innymi jednostkami podkreślone zostały różnymi kolorami.

W warstwie opisowej pośrodku arkusza wpisano nazwę *Wiesz Rzazew*. Grunty przyległe, począwszy od północno – zachodniego narożnika opisano: *Xiadza Mlyn, Woitoskij Mlyn, Królewski Las, granica z Krolewskich Nowy Holędrów Imie Fridrichshagen, granica z Szlacheckich Hollędrów Imie Choijn*. Od zachodu znajduje się *Granica z Królewskij Wsie Wułka*.

Opisano też niektóre drogi: *Droga z miasteczko Lodza, od Choynd do Milesk, do Wiskitna*.

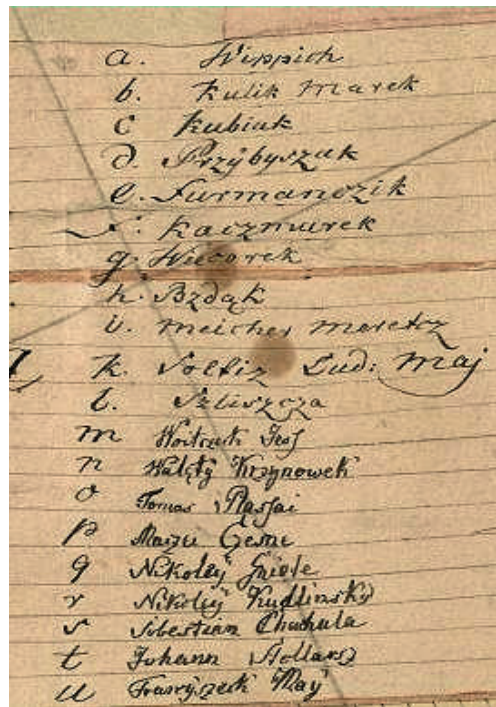

Rys. 4.3. Mapa Friedricha Sieverta z 1802 roku (oryginał w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, Zbior kartograficzny – sygn. Nr 73/356–11 [F2])

Wyróżnione trzy kompleksy gruntów ornych opisano *Ozymina*, *Jarżina* i *Ugór*. Pozostałe użytki noszą nazwy *Ogrodow*, *Ląki*, *Bor*, *Blota*. Działki leśne ponumerowano od numeru 36 do numeru 45.

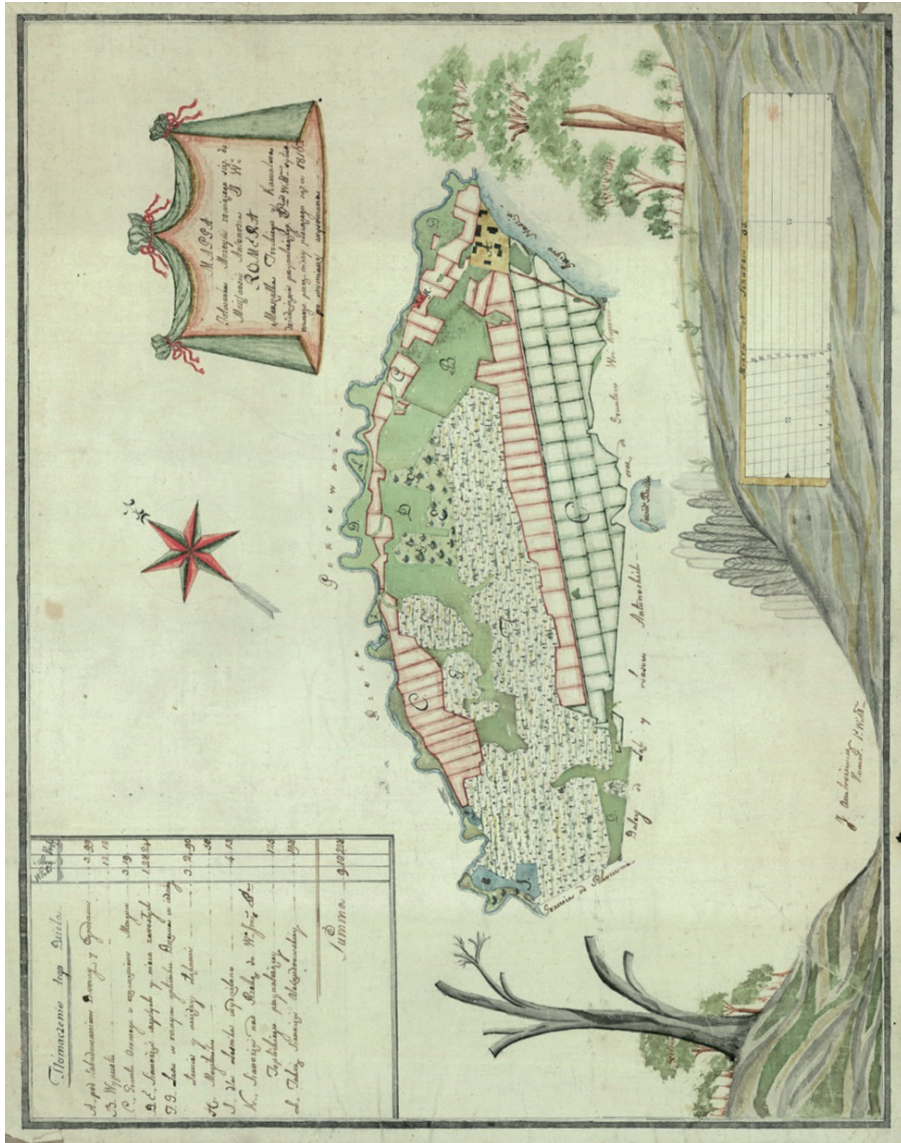
W każdym kompleksie zostały oznaczone działki: *Painski A*, *Stawecki*, *Pruśnowski F*. Działki włościańskie opisano małymi literami alfabetu łacińskiego od *a* do *u*.

Ponadto przy siedliskach i w dużym kompleksie opisanym *Ozymina* wpisano wykaz nazwisk posiadaczy (właścicieli, władających?) przypisanych kolejnym literom (rysunek 4.4). Wskazuje to, że mogli być do tej mapy sporządzony również rejestr gruntów.

Rys. 4.4. Oznaczenia literowe działek i nazwiska władających na mapie Sieverta z 1802 roku

Mapa ta wykorzystana została kilkanaście lat później jako materiał źródłowy przez *Jeometrę Dyrekcyi Jeneralnej Dóbr i Lasów Narodowych* Franciszka Johnney'a przy sporządzaniu pierwszej mapy *Klucza Łódzkiego* [17,19].

Rys. 4.5. Mapa folwarku Możejki zowiącego się... z 1816 roku J. Ambrożewicza (oryginał w Bibliotece Narodowej – Magazyn Kartografii, sygn. ZZK 1431 – źródło <https://polona.pl/>)

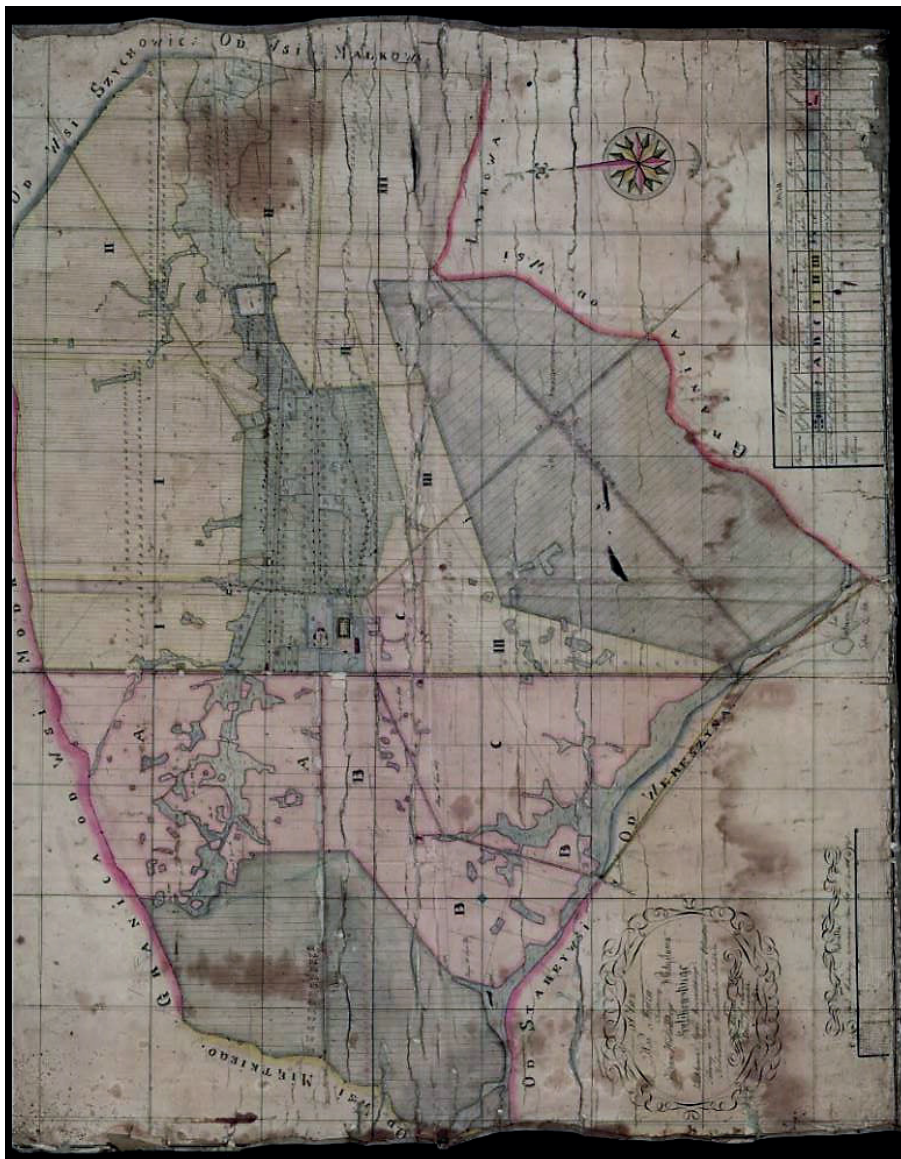
Jako przykład mapy dóbr prywatnych wykonanej już w czasach Królestwa Polskiego zamieścić można zachowaną w Bibliotece Narodowej (Magazyn Kartografii, sygnatura ZZK 1 431) opracowanie z 1816 roku. Według napisu zamieszczonego w kartuszu jest *Mappa folwarku Możejki zowiącego się do majątności Antonosza J. W^o Romera marszałka trockiego y kawalera dzeidzicznie przynależącego P^{na} Wil^o sytuowanego przez niżej piszącego się w 1816^{vm} po wymiarze zrysowana, której autorem jest Jeometra J. Ambrożewicz (rysunek 4.5).*

Zamieszczona podziałka transversalna jest opisana *Miara od sznurów 30*, co pozwala określić skalę opracowania jako ca 1:7610. Róża wiatrów wskazuje na orientację NW.

W lewym narożniku mapy znajduje się rejestr zatytułowany *Tłomaczenie tego dzieła*, w którym we Włókach, Morgach i Prętach podane jest rozliczenie powierzchni obejmujące użytki zaznaczone literami na rysunku mapy.

<i>Tłomaczenie tego dzieła</i>		<i>Włók</i>	<i>Pręty</i>
<i>A. pod zabudowaniami Dworami y Ogrodami</i>	3	99	
<i>B. Wypusta</i>	12	12	
<i>C. Pręta Osomoga z wyłączeniem Morgu</i>	3	19	
<i>D. E. Siarowizni wsielnych y miedzi zarostykh</i>	1	28	24
<i>F. G. Lasu w różnym gatunku Dzewa w iednym stawie y ujedny Łabani</i>	3	2	90
<i>H. Moglewka</i>			50
<i>I. dla Lesmka wydzielona</i>	4	13	
<i>K. Siarowizni nad Prętami do W. Jm. S.</i>			175
<i>L. Także Siarowizni Aleksandrowskiej</i>			192
<i>Summa</i>		<i>9</i>	<i>10 228</i>

Rys. 4.6. Rejestr z mapy J. Ambrożewicza z 1816 roku

Rys. 4.7. Plan wsi Mircza z 1820 roku Antoniego Domaradzkiego (oryginał w Bibliotece Narodowej (Magazyn Kartografii, sygn. ZZK 42545A) – źródło <http://polona.pl>)

z 1825 roku Jana Leśniewskiego, sporządzoną przez geometrę Wincentego Minkiewicza w 1827 roku.

Opracowanie to nosi tytuł *Mappa Klucza Łódz Składającego się z Wsi Wólka, Widzew, Zarzew, Młynów Lamus, Xsięży i Woytowski Posiadeł Kolom i Pila niemniej Dezerty Młynowej Araszt do Ekonomij Rządowej Łaznów należących, oraz Grontow z Territorium Miasta Rządowego Łódz, na Osadę Rekodzielniczą Łódka zaiętych w Obwodzie Łęczyckim w Woiewództwie Mazowieckim leżących z Oryryginału w Roku 1825 przez Jana Leśniewskiego Mierniczego Przysięgłego Sporządzonego. Przekopionana w Roku 1827 przez Wincentego Minkiewicza Mierniczego. Na mapie znajduje się dopisana klauzula: *Za rzetelność ninieyszej Mappy świadcze Jan Leśniewski Mierniczy Przysięgły Królestwa Polskiego.**

Mapę tę przedstawiono na rysunku 4.9.

Opis zawartej na mapie podziałki *transwersalnej Podziałka Miary Nowo=Polskiej Prętów 300. Na jeden Cal Dziesiętny Prętów 50* informuje, że jest to opracowanie w skali 1:5000.

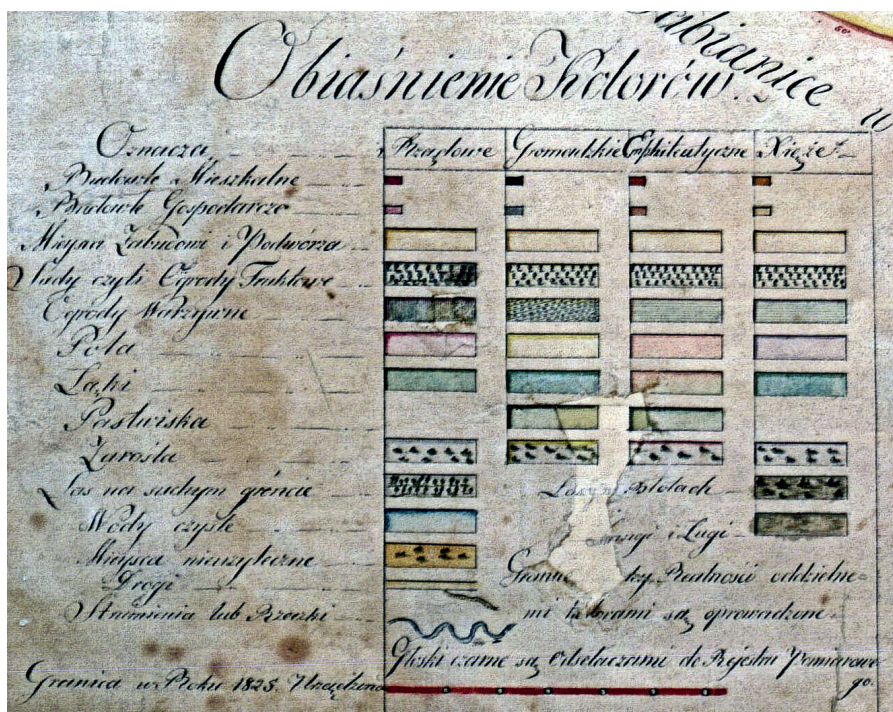
Na mapie przedstawiono [19] granice wsi i innych posiadłości wymienionych w tytule, ich zabudowę a także granice władania i sposób użytkowania gruntów objętych pomiarem przy uwzględnieniu czterech grup podmiotów władania – grunty *Rządowe, Gromadzkie, Emphiteutyyczne* (przekazane w długoletnie użytkowanie), *Xięże* (rysunek 4.10).

Do tej mapy sporządzono rejestr pomiarowy, o czym może świadczyć uwaga znajdująca się w legendzie *Głoski czarne są odselaczami do Rejestru Pomiarowego*. Do tej pory rejestru takiego nie odnaleziono.

Na mapie czytelna jest zabudowa wsi i innych obiektów (między innymi wkreślona jest lokalizacja tzw. Bielnika Kopischa). Na terenach wsi znajdujących się w obrębie opracowania mapy znajdują się wkreślone granice władania, działki opisane są numerami lub literami. Świadczyć to może o tym, że dla wszystkich wsi były wcześniej sporządzone szczegółowe mapy z rejestrami pomiarowymi lub, co bardziej prawdopodobne, Jan Leśniewski taką dokumentację sporządził w czasie pomiarów.

Rys. 4.9. Kopia mapy Jana Leśniewskiego z 1825 roku sporządzona przez Wincentego Minkiewicza w 1827 roku. (Oryginał w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, zbiór kart, sygn. 231)

Rys. 4.10. Legenda mapy Wincentego Minkiewicza z 1827 roku

Na przedłużeniu odcinka granicy między Miastem Łódź a Wsią rządową Wólka znajduje się na mapie opisana linia graniczna, którą na rysunku wkreślono kolorem brązowym. Łączny opis obu tych odcinków stanowi *Granica dawna possessyina między Miastem Łódź, a wsią Rządową Wólka, nie wymierzona tylko z planu przez Mierniczego Johney w roku 18¹²/₁₃ Sporządzonego Wniesiona*. Napis ten świadczy o tym, że sporządzając tę mapę Jan Leśniewski wykorzystuje istniejące dane z miejskiego zasobu geodezyjno – kartograficznego.

Na mapę naniesione zostają również dwie inne, okopcowane granice:

- linia ucztylniona na rysunku kolorem niebieskim – opisana *Granica między Miastem Łódź a Wsią Rządową Wólka w roku 1823 Kopcami obsypana,*
- linia ucztylniona na rysunku kolorem zielonym – opisana *Granica między Miastem Łódź a Lasem Rządowym Leśnictwem Łaznów, Strażą Wiaćzyn, Obrębem Łódź w roku 1823 Kopcami obsypana.*

Są to granice wytyczone i okopcowane przez geometrę Filipa Viebiga, zgodnie z wytycznymi, jakie geometra otrzymał od Prezesa Rajmunda Rembielińskiego w Instrukcji z dnia 12 czerwca 1823 roku, dotyczącej wykonania regulacji nowej osady sukienniczej.

I między innymi do takich celów mapa ta została wykorzystana. W legendzie mapy dorysowana została gruba czerwona linia opisana jako *Granica w roku 1825 urządzona, zaś układ wkreślonych na mapę cienkich czerwonych linii przedstawia projekt rozplanowania nowej osady*. Na obszarze ustalonym przez linie regulacyjne z ponumerowanymi punktami i odległościami między nimi zaprojektowane są ulice posiadające już nazwę.

Pomiary dóbr były kontynuowane przez długie lata.

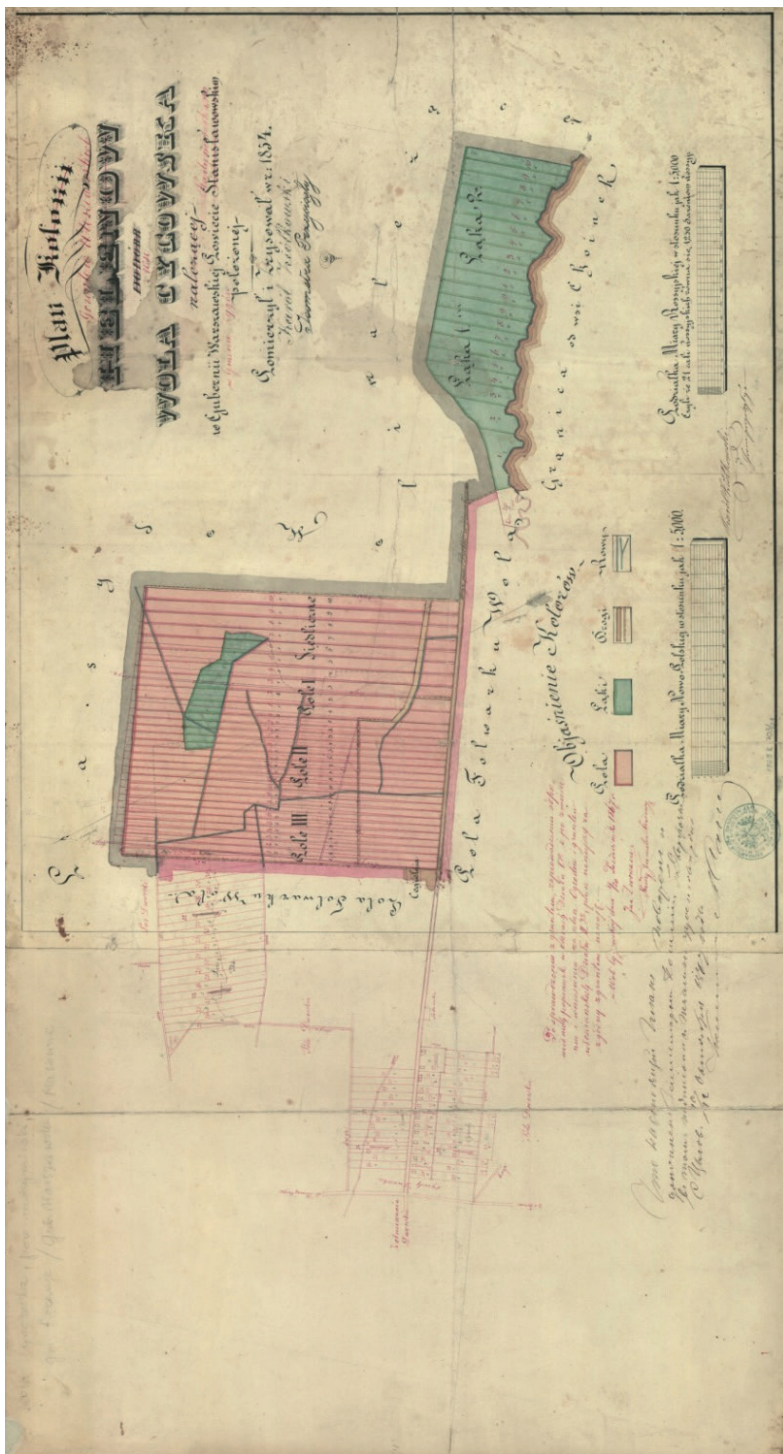
Ciekawym przykładem mapy sporządzonej trzydzieści lat później jest opracowanie znajdujące się w Magazynie kartografii Biblioteki Narodowej w Warszawie (sygn. ZZK 574).

Jest to *Plan Kolonii Helenów do dóbr Wola Cyganowska należącej w Gubernii Warszawskiej Powiecie Stanisławowskim położonej, którą Pomierzył i zrysował w 1854 roku Karol Ziółkowski Jeometra Przysięgły*. (rysunek 4.11)

Jest to mapa rekopismienna o wymiarach 45,0 x 54,5 cm, sporządzona w skali 1:5000, zawierająca dwie podziałki transversalne opisane: *Podziałka Miary Nowo – Polskiej w stosunku jak 1:5000 oraz Podziałka Miary Rosyjskiej w stosunku 1:5000, Czyli że 21 cali rosyjskich równa się 1,250 Sażeniom Rosyjsj*. Zawiera też legendę, objaśniającą sposoby użytkowania gruntów przedstawionych na tej mapie.

Ciekawe jest, że opracowanie to zostało wykorzystane 13 lat później jako podkład do pomiarów aktualizacyjnych.

Skorygowany został przebieg granic i ich numeracja w części objętej planem, oraz skartowane zostały wyniki nowych pomiarów pól, łąk i działek siedliskowych leżących na zachód od obszaru objętego pierworysem z 1854 roku. Wyjaśnia to wniesiona na mapę nota: *Po sprawdzeniu z gruntem, zaprowadzeniu odpowiednich poprawek w osadach Działu I^{go}, i po zmierzeniu i wniesieniu na plan Ogrodów i gruntów włościańskich Działu II^{go}, plan niniejszy za zgodny z gruntem uznaję. W Woli Cyganowskiej dnia 8/20 Października 1867 roku. Jan Dworzaczek, Starszy Jeometra Rządowy*.

Rys. 4.11. Plan Kolonii Helenów do dóbr Wola Cyganowska należącej w Gubernii Warszawskiej Powiecie Stanisławowskim położonej 1854 roku Karola Ziółkowskiego (oryginał w Bibliotece Narodowej w Warszawie (Zb. Kart. sygn. ZZK 574 – źródło <http://polona.pl>))

Pod tym objaśnieniem znajduje się nieczytelny wpis w języku rosyjskim z dnia 10/22 października 1862 roku opatrzony stosowną pieczęcią.

Jeometra ten koryguje także tytuł opracowania. Nadpisany tytuł brzmi: *Plan gruntów włościańskich wsi Wola Cyganowska w Gubernii Warszawskiej Powiecie Radzywińskim w gminie Cyganów położonej.*

Rys. 4.12. Legenda mapy Karola Ziółkowskiego

Ciekawym przykładem mapy z czasów Królestwa Polskiego jest też opracowanie znajdujące się w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej im. Marszałka J. Piłsudskiego w Łodzi (sygn. oryginału KS 252ZS).

Jest to *Pierworys szczegółowego pomiaru dóbr prywatnych JAGODNICA ŻŁOTA w Guberni Piotrkowskiej Powiecie Łódzkim położonych*, który sporządził *Jeometra prywatny* Mikołaj Trąbczyński w 1882 roku (rysunek 4.13).

Na mapie znajduje się podziałka transwersalna opisana *Podziałka miary Nowopolskiej jak 1:5000.*

Pod podziałką transwersalna znajduje się dopisek *Po przeprowadzeniu odpowiedniej rewizji na gruncie plan niniejszy znalazłem zupełnie zgodny z tymże gruntem, co własnoręcznym podpisem i niezbędną pieczęcią utwierdzam. W Łodzi dn 20 Października 1882 roku. Jeometra przysięgły Klasy 2 Zdzisław Kulakowski.*

Z legendy mapy wynika, że pierworys został sporządzony według standardu technicznego *Przepisy obowiązujące przy pomiarach przestrzeni dóbr i lasów rządowych, także majątków pod opieką rządu zostających z 1839 roku.*

Na mapie znajduje się tabela zatytułowana *Ogólnej powierzchni zebranej z kwadratów*, pod którą dopisano: *Wyraźnie móg pięćset trzydzieści osiem prętów kwadratowych sto szesnaście. M. Trąbczyński.*

Na mapie znajdują się także dopisane później dwie notatki.

innymi na podstawie prowadzonych pomiarów reambulacyjnych. Mapa ta używana była na potrzeby miasta aż do połowy lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku, kiedy zaczęła być zastępowana przez nową mapę zasadniczą w skali 1:500 [11].

Warto zasygnalizować jeszcze przykład opracowania posiadającego inny charakter od dotychczas prezentowanych map dóbr.

Jest to *Mapa posiadłości dworskiej dóbr Sztromince* sporządzona przez nieznanego autora w 1872 roku (oryginał w Bibliotece Narodowej, Magazyn Kartografii Sygnatura ZZK 2 026).

Na zorientowanej na wschód mapie znajduje się podziałka liniowa opisana *Miara 1" = 160°*.

Mapa *dóbr Sztromince* (w warstwie opisowej treści znajduje się napis *Wieś Sztromince*) posiada charakter podkładu kartograficznego, na którym, w obrębie trzech obszarów opisanych jako *Pruski, Zady* i *Byczki*, znajduje się wkreślony układ regularnych działek, z reguły o powierzchni 5 mórg.

Może to być załącznik do projektu tabeli nadawczej lub tabeli likwidacyjnej (bardziej prawdopodobne) sporządzonej w czasie akcji uwłaszczenia chłopów w Królestwie Polskim rozpoczętej na mocy ukazów cara Aleksandra II z dnia 2 marca 1864 roku (por. Zakończenie).

Zagadką pozostaje również znajdująca się pod dolnym marginesem arkusza adnotacja 1947 z nieczytelnym krótkim dopiskiem słownym.

Zakrest takich szeroko zakrojonych prac geodezyjno – kartograficznych należy zasygnalizować, ale ich omawianie wykracza poza przyjęte ramy tego opracowania.

5. PRACE GEODEZYJNE ZWIĄZANE Z URZĄDZANIEM LASÓW

Przy analizie Dzienników Praw Królestwa Polskiego oraz Zbiorów przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego uwagę zwraca liczba aktów ustalających prawa dla racjonalnie prowadzonej gospodarki gruntami – ze szczególnie eksponowanym w przepisach zakresem dotyczącym urządzania lasów i prowadzenia gospodarstwa lesnego.

Literatura przedmiotu z tamtych czasów wskazywała jednoznacznie na przyczyny takiego stanu rzeczy [46]: *Nauka urządzania lasów wskazuje zasady do ułożenia planu gospodarczego, obejmującego działania, użytkowania i uprawy w lesie wykonać się mające, w zamiar ciągnięcia z niego największych możebnych dochodów i przyprowadzania lub przybliżenia go do stanu doskonałego. Pod względem ekonomii politycznej urządzenie lasów ma na celu pobieranie coroczne największych możebnych procentów z kapitału w danym lesie zawartego, z dążnością powiększenia tegoż kapitału, a tem samem i corocznych procentów.*

Wskazywała jednocześnie, że [58]: *Wszystkie wyrachowania odnoszące się do urządzania lasów, jak również i do oceniania ich, opierają się na ścisłym oznaczeniu obszerności tych ostatnich. do udeterminowania obszerności lasów koniecznym jest plan pomiarowy. Plan ten sporządzony być winien przez Jeometrę.*

Zawierała także doprecyzowania tej zasady mówiące [58]: *miar leśny równie w tej mierze jest ważny, iak pomiar każdej innej gruntowej własności, wskazując na szczegóły dotyczące tych pomiarów: Przed przystąpieniem do jakichkolwiek bądź rozporządzeń gospodarczych w lesie, potrzeba poznać jego obszerność, jego gruny i jego drzewostan. Do tego potrzeba przede wszystkim las pomierzyć, zrobić jego mappę i ułożyć registr pomiarowy (...) Są to bowiem podstawy, na których rozporządzenia gospodarcze mają się opierać, a w szczególności:*

1. *Pomiar lasu powinien zrobić Jeometra patentowany, gdyż robota ta wymaga specjalnych wiadomości, wprawy i instrumentów właściwych. Mappa leśna musi być sporządzona na skalę ekonomiczną, aby mogła obejmować wszelkie potrzebne szczegóły gruntowe (...)*
2. *Registr pomiarowy należy ułożyć poodziałami na mappie oznaczonemi, w takim porządku, aby wykazywał w zebraniu powierzchni głównych różnic gruntu; głównych różnic drzewostanów; i wszelkiego rodzaju nieużytki. Wszystko to ułożone ma być z odsyłaczami na mappie położonemi i tak aby w zebraniu okazywała się powierzchnia każdego oddziału i całego lasu.*

Pierwsze rozgraniczenia i pomiary lasów rządowych rozpoczęto już w latach 1816 – 1817 [22]. Prace pomiarowe regulowała opracowana przez Ludwika Platera w 1816 roku *Instrukcja dla mierniczych leśnych względem map sytuacyjnych* [50]. Instrukcji tej nie udało się odnaleźć.

Na podstawie pomiarów z lat 1816 – 1825 i sporządzonych planów powierzchniowych Komisja Urządzająca wykonała *urządzenie lasów rządowych na okres pierwszy od roku 1820 do 1849 roku, zawierający lat trzydzieści* [22]. Lasy rządowe podzielono na 80 leśnictw, a te z kolei na stráže i obręby. Dnia 6 października 1825 r. wprowadzone zostały *Wzory do słupów granicznych i gospodarczych, jakie w lasach rządowych winny być stawiane*.

Jak można przeczytać w [61]: *Administracja leśna tworzyła nowe przepisy odpowiednie zamierzonemu porządkowi rzeczy, nie od razu, lecz częściowo, w miarę kształcenia się zasad gospodarczych, w miarę objawiania się stosunków i praw do użytków leśnych, słowem w miarę rozwijania się administracji leśnej (...)* Z chwilą, wprowadzenia nowego porządku zagospodarowania lasów rządowych, Kommissya Rządowa Przychodów i Skarbu, dla utrwalenia onego i bliższego zastosowania w praktyce, wskazała szczegółowe zasady w oddzielnych instrukcjach, urządzeniach i reskryptach (...) *Lasy do zwierzchności Kommissyi Rządowej Przychodów i Skarbu należące, rozróżniają na takie, które są oddane pod stałą jej zarząd; na takie, które są powierzone czasowemu jej zawiadywaniu; i na takie, które są podciągnięte tylko pod jej nadzór*.

Punktem wyjścia dla wielu nowych przepisów była nowa *Instrukcja o urządzeniu lasów, pod zawiadywaniem Kommissyi Rządowej Przychodu i skarbu zostających* z 12 października 1839 roku [100].

Instrukcja ta wprowadza nowy podział administracyjny lasów stanowiąc: *Pod względem administracyjnym, dzielą się lasy na leśnictwa i stráže. Dalszy podział na obręby, okręgi gospodarcze, poreby, oddziały i pododdziały*.

Przybliży ten podział powstała około 1845 roku mapa *Mappa Leśna Królestwa Polskiego* w skali ca 1:2000000 (por. rys. 1.6)

5.1. PRZEPISY WYKONAWCZE DOTYCZĄCE URZĄDZANIA LASÓW

Pierwsze, jednoznaczne ustalenia dotyczące pomiarów geodezyjnych związanych z urządzeniem lasów zawiera dokument przyjęty na posiedzeniu Rady Administracyjnej Królestwa w dniu 28 maja 1816 roku i podpisany przez Namiestnika Zajączka oraz Ministra Przychodów i Skarhu Matuszewicza [84].

Dokument zatytułowany *Urządzenie rocznych porembów w Lasach Rządowych* wprowadza podział lasów na trzy rodzaje: *Lasy w ogólności wzięte, codosposobu ich Urządzenia są troiakiego rodzaju: Wysokopienne (haute futaie), Wyrębne, (taillis) i Chróstowe (bastailis)*, i w kilku artykułach odnosi się do prac geodezyjno – kartograficznych [84]:

Artykuł 8.

Lubo niektóre Lasy Skarbowe są po części zmierzone; lubo uformowane Tabelle ilość morgów w każdym lesie Skarbowym wyrażające; ponieważ iednak tenaznaczenia albo są niedokładne, albo sięz czasem odmieniły; przeto obowiązkiem będzie każdego Nadleśnego Jeneralnego, przy nastąpić maiącym obiedzdie, ieszczeraz naznaczyć obszerność każdego lasu Skarbowego w morgach, których miara osobnem postanowieniem naznaczona będzie; ażeby: zašto naznaczenie skutecznić się mogło doskonaley iak dotąd, i z większém doprawdy przybliżeniem, stosować siębędzdie JNadleśny Jeneralny do Artykułów następujących.

Artykuł ,9

Dla naznaczenia téy obszernosci, powinni JNadleśni Jeneralni, korzystać z Mapp przez Miernicznych sporządzonych, i czynić porównanie obrazu rysowanego z naturą, dla przekonania się o dokładności onego, i dla przeświadczenia się; czy od czasu pomiaru niezaszły jakie odmiany zmniejszające obszerność lasu. Przy tém porównaniu stosować też powinni Mappy z Inwentarzami, których udzielenie zalecą Dzierżawcom; Izba Administracyina dóbr Koronnych, Dyrekcja Jeneralna Dóbr narodowych, i Wydział dóbr powróconych.

Artykuł 11

W lasach, gdzie Nadleśny Jeneralny żadný nie będzie miał pomocy z mappy szczególnéy lub Inwentarza, naznaczyć powinien obszerność za pomocą Mapp Geograficznych Steina, Gillego, Mejera etc.

Artykuł 15

Przy naznaczeniu obszerności każdego lasu Skarbowego sporządzona być powinna, przez Mierniczego Leśnego, Mappa onegoż, Mappa ta w lasach zmierzonych powinna być dokładną kopią Mapp, przy pomiarze zrysowanych — w lasach zaś niewymierzonych, stanowić powinna obraz idealny; ażeby w braku rysunku dokładnego, mieć jakiegokolwiek obszerności i figury lasu wyobrażenie. Ażeby; zaś Mappy takowe, czyto dokładnéy kopii, czy idealnie sporządzone, były wszystkie iednostayne, naznacza się; ażeby rysowane były podług przepisów następujących:

Mappy teżawierać powinny: Imo. Figurę nie tylko całego lasu, ale i każdego w nich przez Nadleśnego Jlnego odznaczonego oddziału. Części leśne rozróżnione być powinny odpola i łąk kolorem iednostaynym zielonym. 2do. Nazwisko i położenie

dworów, folwarków, i każdej małej lub wielkiej wsi o pół mili od lasu położonych, 3to. Rzeki, rzeczki, i drogi przez las przechodzące. 4to. Nazwiska majątków i Właścicieli graniczących z lasami, z oznaczeniem choć idealnym części lasu w sporze znajdujących się. 5to. Tabellę na boku karty z wyrażeniem; rodzaju lasu, gatunku drzewa, i obszerności w morgach każdego leśnego oddziału, i oprócz tego liczby Gaio-wych, i miejsca gdzie mieszkają.

Mappy takowe powinny mieć iednostayną podziałkę, iedney mili polskiej albo geograficznej ruzry cale, i bydź orientowane, podług zwyczaju powszechnego, to iest: mieć północ na górze.

Artykuł 37.

Mapp leśnych podług Artykułu 15. zrysowanych, sporządzone będą trzy kopie: iedna dla Dyrektora Jlnego, druga dla Nadleśnego Jlnego, trzecia dla Leśniczego. — Na tych mappach naznaczy Mierniczy linie roczne poremby oddzielające.

Rys. 5.1. Rys. *Las rąbny doskonały* według [61]

Dokument ten stanowił: *Urządzenie niniejsze póty w sile swoiey i wykonaniu zostanie, póki po ukończonym szczególnym Lasów pomiarze, i oszacowaniu, cokoladnieysze postanowione nie będą prawdziwla.*

Kiedy dnia 7 kwietnia 1818 roku podpisane zostało przez Namiestnika Zajęcza postanowienie Alexandra I *O dobrach i lasach koronnych i narodowych* znalazło się

w nim ustalenie, że *potwierdzenie pomiaru i uregulowania ekonomii i leśnictw* należy do Komisji Urządzającej przy Wydziale Dóbr i Lasów rządowych

Wprowadzony 22 kwietnia 1818 roku przez *Dyrekcje Dochodów Stałych* Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu standard geodezyjny zatytułowany *Instrukcja dla Mierniczych Dóbr i Lasów Rządowych* nie zawiera szczególnych odniesień do pomiarów lesnych.

Oniesień brak także we wprowadzonych 5 maja 1825 roku przez Sekcja Urządzenia Wydziału Dóbr Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu *Przepisach dodatkowych* do tej instrukcji. Dopiero suplement z 12. sierpnia 1829 roku Sekcja Urządzenia Wydziału Dóbr przypomina:

Lasy mierzyć się będą ogółowo, z oznaczeniem w nich iednakże wszelkich używalności, gruntów, łąk i do kogo takowe należeć, będą, z oznaczeniem bagien większych, dróg większych, i traktów publicznych. Prócz zaś, że przy pomiarze lasu wyszczególni się, iakie w nim znajdui się używalności, i do kogo należą, nadto w rejestrze pomiarowym każdej realności wypisać należy, czyli realność ta nie ma posiadłości iakich odrębnych, ałynencyami zwanych, za granicą w terytoryum lasu lub innéy iakiéy realności położonych, a które tém samém w terytoryum własciwém pomierzone będą.

Przepisy te obowiązywały do 1839 roku, kiedy wprowadzone zostały nowe przepisy administracyjne dotyczące urządzania lasów.

Podstawą dla wszystkich nowych ustaleń była *Instrukcja o urządzaniu lasów, pod zawiadywaniem Kommissyi Rządowej Przychodu i skarbu zostających* z 12 października 1839 roku [97].

Instrukcja ta stanowiła:

§ 1. Urządzenie lasów wykonywać będą przeznaczeni do tego Kommissarze Leśni, na których obierać się mają osoby w nauce leśnictwa zupełnie udoskonalone, i z praktycznych, dokładnych prac swoich znane.

Do pomocy Kommissarzom, w razie uznanej potrzeby, dodawani będą Adjunkci, Mierniczowie i inni w technice leśnej usposobieni.

§ 2. Do urządzania lasów należą następujące czynności:

- 1. pomiar lasów i sporządzenie mapp;*
- 2. odgraniczenie (separacya) i ustalenie granic;*
- 3. podział lasów;*
- 4. przepisanie w nich gospodarstwa;*
- 5. oszacowanie dochodu drzewnego;*
- 6. naznaczenie osad dla służby leśnej;*

7. *wyobrażenie powyższych działań na mappach, w tabellacli i opisaniach;*
8. *ze wszystkich części powyższych ułożenie całości to jest: planu gospodarczego i przedstawienie onego Kommissyi Rządowej*

Podstawą zatem wszelkich dalszych czynności związanych z urządzeniem lasów było posiadanie mapy lasu, ze stanowiącym integralną całość rejestrem pomiarowym. W Instrukcji zapisano [97]:

§ 6. Jeżeli mapy i rejestra pomiarowe istnieją, w takim razie nie pozostaje urządzącemu lasy, jak sprawdzić czy są dokładne; mapę uznaną za dokładną zmniejszyć na po działkę mapp obrębowych, nieopuszczając znaków trygonometrycznych lub innych stałych punktów, do sprawdzenia mapy lub złączenia z innymi mappami posłużyć mogących; wymierzyć zaszle zmiany w szczegółach, wnieść one ołówkiem na mapę daną, a tuszem na mapę zmniejszoną, i sporządzić nowy rejestr pomiarowy.

§ 7. Gdzie lasy nie są pomierzone, lub pomiary dawne okażą się być nieużytecznymi, w takim razie wypadnie je pomierzyć, a Władza Skarbowa wskaże, kto ma pomiar wykonać, mapę i rejestr pomiarowy sporządzić.

W dalszej części instrukcja precyzowała warunki, jakim odpowiadać musiała mapa dóbr rządowych, w obrębie których dominował las oraz stanowiący jej część rejestr pomiarowy.

O mapie można tam przeczytać:

Następujące przedmioty wymierzyć i na mappie mającej służyć do urządzenia lasów wykazać należy:

1) zewnętrzne granice przestrzeni leśnej niespornej i spornej; granice wewnętrzne dawne, granice służebności, o ile je wyśledzić można i wreszcie granice podziału kraju;

2) podział administracyjny na leśnictwa i stráže, tudzież gospodarczy, jeżeli istnieje, na obręby i okręgi z wypisaniem ich nazwisk i numerów, niemniej nazwisk odwiecznie i obecnie w użyciu będących uroczysk, z oznaczeniem ich ograniczenia; linie separacyjne i odpadki leśne do użytku ekonomicznego odstąpione, drzewem pokryte lub z niego obnażone; osady urzędników i ofiicyalistów leśnych, wreszcie szkółki nasienne i drzewne, strzelnice i t. p. przedmioty, potrzeby i porządku leśnego i lowieckiego;

3) drogi publiczne, komunikacyjne i wszelkie mniejsze;

4) wody bieżące i stojące, mianowicie: rzeki, rzeczki i strumienie, źródła, stawy i jeziora, a na nich i przy nich młyny, tartaki, fryszerki, szluzy, zastawy, mosty, rogatki spławne, bindugi i wystawy;

5) główne różnice gruntu, jako to: błota stałe, moczary, trzęsawiska, bagna torfowe, dawne łożyska rzek i niziny, skały, góry i wzgórza, z oznaczeniem ich grzbietów i linii podsadowych, pola, niwy, łąki, halizny, gołoborza, wygony, wydmy ze wzgórzami, z których powstają;

6) drzewostany różniące się widocznie w gatunku drzewa, we wzroście, wieku, zwarciu i przez mieszaninę i przestrzenie ogniem spustoszone, wyschłe, wichrem zniszczone, zalewane;

7) zakłady przemysłowe, jakimi są: pasieki, dziegciarnie, smolarnie, cegielnie, potażarnie, saletrarnie, warzelnie soli, wapielnie, huty szklanne, kopalnie i ich szyby, należące do zakładów zabudowania, ogrody i pola;

8) przedmioty lasom przyległe, jakimi są: zabudowania, pastwiska, łąki i pola, podług miedz rozgraniczających posiadaczy, słupy, krzyże, figury i t. p.

9) na ostatek na mappie położoną być winna podziałka i igielka magnesowa, opisanie znaków i kolorów.

Wymagania dotyczące rejestru pomiarowego były następujące:

Rejestr pomiarowy do urzędzenia lasów sporządzony, obejmować powinien:

1) z gruntów i łąk, osobno folwarczne, włościańskie, wójtostw, księży, przez urzędników i officyalistów używane, i takie, których czynsz do kassy leśnej wpływa;

2) z odpadków do użytku ekonomicznego przeznaczonych, te które ekonomicznie nie są jeszcze używane, a z używanych osobno te, które są przyłączone do folwarków, wypuszczone włościanom, lub innym osobom, za opłatą do kass obwodowych, lub czynsz do kassy Urzędu Leśnego wpływający;

3) z osad służbowych leśnych, wykazywane być winny szczegółowo wszelkie części gruntu przez officyalistę posiadanego,

4) grunta włościan na strzelców i ich pomocników wybranych, wykazują się razem z gruntami włościańskimi.

Jeśli na sporządzonej mapie na obrzeżach lasu znajdowały się także inne użytki gruntowe, do zadań geodety należało wykonanie czynności odgraniczenia wewnętrzznego, czyli tzw. *separacyi* – to znaczy *odgraniczenia lasu od pól, łąk i t.p. w dobrach zostających pod zarządkiem Kommissyi Rządowej Przychodów i Skarbu, z uwzględnieniem:*

- gruntów ekonomicznych, zaprojektowanych do zajęcia przez las,
- odpadków leśnych, do użytku ekonomicznego oddać się mających.

Przepisy stanowiły:

§ 13. Linie projektowanego ograniczenia powinny być widoczne, a załawkach linii, gdzie nie będzie przeszkoda, mają być wybite rowy długie na dwa pręty w każdą stronę, na trzy stopy głębokie i szerokie, na samych zaś liniach także rowy na jeden pręt długie; w odległości na równinach co 50 prętów, a w położeniach wzniesionych bliżej nawet, a mianowicie w takiej, żeby z każdego rowu widziany był rów poprzedni i następny. Gdzie zachodzą przeszkody w biciu rowów, wkopywać należy słupy.

§ 14. Odpadki leśne od strony gruntów ekonomicznych, i grunty ekonomiczne w lesie, do czasu ostatecznego zajęcia ich na las, winny być słupami obstawione, lub kopcami małymi oznaczone

Oddział VII instrukcji, w całości dotyczące prac kartograficznych, związanych z podziałem administracyjnym lasów. Paragraf ten zostanie przytoczony w całości:

O formowaniu mapp, tabeli i opisań

§95. Dla każdego obrębu, sporządza się osobna mappa i tabella, dla każdej zaś straży, leśnictwa i gubernii: mappa zbiorowa, obraz ogólny i opisanie ogólne.

§ 96. Mappy obrębowe formowane będą na podziałkę 1/20000 czyli 200 prętów na jedną lawkę. Oprócz szczegółów wymienionych w oddziale o pomiarze lasów, mappa obrębowa przedstawiać jeszcze winna: porządek i lata cięć, gdy te podług powierzchni zostały urządzone; odpadki leśne ponumerowane, jeżeli nie mają nazwisk miejscowych; osady officialistów leśnych; spory graniczne i w ogóle wszelkie przedmioty pobliskie, zawiadowcę lasu obchodzące.

Sporządzić wreszcie na niej należy podziałkę, z którejby jednostki prętów mogły być brane; linię północny podług busoli, linię wskazującą kierunek, w którym cięcia roczne mają być wyprowadzone, i linię prostopadłą do tego kierunku kolorem karminu.

§.97 Mappy obrębowe kolorują się jak następuje:

Tło lasu, stanowiącego obręb, rozróżnia zarazem straż, do której on należy, ciemniejsze obwódki przy liniach okręgowych oznaczają porządek tychże okręgów, straże przeto i okręgi oznaczają się:

I-e	kolorom	zielonym,
II-e	„	żółtym,
III –e	„	niebieskim,
IV –e	„	karminowym,
V-e	„	cynobrowym,
VI-e	„	pomarańczowym.

VII-e „ brunatnym,

VIII-e „ fioletowym.

Podziały w okręgu lub w obrębę oznaczają się wązką obwódką, koloru tła obrębu i małymi literami; podziałom jednorodnym te same litery w całym leśnictwie nadawać należy. Osady officyalistów leśnych, jasnozieloną obwódką, a wewnątrz cynobrowymi znakami następującymi:

	osada	Nadleśniczego,
	„	Podleśnego
	„	strażnika
	„	strzelca
	„	sążniarza

Odpadki otrzymują kolor bladego tuszu; spory graniczne obwódkę tła obrębu. Wzór mapy obrębowej załącza się.

§98. *Tabella obrębowa wskazuje powierzchnię podziałów, na mapie istniejących, obejmuje opisanie miejscowości i drzewostanów, przepisy uprawy zwyczajnej i nadzwyczajnej i rozkład ich na lata; nareszcie uwagi co do ubocznych przedmiotów. Wzory tabeli obrębowych wysokopiennych i niskopiennych, osobne z oszacowaniem szczegółowemi, a osobne z oszacowaniem na obmiar załączają się.*

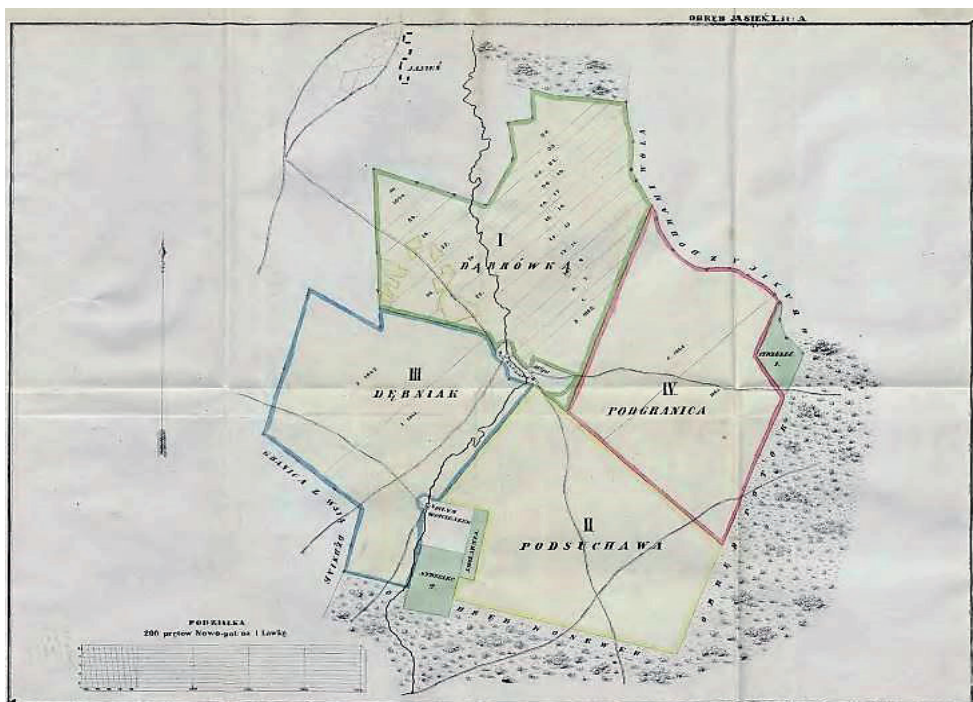
§99. *Oprócz mapp obrębowych, sporządza się mappa zbiorowa straży, na podziałkę 1/60000 czyli 600 prętów na jedną ławkę. Na tej oznacza się podział na obręby, rozróżniając je obwódkami tego samego koloru, co tło straży i literami wielkimi; podział na okręgi, rozróżniając je liniami tuszowemi i numerami rzymskimi; odpadki— bladym tuszem; osady służbowe— obwódkami i znakami jak na mapie obrębowej; bindugi, spory graniczne— obwódką koloru tła straży, nadto rzeki, trakty, drogi, przyległe wsie, granice dóbr tej samej własności co lasy, granice obwodu, powiatu i gmin. Wzór załącza się.*

§100. *Na ostatek formuje się mappa zbiorowa całego leśnictwa na podziałkę 1/120000, czyli 1200 prętów na jedną ławkę, na której te same przedmioty i w ten sam sposób oznaczają się jak na mapie strażowej, z rozróżnieniem samych straży kolorami, w porządku przepisany w § 97-m i z dodaniem stopnia długości szerokości jeograficznej.*

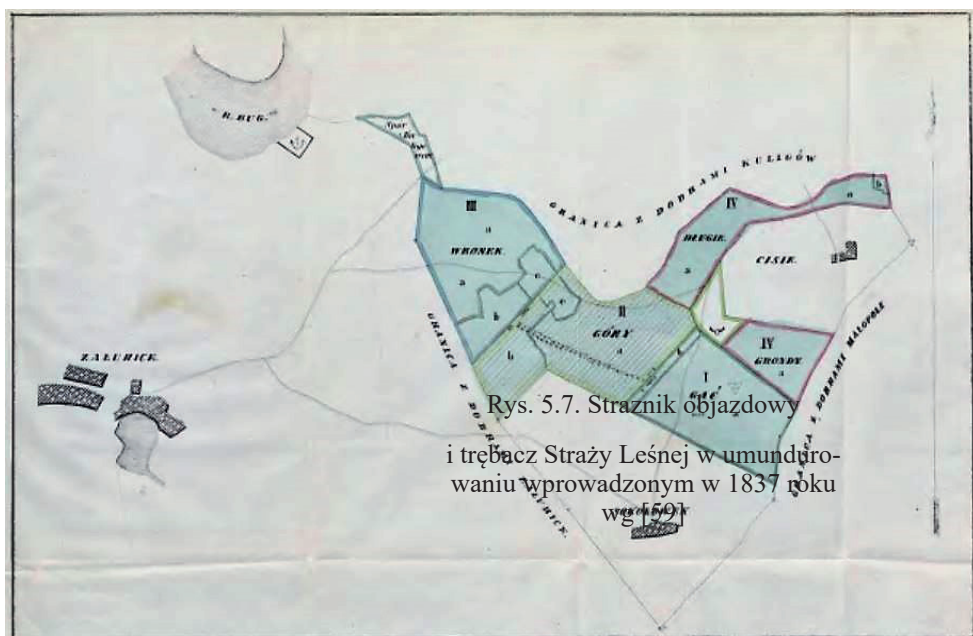
Wzory map, o których mówi się w tych paragrafach, nie, zostały zamieszczone w źródle, z którego te przepisy zostały zacytowane.

Dla przybliżenia wzorów takich map zostaną zamieszczone opracowania odnalezione w literaturze przedmiotu.

Przedstawione mapy zostały w książce Aleksandra Połujańskiego z 1861 roku *Leśnictwo polskie. Cz. 2. Urządzenie lasów* [47].

Rys. 5.2. Mapa obrębu leśnego według [47]

Rys. 5.7. Strażnik objazdowy i trębacz Straży Leśnej w umundurowaniu wprowadzonym w 1837 roku wg [50]

Rys. 5.3. Mapa do planu gospodarczego obrębu leśnego według [47]

Przepisy stanowiły, że w miarę potrzeby, uczestnikom urządzania *dane będą kosztem Skarbu, potrzebne materiały i narzędzia, oraz pomoc miejscowa w robotnikach* [62]. Późniejszy jednak reskrypt Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu z dnia 18 marca 1852 roku przestrzegał [W: *Każdy używający instrumentów i narzędzi skarbowych, oraz rysunkowych, odpowiedzialnym jest za uszkodzenie ich lub zepsucie, spowodowane nieumiejętnym lub nieostrożnym ich Użyciem. Nadsyłający instrumenta do naprawy kosztem Skarbu, obowiązani są dołączać wywód słowny, obejmujący wyjaśnienie przyczyny zepsucia.*

W sprawach dotyczących dalszych szczegółów pomiaru oraz sporządzania map i rejestrów pomiarowych, przepisy te odsyłały do zapisów ustawy *Prawo o normalnem rozgraniczeniu dóbr wszystkich nieruchomości gruntowych w kraiu Królestwa Polskiego* z dnia 14 kwietnia 1918 roku oraz do standardu geodezyjnego *Przepisy obowiązujące przy pomiarach przestrzeni dóbr i lasów rządowych, także majątków pod opieką rządu zostających* z dnia 15 grudnia 1839 roku [77]:

Sposoby mierzenia lasów, sporządzania mapp i rejestrów pomiarowych wskazane są w instrukcyach o pomiarze dóbr i lasów (w ustawie o dobrach i lasach, w dziale o pomiarze dóbr i lasów).

Bezpośrednie odniesienia do pomiaru dóbr leśnych standard geodezyjny zawiera w § 379, precyzując:

§ 379. Przestrzeń lasów albo leśną, stosownie do instrukcyi służby leśnej z dnia 12/24 Października 1939 N° 83831/27083, jest to wszystko czem administracya leśna zawiaduje;

Lasem w takiej przestrzeni, są wszystkie części gruntu drzewem wszelkiego wieku pokryte, licząc w to i halizny pośród części leśnych położone.

Części lasu, mogą być ciągle lub poodosobniane, a jednak całość jednej przestrzeni leśnej stanowić.

Przed przystąpieniem do pomiarów należało spełnić kilka wstępnych warunków:

§ 494. Mierniczy winien wypytać się w miejscu pracy, czyli przestrzeń, jaką do pomiaru ma wydzieloną lub części jej znaczniejsze, były już dawniej mierzone, i donieść o tem technikowi naczelnemu z wymienieniem roku pomiaru, nazwiska mierniczego który pracę wykonał, oraz wiadomości, gdzie pomiar dawny znajdować się może; a z wypracowaniem własnem takiej części wstrzymać się, dopóki nowego nie otrzyma zarządzenia. (§ 494)

Od urzędu leśnego powinien mierniczy zażądać operatów leśnych i wykazu tak lasów jak gruntów wszelakich, które pod administracją lasów zostają, z wyraźnym rozszczególnieniem co do gruntów, które przez każdego z urzędników i oficyalistów osobno są posiadane, a które do użytków ekonomicznych są oddane na czas dłuższy lub krótszy, za kontraktem, czynszem stałym, lub coroczną opłatą, lub wreście nie mają przeznaczenia, są nieużywane i halizny stanowią.

W tym wykazie, podane być mają wymiary szczegółów gruntu lub ich powierzchni, o ile w aktach urzędu leśnego znajdują się zapisane

§ 509. W lasach przekonać się mierniczy powinien czy linije gospodarcze leśne, jakimi są: separacyjne, i wewnętrzne dzielące las na obręby, okręgi i oddziały, także cięć już odbytych, są wyraźne na gruncie i należycie słupkami pooznaczane; w razie przeciwnym, obowiązkiem jest mierniczego powyprowadzać wszystkie te linije na gruncie, tak zupełnie jak na operacie są pooznaczane i palami okopcowanemi wszystkie kierónki tych linij należycie ubezpieczyć.

W kolejnych zaś paragrafach ustalono zakres szczegółów, które w lasach powinny być pomierzone.

SZCZEGÓŁY PRZESTRZENI LEŚNYCH STOSOWNIE DO INSTRUKCYI W § 379 POWOŁANEJ

§ 400. Dla każdej przestrzeni leśnej pooznaczane być muszą na pierworysach pomiaru:

Naprzód, ZEWNĘTRZNE GRANICE przestrzeni, zarówno czy są niezaprzeczone czy sporne, także granice wszelakich służebności jakimi przestrzenie leśne wewnątrz są obciążone i wszelkie inne granice z takim wyszczególnieniem jak w powszechności §§ 380 i 381 jest przepisano.

Po wtóre, PODZIAŁ NATURALNY LASU, na iglasty, liściowy i mieszany, z oznaczeniem halizn jakie w lasach znajdują się na gruncie, z rozróżnieniem pojedynczych części, w każdym z tych czterech głównych podziałów gatunkowania lasu, pod względem ich położenia: na równe, górzyste i nizkie,, a pod względami leśnemi, na użyteczne i nieużyteczne.

Po trzecie. Podział lasów we względzie administracyjnym: na leśnictwa i strażę, a gdzie pod względem gospodarstwa już są podzielone, podział ich' na obręby, okręgi i oddziały.

Szczegółowe omówienie tych szczegółów zawarte jest w paragraffach od 410 do 420 włącznie.

Wiele paragrafów odnosi się także do uwzględniania specyfiki lesnej przy kreśleniu planów i sporządzaniu rejestrów pomiarowych.

Formułując w § 530 ogólną zasadę sporządzania pierworysów w brzmieniu:

Trzy są rodzaje wyrażania szczegółów na planie pierworysu pomiaru: które razem z częścią rysunkową wypracowania stanowią mianowicie:

Wykreślenie linijne,

Zakładanie kolorami,

Opisanie,

Pierwszy jest treścią i podstawą całej roboty, przedstawia rozległości i względne położenie wszystkich szczegółów gruntu na podziałkę dla pomiaru naznaczoną; dwa drugie są tylko pomocą do wydatniejszego wyrażenia poszczególnych względów, które od pomiaru żądane być mogą.

w kolejnych paragrafach instrukcja przybliży szczegóły, odsyłając często do zawartych w zbiorze załączników wzorów – Wzoru N. XXIV. *Rysowanie planów* (do §544), Wzoru N. XXV *Kolorowanie planów* (§554), Wzoru XXVI *Druku i pisma do wszelkich opisów na planach pomiarowych* (§567), Wzór N. XXVII. *Tablic stopniowania wysokości pisma* (§567), Wzór N. XXVIII. *Wzory podziałek do planów wypracowanych w stosunkach Instrukcją przepisanych* (§570).

Podobnie szczegółowe są konstatacje dotyczące *wyrachowania powierzchni* oraz *sporządzania rejestrów pomiarowych, porządku w układaniu pomiarowych rejestrów* i *zasad stosowania* odsyłaczy do mapy – z nacelną zregulą podaną w § 582:

Zasadą jest powszechną, że na rejestrze pomiarowym, w kolumnach poszczególnych żadne poprawki ani skrobienia miejsca mieć niepowinny; liczby błędne muszą być lekko przekreślone karminem, a wartości poprawione zapisane w uwagach;

Na rysunku 5.4 przedstawiono okładki wzoru rejestru pomiarowego zamieszczono w zbiorze załączników do instrukcji zatytułowanego – *Rejestr pomiarowy przestrzeni leśnej (...)* części leśnictwa rządowego (wzór nr XXXI), zaś na rysunku 5.5 – zawartość tego rejestru.

Omówienie wszystkich bogatych szczegółów związanych z pomiarami, opracowaniem pierworysów oraz sporządzaniem na ich podstawie map pochodnych, a także zasadami obliczeń powierzchni i zestawianiem rejestrów jest niemożliwe w tej pracy. Czytelników zainteresowanych tymi wątkami proszę, by zechcieli zapoznać się z oryginałem tej instrukcji.

Wiele paragrafów instrukcji poświęconych jest kontrolom bieżącym poszczególnych etapów prac, a także kończącym robotę geodezyjną *rewizjom*

Rezerwy Ogólne

1. Przy składaniu głównych rejestrów pomiarowych zachować przepisy zastrzeżone w §§ 572 do 630.
2. W każdym głównym rejestrze pomiarowym ekonomicznym lub masę dóbr oddzielnie gospodarowanych, iść należy porządkiem liter głównych w odsyłaczu, nadanych osadom i przestawieniem za osady uwzględniając.
3. Przy każdej osadzie wykazać należy wszystkie szczegóły gruntowe do którego uposażenia osady należące, literą jej główną, naznaczone, geodezyjnie takowe szczegóły na przedłożeniu pomiarowe objętej są położone.
4. Posiadłości oleje, tudzież przetrzymane na wyższym udziale innych władz rządowych i urzędów niekomunikacyjnych walc oddzielnie z waronkami:
Po piernusze. Ze posiadłości winny być wykazane ogółowo, to jest w powierzeniach ogółowych jeżeli szczególne wy ich pomiar nie jest zarządzony.
Po drogite. Ze posiadłości przez władze rządowe i urzędy użytkowane, wykazywać potrzeba szczegółami gruntu jak inne posiadłości skarbowe.
5. Za *łąki polne* uważać łąki z rolą uogólnioną, za *łąki oddzielne* łąki z polem nieogólnione: płace w awierzyskach i t. p. nurawca zarode piasek do kolumny *łąki oddzielnych*, miejsca zarode na bagnach tudzież w zwierzyniach i ogrodach dółkach, piasek do kolumny *ława* jeżeli są zarode drzewem wysokim, a zarode chrustem piasek do kolumny *zarodek*; do kolumny *łagna* same bagna nie zarode.
 Dla szczegółów gruntowych które w rejestrze nie mają kolumny odpowiedniejszej naturze i rodzajowi szczegółu, do-
 dawać w kolumnie *inowgi objaśnienia stosowne.*
6. Gdyby części osady, dziediny, okręgi lub obrębu będące wykazane, należy przed summa dobrać wyraz *części*; a w kolumnie *inowgi* zamieścić ostrzeżenie o położeniu i w jakich rejestrach znajduje się część resztująca tej osady; należy wypisać jej ogólną powierzoną z wyznaczeniem stronicy rejestru właściwego: lub też jeżeli pomiar części takowej nie wykonany, stosownie o tym zamieścić ostrzeżenie: dla kilku osad w części tylko rejestrów objętych, zobrażenie ogółowe wszystkich części zamieścić należy w *inowgach* rejestru.
7. Każdy rejestr pomiarowy winien być podpisany przez tego, kto powierzenie obrachował i kto rejestr ułożył, tudzież przez mierzącego którego na dokładność pracy jest odpowiedzialnym.
8. Na tytułe każdego rejestru pomiarowego wypisać należy wszystkie dziediny i obręby w rejestrze objęte, tudzież wszystkie plany pomiarowe z ich cechami, z nazwiskiem autorów i rokiem wykonania, z których rejestr pomiarowy został ułożony.
9. Kropki na wzorro niniejszym zamieszczone w kolumnach liczbami nie zapelnionych, dla wskazania odpowiedzialnych liczb jednego wierzna, są w rejestrach niepotrzebne, nieliese kropki zastępować będą linie czarne cienko wysygnietete, któ-
 rzech jednego na każdej stronie będzie 60 jak § 624. propozycje.
 Wszystkie linie dla wierszy rejestru powinny być zapelnione, dozwolone są tylko male odstępki na tytuły zabiegów dziedzinami i osadami.

REJESTR POMIAROWY GŁÓWNY

do pierworysów pomiaru A-26 ⁷⁷⁷⁷ wykonanego w roku 1838

PRZEZ JEDYNĄ PRZYKŁADZEGO N N

Część obywateli sądownej

M A R Y A N O W

w szeregach

Kolejny BORER
w STANISŁAWOW

Wła BORER
w MARYANÓW

Faberka BORER
w STANISŁAWOW

z przepisanymi szablonami i objaśnieniami danymi w paragrafie 24. Rozporządzenia delegacji

CISKI LEŚNICZA RZĄDOWY

1838 IV

OSADZI SPOKREZ I CZĘŚCI OSADZANI

zobowiązać

w Gubernii Kieleckiej
Okręgu Olsztyn
Powiatu Szydłowieckim
Parafii Jędrzejów

Ułożony w roku N przez N N Jemietę przyślępę
klasy N.

Rys. 5.4. Okładki wzoru Rejestru pomiarowego przestrzemi lesnej (...) części leśnictwa rządowego (wzór nr XXXI) – według [77]

Paragraf 630 instrukcji stanowił:

Rewizya pomiarów, równie jak innych prac wszelakich które do rzędu robót pomiarowych należą, (§§ 10 i 11) jest w powszechności dwojaka

1. Rewizya szczegółowa (§ 31).

2. Rewizya ogólna, ostateczna, czyli nadrewizya (§ 32).

Pod względem pomiarów, każda z tych rewizy rozpoznac powinna wszystkie roboty które podług (§ 368) całość każdego pomiaru stanowią; a między temi głównie:

Pierworys planu pomiarowego,

Pierwopis głównego pomiarowego rejestru.

Szczegółowe ustalenia dotyczące tych kontroli przybliżają kolejne paragrafy tego standardu. Nie wnikając w szczegóły warto może przytoczyć, jako ciekawe, ustalenia § 524, w którym możemy przeczytać [77]:

Po ukończeniu pomiaru przestrzeni leśnej powinien mierniczy zebrać podleśniczych i strzelców właściwych, z nimi przejść wszystkie szczegóły i poprawić, gdziekolwiek błąd będzie dostrzeżony czy to w oznaczeniu natury użytku czy pod względem właściwych użytkujących

Rys. 5.6. Oficjaliści strzegący Korpusu Leśnego w umundurowaniu wprowadzonym w 1818 roku wg [78]

Rys. 5.7. Straznik objazdowy i trębacz Straży Leśnej w umundurowaniu wprowadzonym w 1837 roku wg [59]

Przepisy dotyczące lasów rządowych adaptowane były także w odniesieniu do lasów prywatnych.

Dnia 13 Marca 1861 roku Dyrekcja Główna Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego wydaje *Instrukcję szczegółową do urzędzenia lasów prywatnych* [110].

Instrukcja *ta przepisuje formy zachować się mające przy urządzaniu lasów i układaniu planu gospodarczego, niezbędne przy ubieganiu się o pożyczkę z Towarzystwa.*

Jako podstawowy element planu gospodarczego instrukcja wymienia (w §3 p. 1):

Mapę przedstawiającą stan obecny lasów i szczegóły gospodarstwa lesnego wraz z rejestrem pomiarowym, podpisane przez jeometrę przysięgłego klasy 2 lub 3.

Podstawą sporządzenia takiego opracowania jest mapa podkładowa, której szczegóły przybliża rozdział I tej instrukcji [110]:

MAPA

§ 4. Urządzenie lasów w myśl ustępu 1 §3 przepisów na wstępie przywiedzionych, dokonaniem być winno na podstawie mapy i rejestru pomiarowego, podpisanych przez jeometrę przysięgłego klasy 2 lub 3. W miejsce oryginałów użyte być mogą kopie poświadczone przez takichże jeometrów lub przez techników leśnych, których Dyrekcja Główna Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego uzna za wykwalifikowanych do urzędzenia lasów. W każdym razie kopie map za zgodność poświadczone być winny także przez właściciela lasu. Na mapie wyobrażone być mają:

1) Zewnętrzne granice przestrzeni leśnej niespornej i spornej, granice przestrzeni służebnością obciążonej, o ile je wysledzić można, nazwiska służące rozmaitym częściom lasu i odsyłacze rejestrowe.

2) Odgraniczenie zewnętrzne przestrzeni leśnych od pól, łąk, pastwisk i innych użytków; odpadki, czyli przestrzenie leśne od gospodarstwa leśnego wyłączone, czy to zarosłe, czy z drzewa oczyszczone.

3) Drogi publiczne komunikacyjne i wszelkie mniejsze.

4) Wody bieżące i stojące, mianowicie: rzeki, rzeczki, strumienie, źródła, stawy i jeziora, a na nich i przy nich młyny, tartaki, fryszerki, szluzy, zastawy, mosty, rogatki spławne, bindugi i wystawy, o ile te w lesie znajdują się.

5) Główne różnice gruntu, jako to: błota stałe, moczary, trzęsawiska, bagna torfowe, dawne łożyska rzek i niziny.

6) Drzewostany różniące się widocznie w gatunku drzewa, jeśli nie mieszają się z małymi przestrzeniami, miejsca znaczniejsze ogniem spustoszone, wyschłe, wichrem lub owadami zniszczone lub zalewane.

7) Zakłady, jakimi są: dziegciarnie, smolarnie, cegielnie, potażarnie, saletrarnie, wapielnie, huty szklane, kopalnie i ich szyby.

8) *Przedmioty lasom przyległe, jako to: role, łąki, pastwiska.*

9) *Punkta zbiorowe siedzib folwarcznych i włościańskich, podziałka (skala), kierunek igły magnesowej i objaśnienie kolorów.*

MIARY I SKALA.

§5. *Pozostawia się uznaniu właściciela, na jaką być sporządzoną mapa, ze względu wszelako na dokładne i jasne wyobrażenie szczegółów gospodarstwa leśnego, jak niemniej*

z uwagi, że planów gospodarczych jeden egzemplarz wniesionym być ma do hypoteki, zastrzega się:

1) *Stosowanie miary nowopolskiej,*

2) *Aby przestrzenie stanowiące jeden obręb, czyli jednostkę gospodarczą, mieściły się na jednym zwyczajnym arkuszu papieru rysunkowego.*

3) *Aby dla obrębów obszernych włók 10 i mniejszych, skala nie była mniejszą jak 1:5000.*

REJESTR POMIAROWY

§ 6. *Rejestr pomiarowy, do urzędzenia lasów użyty, obejmować powinien:*

1) *Wszystkie przestrzenie leśne, bądź zarosłe. bądź niezarusłe pod gospodarstwo leśne zajęte, lub z tegoż wyłączone, w spokojnem posiadaniu zostające lub sporne.*

2) *Wszelkie niwy, łąki, pastwiska i inne przestrzenie nie leśne, a w lasach położone, bez względu na to, czy pod gospodarstwo leśne będą lub nie będą zajęte.*

3) *Cyfry całej przestrzeni dóbr oraz zbiorowe ze wszystkich rubryk rejestru.*

UZUPEŁNIENIE MAPY.

§7. *Zmiany w stanie i ograniczeniu lasu, jakieby zaszły od czasu pomiaru, należy przedewszystkiem wnieść dokładnie na mapę przybytki i ubytki w morgach i prętach, zanotować w rejestrze pomiarowym w rubryce uwag, oraz na mapie, a nadto rzecz tę objaśnić w protokóle naradczo-objaśniającym.*

Sporządzona mapa jest podstawą ułożenia planu gospodarczego. Paragraf 34 precyzuje: *Mapa sporządzona i poświadczona podług wskazań w paragrafach 4 i 5 tej Instrukcji, wyobrażać ma przestrzenie pod uprawę lasu przeznaczone, dołączyć należy do niej rejestr pomiarowy, lub zapisać na niej wyciąg przestrzeni pod las przeznaczających się, sporządzony z rejestru i za wierzytelność przez technika i właściciela poświadczony.*

Paragraf 32 zawiera doprecyzowania dotyczące mapy stanowiącej załącznik do planu gospodarczego [110]:

Co mapa obejmować ma przed urzędzeniem lasów, wskazane jest w § 4 tej Instrukcji, po dokonany zaś urzędzeniu wyobrazić na niej należy:

a) odgraniczenie powierzchni pod gospodarstwo leśne przeznaczonej, od innych użytków;

b) podział lasu na obręby, okręgi, oddziały i roczne cięcia, numery okręgów (liczbami kościelnymi), obwodnice kolorowe okręgów, mianowicie:

I. zielony,

II. żółty,

III. niebieski,

IV. różowy,

V. fioletowy,

VI. cynobrowy.

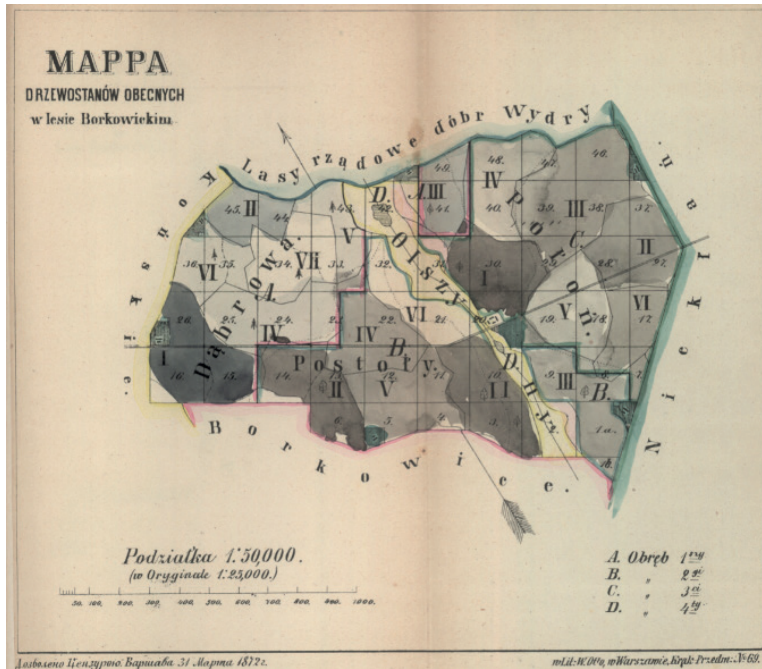
c) Nazwy obrębów, okręgów i oddziałów, litery jakie w planie gospodarczym nadano odmiennym drzewostanom i numery porządkowe cięć (arabskie), stopień bussoli podług którego przypadły linie rozdzielające cięcia, szerokość tych cięć w prętach i pręcikach obliczoną i zapisaną przy linii lub konturze, na którym opierają się te cięcia.

Zastrzega się, aby do kreślenia na mapie linii, liter i numerów nie używano karminu; kolor ten bowiem użyje Dyrekcyja Główna Towarzystwa Kredytowego do sprostowań, jakich potrzeba okazać się może.

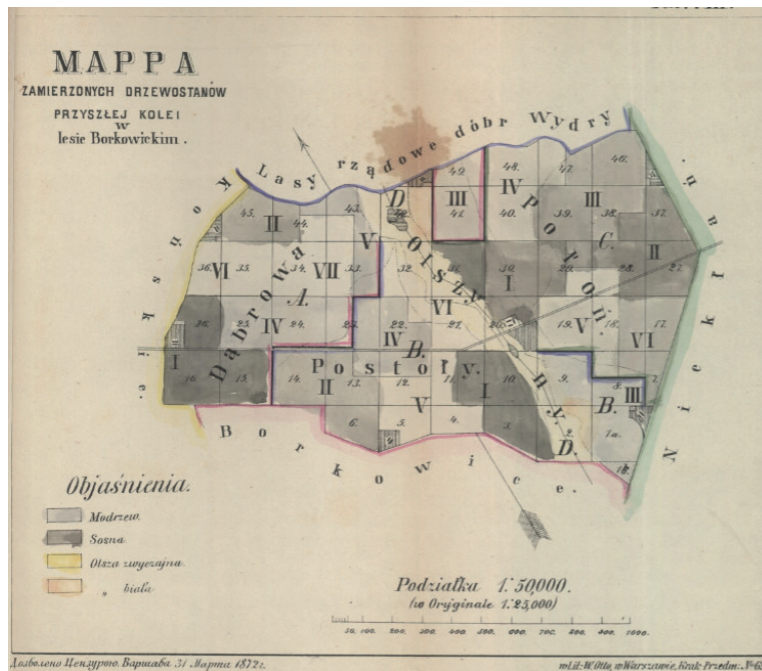
Do opracowania tego dołączona ma być rzecz o jakości i dokładności mapy podkładowej – przyp.aut.), przez kogo i z jakich oryginałów sporządzoną została (§4), ze wzmianką o skali (§3), o rejestrze pomiarowym (§6), i dokonanych uzupełnieniach lub sprostowaniach (§7).

Przepisy dotyczące pomiarów i urządzania lasów rządowych znajdują także odzwierciedlenie w literaturze przedmiotu, kierowanej do właścicieli dóbr prywatnych. Przykładem mogą ustalenia zawarte w książce Tymoteusza Choińskiego z 1873 roku *Urządzanie lasów: podręcznik dla obywateli ziemskich* [9].

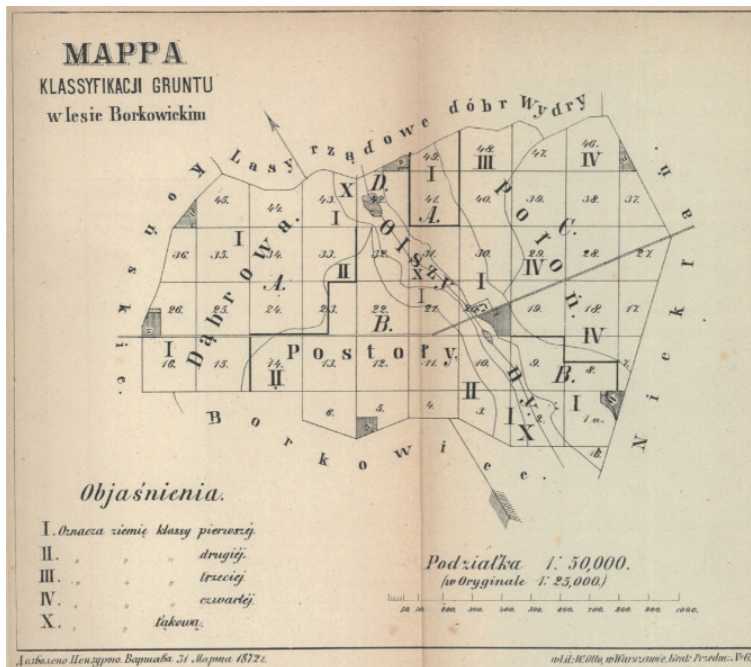
Nie cytując zawartych tam treści, warto zwrócić uwagę na prezentowane tam litografie, przedstawiające w pomniejszeniu opracowania sporządzone konkretnych posiadłości. Na szczególną uwagę zasługują wzorcowe mapy przedstawione na rysunkach 5.8 – 5.12. Przedstawiają one pierworys lasu a następnie mapy drzewostanu istniejącego oraz planowanego w oparciu o klasyfikację gruntu na terenie lasu dóbr Borkowice oraz mapę lasów należących do dóbr Grzymkowice.

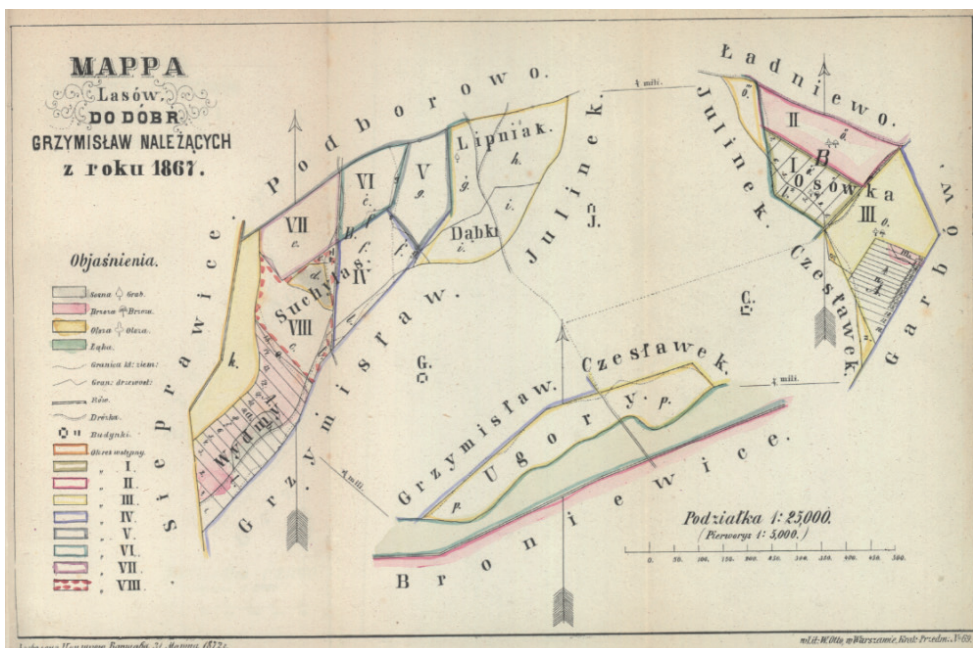
Rys. 5.9. Mapa istniejącego drzewostanu według [9]

Rys. 5.10. Mapa planowanego drzewostanu według [9]

Rys. 5.11. Mapa klasyfikacji gruntu w lesie według [9]

Rys. 5.12. Mapa lasów do dóbr prywatnych należących według [9]

5.2. PRZYKŁADY OPRACOWAŃ ZWIĄZANYCH Z URZĄDZANIEM LASÓW

Przy odgraniczaniu wewnętrznym lasów (*separacyi*) poprzedzającym właściwy podział (por. rozdz. 5.1) projektowano nierzadko oddanie skrajnych części lasów *nie mających zapewnionego odbytu na drzewo* na użytek rolny, tam *gdzie wyraźnie potrzeba gruntu do uposażenia wsiów, folwarków, i innych osad rolnych, leśnych lub fabrycznych*,

Musiało być jednak spełnionych kilka warunków [97]:

- las nie miał zapewnionego *odbytu na drzewo*
- powierzchnia lasu po jej zmniejszeniu *wyrównywała przynajmniej ¼ obszerności pól przyległych*,
- oddawany las był *w gruncie dobrym, a przynajmniej takim, który może być użytym, jako rola żytnia klasy 3, jako łąka klasy 4, lub jako pastwisko klasy 1*,
- przez odstąpienie lasu na pole *nie odsłonić okolicy na wpływ wiatrów szkodliwych gospodarstwu rolnemu i leśnemu*.

Takie przekazywane na użytek *rolny* części lasu nazywano *odpadkami leśnymi*.

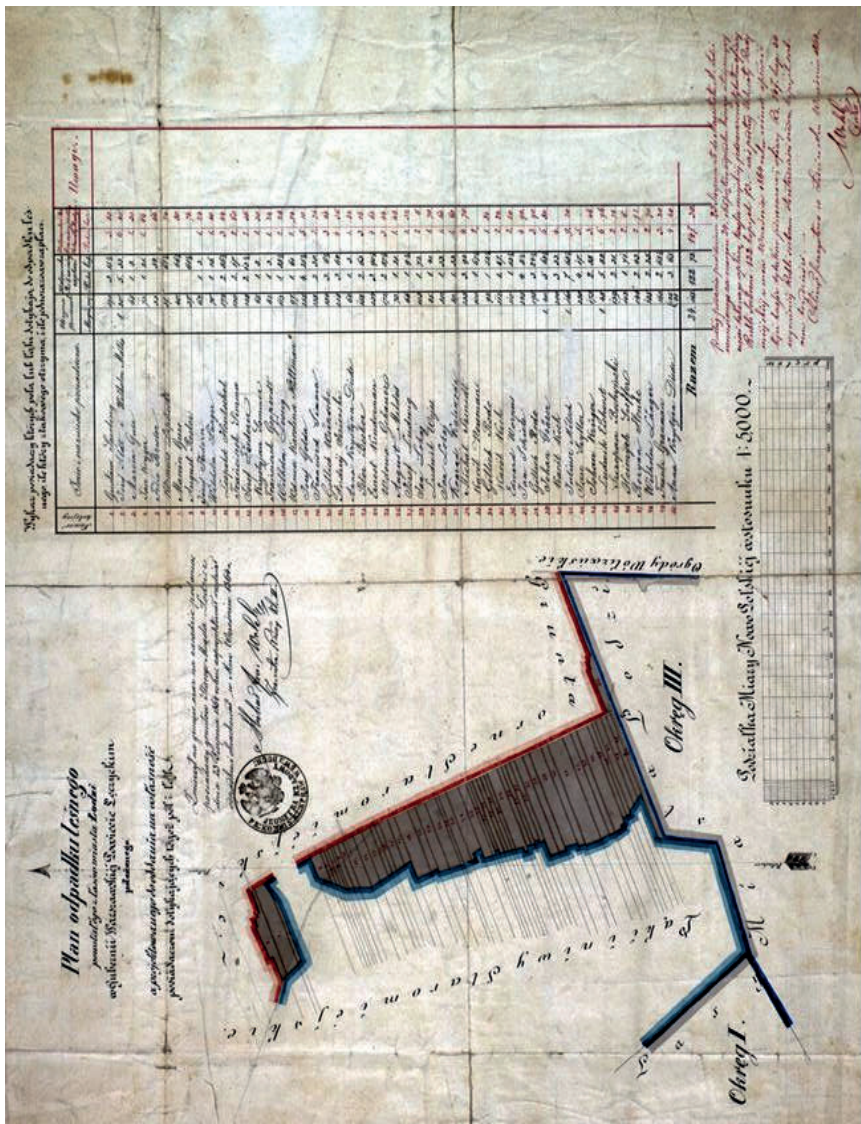
Czasem przy separacji odpadki leśne były rekompensatą na wynagrodzenie części rolnych na las zająć się mających.

Geometra, biorący udział w takiej separacji musiał pamiętać, by [79]:

Linije odgraniczające las od użytków rolnych, wyprowadzać proste i długie, o ile to miejscowość doawoli. Łamane linije w takim tylko razie przyjmować, kiedy konieczność tego zachodzi. Unikać wszakże kątów ostrych; ograniczać rozwarcie tak, aby odgraniczone lasy i pola miały dogodne i kształtne zaokrąglenia.

Przykładem takiego zakresu prac geodezyjnych wykonywanych przez mierniczych przysięgłych jest opracowanie znajdujące się w Archiwum Państwowym w Łodzi (kart. 1600 – 1980, sygn. 603).

Dokument zatytułowany jest: *Plan odpadku leśnego z lasów miasta Łodzi w guberni Warszawskiej Powiecie Łęczyckim położonego a projektowanego do oddania na własność posiadaczom dotykających tegoż pól i łąk.*

Rys. 5.13. Plan odpadku leśnego z lasów miasta Łodzi... projektowanego do oddania na własność posiadaczom dotykających tegoż pól i łąk (oryginał w Archiwum Państwowym w Łodzi (zbiór kart. 1600 – 1980, sygn. 603)

Jest to mapa jednostkowa, sporządzona w skali 1:5000 według miary nowopolskiej, zorientowana według południka magnetycznego. Południowa granica terenu opracowania pokrywa się z okopcowaną granicą lasów miasta Łodzi [17,19].

Na dokumencie zamieszczony jest rejestr nazwany *Wykaz posiadaczy których pola lub łąki dotyczą do odpadku leśnego, ile który z takowego otrzyma, i ile jednorazowo zapłaci* oraz opisy objaśniające.

Zakres prac opisuje sam Autor dokumentu, zamieszczając na mapie notatkę *Zmierzył na gruncie oraz na zasadzie podania posiadaczy gruntów Starego Miasta Łodzi dnia 23 sierpnia 1864 roku zaprojektował rozdział odpadku i obrachował w Mcu Wrześniu 1864 r. Michał Jan Wolski Jeometra Rządowy Kl. II.*

Pola powierzchni części odpadku leśnego przypadających na każdego z pięćdziesięciu zainteresowanych obliczone są w morgach i prętach kwadratowych, z dokładnością do 1 pręta kwadratowego, a zapłata wyliczona została do pół kopiejki.

Wykaz posiadaczy których pola lub łąki dotyczą do odpadku leśnego ile który z takowego otrzyma, i ile jednorazowo zapłaci.

Lp. porządkowa	Imię i nazwisko posiadacza	Morgów		Prętów kwadratowych		Udział w odpadku leśnym	Zapłata
		całkowite	do odpadku	całkowite	do odpadku		
1.	Guillaume Saurberg	10	10	100	100	1/10	10
2.	Joseph Albert i Wilhelm Kötter	10	10	100	100	1/10	10
3.	Carl Karsten Giese	10	10	100	100	1/10	10
4.	Jan Rogger	10	10	100	100	1/10	10
5.	Anton Schwan	10	10	100	100	1/10	10
6.	Wilhelm Schwan	10	10	100	100	1/10	10
7.	Carl Karsten Giese	10	10	100	100	1/10	10
8.	August Reuber	10	10	100	100	1/10	10
9.	Wolff Schwan	10	10	100	100	1/10	10

Rys. 5.14. Fragment wykazu posiadaczy z mapy Michała Wolskiego

Pod *Wykazem posiadaczy...* zastała zamieszczona uwaga: *Podług podania pod dniem 23 sierpnia rb do Magistratu M. Łodzi wniesionego za morgów 24 i 165 prętów odpadku leśnego otrzymujący części takowego opłacą kassie miejskiej jednorazowo tytułem ofiary Rubli Srebrem 122 kopiejek 73 zaś podług Uchwały Rady Miejskiej z mca Września 1864 roku winni zapłacić teje kassie tytułem jednorazowej ofiary Rs 147 kop: 30 wyraźniej Rubli srebrem sto czterdzieści siedem, kopiejek srebrem trzydzieści. Obliczył szczegółowo w Łodzi w Mcu Wrześniu 1864 r. Wolski JR k II.*

Warto zwrócić uwagę na tę mapę również dlatego, że dokumentuje ona dodatkowo zakres czynności ówczesnych geodetów, jakim była wycena nieruchomości dla różnych celów.

Wykaz posiadaczy...oraz znajdująca się pod nim, cytowana wyżej uwaga pozwala stwierdzić fakt występowania przypadków swoistych kontrwycen – w wykazie znajdują się kwoty obrachowane oraz kolorem czerwonym wpisane wartości obliczone na podstawie uchwały Rady Miejskiej.

Dokument opatrzony jest okrągłą pieczęcią z carskim dwugłowym orłem oraz napisem *JEOMETRA RZĄDOWY PR: KOMMIS:RZ: SPRAW WEW: I DUCH.*

Jako przykład mapy obrębu leśnego przywołać można opracowanie sporządzone w styczniu 1873 roku przez Jeometrę Rządowego Wincentego Stobelskiego (rysunek 5.15).

Oryginał, zatytułowany *Obręb Kruszów*, znajduje się w zbiorach prywatnych mgr inż. Adama Nowakowskiego.

W prawym górnym rogu opracowania znajduje się wpis: *Stempel do Mappy tej za kopiejek piętnaście skasowano i dołączono*, po którym następują dwa mało czytelne podpisy (*Krzysztoprski Klemens,? Alexandrowicz*) oraz opatrzona pieczęcią adnotacja: *w Petrokowie dnia 18/30 stycznia 1873 r. Rejent Kancelaryi przy Sądzie Pokoju w Petrokowie Andrzej Sikorski.*

O skali opracowania informuje zamieszczona na mapie podziałka liniowa opisana jako *Podziałka 200 pretów nowo – polskich na 1ª ławkę.*

Obręb Kruszów znajduje się, według ówczesnego podziału administracyjnego, na obszarze gminy Żuromin, w powiecie łódzkim, guberni piotrkowskiej (por. *Przewodnik po Królestwie Polskim na podstawie najnowszych źródeł opracowany przez Ant. Bobińskiego i J. M. Bazewicza, zawierający: spis alfabetyczny: miast, osad, wsi, kolonii, folwarków i wszelkich miejscowości, jakąkolwiek nazwę noszących, znajdujących się w 10 guberniach Królestwa Polskiego*). Jest to obszar przylegający od północy, na krótkim odcinku, do terenów miasta Tuszyńska; od wschodu i południa graniczący z wsiami prywatnymi, zaś od zachodu z dobrami donacyjnymi. Na obszarze tym znajdują się dwie wsie z folwarkami – Kruszyn i Głuchów, oraz mała wieś Garbów, a także stanowiace główny cel pomiaru arealy noszące nazwy *Kadziennik II i IV, Łąszczy I IV i Nowiny III.*

Przy dolnym marginesie mapy znajduje się (sporządzone dla celów separacji?) zestawienie:

II Kadziennik las obejmuje ogólnej powierzchni mórg 201 pr.134, z tego wyłącza się (wyraz nieczytelny) majaca mor. 1 pr.134, pozostaje lasu 200 mor.

I Łąszcz w figurze abcdefghik..... 32–70.....

2–200.....mor.29 pr. 170

III Nowiny (a) zawiera przestrzeni ogółem 45–124.....dróg.....

1–94.....44 pr. 30

Razem przeto ma mor.279 pr. 28, potrąciwszy wyłączenia mórg 5 pr. 28 pozostaje lasu mor. 273 pr. 200.

*Kruszów, dn. 18/30 stycznia 1873 r.
Wincenty Stobelski Jeometra Rządowy.*

Jako przykład mapy lasów przywołać można opracowanie znajdujące się w Magazynie Kartografii Biblioteki Narodowej (sygn. ZZK 575), zamieszczone na rysunku 5.16.

Jest to sporządzony w 1870 roku przez jeometrę przysięgłego Karola Ziółkowskiego *Plan Lasu Ciepoń z dóbr Wola Cyganowska w Gubernii Warszawskiej Powiecie Radzymskim położonego*. Informuje o tym znajdująca się w prawym dolnym rogu adnotacja: *Pomierzył i zrysował w roku 1870 Karol Ziółkowski Jeometra przysięgły patentowany opatrzona pieczęcią mierniczego z dwugłowym carskim orłem*

Jest to mapa rękopiśmienna o wyniarach 43,0 x 46,5 cm o orientacji południowo – wschodniej, sporządzona w skali 1:5000. Na mapie znajduje się podziałka transwersalna opisana *Podziałka Miary Nowo – Polskiej w stosunku jak 1:5000*.

Pod podziałką transwersalną znajduje się słabo czytelna nota w języku rosyjskim z 5 marca 1871 roku.

Na mapie zamieszczono dwa rozliczenia powierzchni.

O zainteresowaniu się tą mapą jako materiałem źródłowym znacznie później – po prawie 100 latach od jej sporządzenia, w 1969 roku – mogą świadczyć dwa napisy wniesione ołówkiem.

Pierwszy, zamieszczony w górnej części mapy brzmi: *Wola Cyganowska, pow. radzymski, gm. Ręczaje (las)*; drugi znajdujący się pod dolnym marginesem: *1969 k 703/24*.

Rys. 5.17. Wycinek z mapy *Plan Lasu Ciepów*

Do odłączenia		Zebranie	
a.	1 - 74	53 - 150	
b.	3 - 199	9 - 243	
c.	5 - 68	14 - 150	
d.	1 - 53	3 - 274	
e.	1 - 117	6 - 56	
f.	1 - 49	73 - 208	
Niemierzone	- 191	Razem	167 - 187
Razem	14 - 181	Odkraciwszy	14 - 181
		Wosłaje do sprzedania	150 - "
		Wyróżnie Morgon Sto pięćdziesiąt czyli 1170k pięć	

Rys. 5.18. Rozliczenia powierzchni na mapie *Plan Lasu Ciepów*

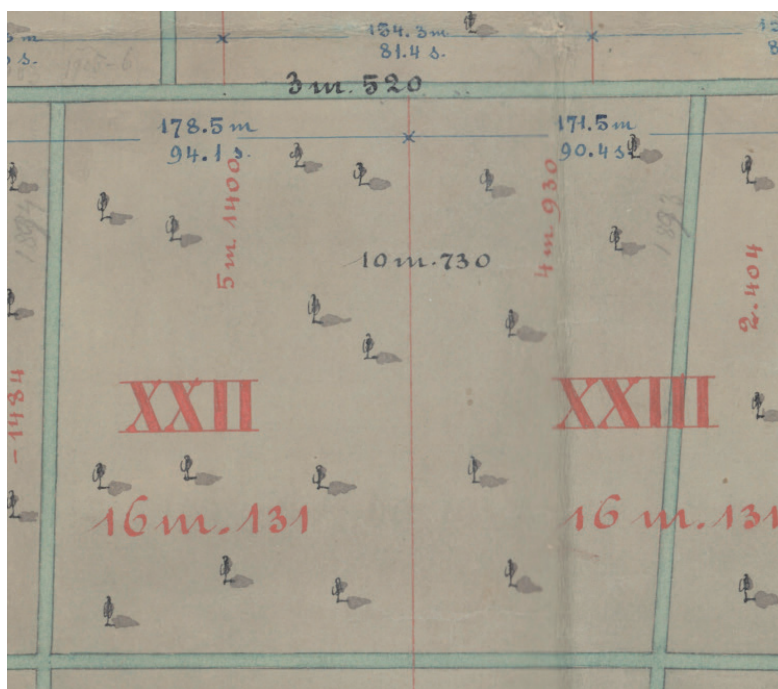
Podobny charakter posiada znajdujące się również w Bibliotece Narodowej (Zbiór kartograficzny, sygnatura: ZZK 2001) opracowanie zatytułowane *Mapa lasów Dubienko należących do dóbr Przewłoka*. Pod tytułem mapy znajduje się informacja *Pomierzył i obrachował w 1892 roku Józef Kotkowski*.

Jest to rekopismienna mapa o wymiarach 48x111 cm, podklejona płótnem (rys.5.19).

Cechą charakterystyczną opracowania są zamieszczone rysunki dwóch podziałek transwersalnych:

- w sążniach 1 cal = 40 s.oo
- w metrach 1: 2880.

Z uwagi na małą czytelność mapy w zmniejszeniu, na kolejnym rysunku przedstawiony został powiększony jej wycinek

Rys. 5.20. Rys. Wycinek z Mapy Lasów Dubienko z 1892 roku.

Na mapie zamieszczono również *tabelaryczne zestawienie (zebranie)* powierzchni użytków gruntowych, przedstawione na rysunku 5.19.

Na mapie znajduje się również *tabelaryczne zestawienie (zebranie)* powierzchni użytków gruntowych.

Zebranie

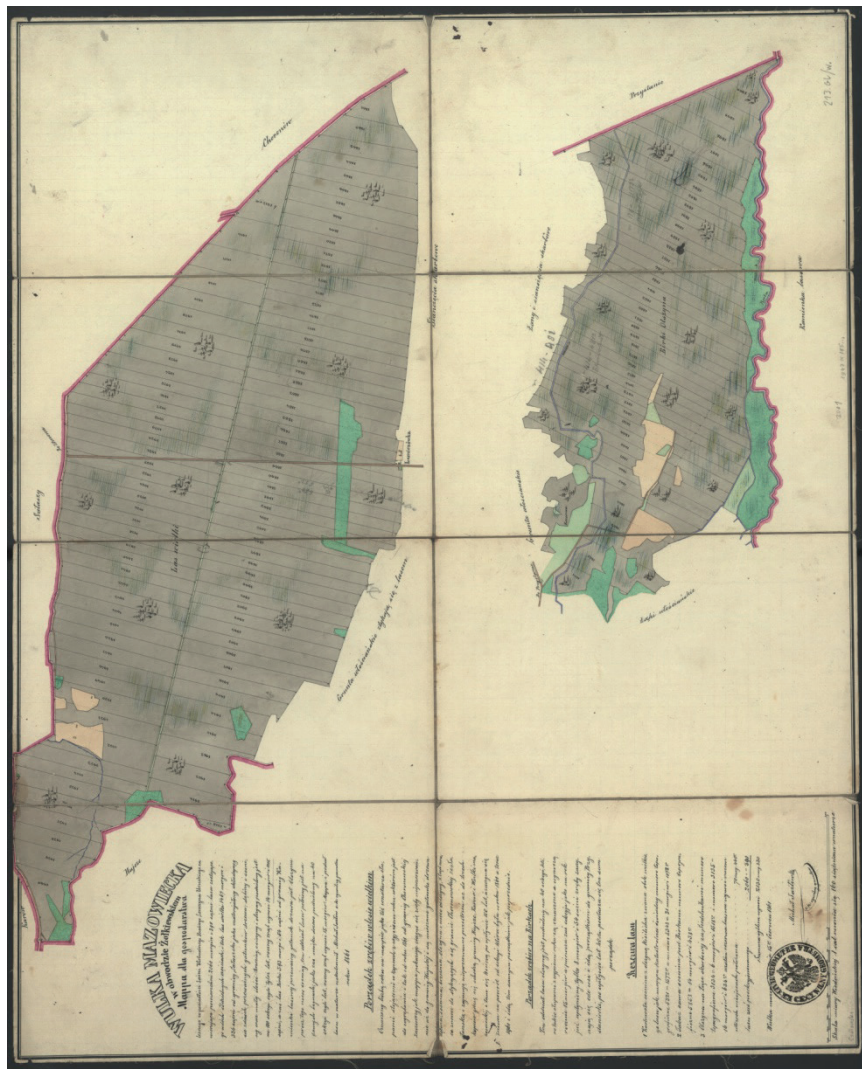
Piec. Ba porząd	Wymienienie kultury	P o w i e r z c h n i a			
		pojedynczo		razem	
		morgi	saż. □	morgi	saż. □
1	Lasy: 17 sekcji po 15 m. 1279 s.	268	943		
	— " — 11 — " — " — 16 " — 131 — "	176	1441		
	— " — 1 — " — " — 15 — " — 1283 — "	15	1283		
	— " — 1 — " — " — 16 — " — 220 — "	16	223		
	<i>Razem lasy</i>			477	670
2	Pole orne			25	1420
3	Łąki			—	1173
4	Pastwiska			6	1400
5	Linie			14	1120
	<i>Ogólna powierzchnia</i>			525	983

Rys. 5.21. Rejestr gruntowy z *Mapy Lasów Dubienko* z 1892 roku.

Na górnym marginesie mapy znajduje się krótki, trudny do odcyfrowania dopisek z datą 31 lipiec 1909 roku, pod którym figurują 3 nieczytelne podpisy.

W Bibliotece Narodowej (Zbiór Kartograficzny, sygnatura: ZK 2001) znajduje się także kolejne ciekawe opracowanie sporządzone dla gospodarstwa leśnego. Jest to mapa z 1861 roku zatytułowana: *Wulka Mazowiecka w obwodzie Żółkiewskim*.

Po tytule znajduje się rozwinięcie: *Mappa dla gospodarstwa leśnego w posiadłości Jaśni Wielmożnego Hrabiego Seweryna Uruskiego zawierająca powierzchni 2060 morgów i 390 sążni lasu zostającego w dwóch oddzielnych częściach, i tak las wielki 1467 morgów i 336 sążni od granicy Sataszki jako materiałowy składający się z dwóch przeważnych gatunków drzewa: dębiny i sośniny oraz małej ilości: Brzeziny, osiczyny i olszyny podzielony jest na 100 sekcji czyli tyleż lat, roczny zrąb wynosi 14 morgów i 1005 sążni, a zaś las Birki 593 morgi i 54 sążni od granicy Kamienki lasowej przeważny gatunek drzewa jest Olszyna prócz tego nieco sośniny, ten oddział lasu położony jest na samych bagnach, jaki zaś miękkie drzewo podzielony na 40 sekcji czyli lat, roczny zrąb wynosi 15 morgów. Mapped i podział lasu w naturze uskutecznił Michał Jazłów c;k; cywilny geometra roku 1861.*

Rys. 5.22. Mapa dla gospodarstwa leśnego... (oryginał w Bibliotece Narodowej, Zbiór Kartograficzny, sygnatura: ZK 2001 – źródło <https://polona.pl>)

Jest to opracowanie rękopiśmienne opracowanie o wymiarach arkusza 49,0 x 60,5 cm, podklejone płótnem, sporządzone w skali około

1: 11500. Znajdująca się na mapie podziałka została opisana: Skala miary Wiedeńskiej 1 cal równa się 160 sążniom 2 naturze.

Z uwagi na małą czytelność opracowania w zmniejszeniu na rys. 5.23 przedstawiono powiększony jego wycinek.

Rys. 5.23. Wycinek mapy dla gospodarstwa leśnego z 1861 roku.

Po lewej stronie rysunku mapy wykaligrafowane zostały następujące informacje:

Porządek zrębów w lesie wielkim

Oznaczony liczbą roku na mapie jako też w naturze słupami stojącymi w kopcach z wypisem roku w którym jest do wyrąbania i tak od roku 1861 od granicy Choronowskiej zaczawszy jak Mappa pokazuje ciągną się zręby nieprzerwanie aż do granicy Hujeckiej i są mieszane gatunki drzewa dębina, sośnina, brzezina, olszyna i nieco osiczyny, z tą wraca znowu do stykających się granic Choronowskiej ze Sutaszką i zajmują nieprzerwanie przestrzeń aż do trzech kopców gdzie się schodzą granicy Hujcze, Karow i Wulki

mazowieckiej i tam się kończą po upływie 100 lat, a zaczyna się znowu na powrót od sekcji która była w roku 1861 a teraz 1961 i idą tym samym porządkiem jak poprzednio.

Porządek zrębów na Birkach

Ten oddział lasu olszyny jest podzielony na 40 sekcji, które także słupami z wypisem roku są oznaczone a wynoszą rocznie 15 morgów a pierwsza zaś sekcja jako na rok już upłyniony tylko 8 morgów i 54 sążni zręby znaczy mają się ode wsi i idą porządkiem do granicy Przystaniecki, po upływie lat 40stu powtarza się ten sam porządek

Rezerwa lasu

1 Karłowata sośnina z olszyną kisielicka zwana obok wielkiego lasu jak mapa katastralna świadczy numero topograficzne 5321 = 1572^{0a} a numero 5348 = 31 morgów i 1078^{0a}

2 Taką samą sośniną pod Birkami numero topograficzne 5858 = 14 morgów i 438^{0a}

3 Olszyna na łące skarbowej za Siedelnikami numero topograficzne 3134 = 6 morgów i 1518^{0a} i numero 3135 = 16 morgów i 634^{0a} zatem rezerwa lasowa wynosi razem:

w trzech miejscach położona	70 morg: 440 ^{0a}
lasu zaś poselekcjonowanego	2060 " " " " " 390
Summa ogólna wynosi	2130 morg: 830

Pod wyszczególnieniem znajduje się data i podpis geometry opatrzony stosowną pieczęcią: C.K. cywilny geometra..

Rys. 5.24. Podpis i pieczęć wykonawcy mapy dla gospodarstwa leśnego z 1861 roku.

Także i na tej mapie można znaleźć dopisane ołówkiem przy dolnym marginesie zagadkowe trzy adnotacje – z lewej strony Czołowski, po prawej – 2001 oraz 1947 K...

ZAKOŃCZENIE

Prace geodetów w Królestwie Polskim nie ograniczały się, oczywiście, tylko do opisanego asortymentu robót.

Zapotrzebowanie na usługi geodezyjno – kartograficzne wzrastało zarówno po wydarzeniach dziejowych, jak i po zmianach polityki rolnej przez władze carskie.

Prace geodezyjne prowadzone były przy tworzeniu dóbr donacyjnych (majoratów) dla „zasłużonych” przy tłumieniu powstań ze skonfiskowanych dóbr powstańców oraz majątków państwowych. Dobra donacyjne w Królestwie Polskim tworzone na mocy ukazów cesarskich Mikołaja I Romanowa wydanych w dniu 4/16 października 1835 roku (*Przepisy, o urządzeniu dóbr przechodzących na własność prywatną z mocy Najmilsieściwej udzielonej donacji, przez Najjaśniejszego PANA*) z kolejnymi uzupełnieniami. Donacje prowadzone latach 1835—1845 (tzw. donacje paskiewiczowskie – od nazwiska podpisującego ten ukaz Namiestnika Królewskiego) kontynuowano, po nowelizacji przepisów i ich kodyfikacji, w latach 1865—1869.

Według [34,35] na uposażenie donacji przejętych przez obdarowanych w użytkowanie przeznaczono 897 460 morgów ziemi chłopskiej i folwarcznej, co stanowiło 17,7% gruntów skarbowych. Według danych z roku 1894/1895 przestrzeń donacyjna bez gruntów chłopskich zajmowała 713 616 morgów, co stanowiło 8% ziemi folwarcznej w Królestwie

Na donacje przeznaczono zarówno folwarki, jak i obręby leśne. Sporządzane były mapy nowych dóbr oraz mapy gospodarcze przejętych lasów.

Początkowo donacje miały charakter majoratów – były niezbywalne i nie mogły trafić ponownie w ręce polskie. Jednak po liberalizacji przepisów w latach sześćdziesiątych częsta były przypadki parcelacji, a nabywcami parceli byli chłopci i drobna szlachta [kuk]

Ogromny zakres prac geodezyjnych wiązał się także ze zmianą polityki rolnej władz carskich, dotyczącej:

- oczynszowania chłopów – czyli zamiany pańszczyzny na czynsz,
- uwłaszczenia chłopów – czyli nadania im ziemi na własność.

Regulacje czynszowe prowadzone były na podstawie instrukcji z 4 czerwca 1841 r. o urządzeniu dóbr donacyjnych oraz postanowienia Rady Administracyjnej z 28 grudnia 1858 r. w sprawie umów wieczysto-czynszowych w zakresie regulacji innych gruntów.

Rada Administracyjna Królestwa z Najwyższego Jego Cesarsko – Królewskiego upoważnienia, na przedstawienie Kommissyi Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych wprowadziła przepisy dotyczące zawierania kontraktów czynszowych pomiędzy właścicielami dóbr i rolnikami obrabiającymi nie mniej niż 3 morgi (1 dziesiątyna,

1289 sażeni), osiadłymi po wsiach i miastach prywatną własnością będących oraz zasady do zawierania dobrowolnych umów czynszowych między Duchowieństwem, Gminami i Zakładami Dobroczynnymi a rolnikami na ich gruntach osiadłymi, nie mniej jak trzy morgi dla siebie obrabiającymi [56]

Według [56] do maja 1861 r. w dobrach prywatnych Królestwa oczynszowano 1017 osad. Znacznie szerszy był zasięg regulacji czynszowych w dobrach rządowych – w 1859 roku było 72783 osad czynszowych, co stanowiło 91,2% wszystkich osad w Królestwie Polskim.

Oczynszowanie łączyło się ze zmianą struktury przestrzennej wsi: separacją gruntów, komasacją wewnętrzną i podziałem gruntów chłopskich na kolonie – w rezultacie których nastąpiła likwidacja szachownicy pól chłopskich i folwarcznych.

Jak zapisano w [70] *Każdy kontrakt wieczysto – czynszowy poparty być winien mapą i rejestrem pomiarowym przez jednego z jeometrow patentowanych sporządzonemi, a wykazującemi uposażenie każdego po szczególe osadnika. W razie braku takich map i rejestrów, sporządzone one być winny kosztem właściciela, pomoc zaś w robociźnie i sprzężaju dostarczą bezpłatnie osadnicy.*

Największy zakres prac geodezyjnych wiązał się z reformą uwłaszczeniową.

Dnia 2 marca 1864 r. – rząd carskiej Rosji ogłosił w Królestwie Polskim cztery ukazy obejmujące uwłaszczenie chłopów. Dotyczyły one ziemi podlegającej uwłaszczeniu, sposobów jego realizacji, organizacji samorządu gminnego oraz zadań władz urzędowych odpowiedzialnych za przeprowadzenie reformy [92]. Car Aleksander II Nikolajewicz Romanow *w troskliwości o pomyślność powierzonych mu ludów, zwracał ciągle szczególną uwagę na najliczniejszą a najmniej obdarzoną klasę rolników.* Jednak praktycznie przepisy wydane zostały z myślą o zwiększeniu dochodów budżetowych z podatków gruntowych oraz w celu uzyskania przychylności chłopów po ich uwłaszczeniu

Reforma nadawała chłopom prawa własności do posiadanej przez nich ziemi, połączone ze zniesieniem obciążeń feudalnych. Chłopi otrzymali prawo własności do użytkowanej ziemi, a odszkodowanie dla dziedziców pochodziły z funduszy rządowych uzyskiwanych z wysokiego podatku gruntowego. Natomiast chłopci bezrolni otrzymali ziemię z dóbr narodowych, kościelnych i skonfiskowanych uczestnikom powstania. W 1867 roku przepisy rozszerzono na rolników – cudzoziemców, podpisujących deklarację, że *zrzeka się swego poprzedniego poddaństwa i żądanie wejścia w poddaństwo ruskie.* Kodyfikacja prawa w tym zakresie trwała do 1915 roku [7]

Uwłaszczenie wymagało szerokiego udziału geodetów w procedurach rozstrzygania sporów granicznych oraz sporządzania tabel likwidacyjnych i realizacji tabel nadawczych, układanych oddzielnie dla każdej wsi [71]. Według [56] do końca 1866 roku do Wydziałów Ziemijskich przesłano 17522 projektów tabel likwidacyjnych (z czego 10756, czyli 61,4%

zatwierdzono), zaś do lutego 1869 roku na planowaną do sporządzenia liczbę 6612 tabel nadawczych zakończono 4735 czyli 71,6%.

Jak można przeczytać w [8]: *W pierwszych latach miernicy kierowali się wskazówkami technicznymi podanymi w wydanej w 1839 r. przez Komisję Skarbu instrukcji w przedmiocie pomiaru skarbowych dóbr i lasów. Instrukcję pomienioną uzupełniło rozporządzenie ministra spraw wewnętrznych z dnia 11 listopada 1871 roku. Nowa ustawa miernicza zatwierdzona została przez monarchę 9 kwietnia 1881 roku.*

Zgodnie z przepisami z 1881 roku do każdej tabeli likwidacyjnej powinien być dołączony plan i rejestr pomiarowy oraz opis geodezyjny. Zgodnie z [6] *Na plany wnoszą się: granice zewnętrzne z oznaczeniem miary linii i kątów przez nie utworzonych: położenie znaków mierniczych i kąt rumbiczny, określony w stosunku do jednej z linii między ogólnej, oraz sytuacja wewnętrzna. Do planu powinien być dołączony rejestr pomiarowy (eksplikacja), w którym zamieszcza się szczegółowe obliczenie przestrzeni odgraniczonych gruntów włościańskich. W opisie geodezyjnym powinny być przytoczone wszystkie szczegóły zamieszczone w planie, tak dokładnie, ażeby w razie zaginięcia planu można go było zrobić z opisu na nowo.*

Po zatwierdzeniu tabel likwidacyjnych i sporządzeniu tabel nadawczych *w celu zupełnego zabezpieczenia granic posiadania włościańskiego i w celu nadania sporządzonym na grunta włościańskie planom znaczenia dokumentalnego (...) wymagane jest sporządzenie dla każdej wsi protokołu odgraniczenia i geodezyjnego opisanie granic, utrwalenie granic w naturze przy pomocy znaków pomiarowych, tudzież oznaczenia na planie miary linii i kątów przez nie utworzonych i kątów rumbicznych* [8].

Zgodnie z tymi wymaganiami uzupełniane była dokumentacja geodezyjna sporządzana na podstawie poprzednio obowiązujących przepisów.

Przepisy stanowiły wreszcie [8]: *Oryginalne plany i opisy geodezyjne, razem z operatem w przedmiocie odgraniczenia gruntów włościańskich, zachowują się przy oryginalnych tabelach likwidacyjnych w aktach badawczych, w archiwum Ziemińskiego Wydziału*

Ogrom wykonanych robót ilustrują dane o gospodarstwach chłopskich, zestawione według tabel likwidacyjnych i nadawczych [53]. Według tych danych w Królestwie Polskim utworzono 592817 gospodarstw – w tym 129197 (21,8%) o powierzchni do 3 mórg, 240922 (40,6%) o powierzchni od 3 do 15 mórg oraz 222 698 (37,6%) o powierzchni powyżej 15 mórg.

Warto zwrócić uwagę, że o ustawie mierniczej z 9 kwietnia 1881, w publikacji z 1920 roku [8], a więc wydanej już po uzyskaniu niepodległości Polski, napisano: *Z uzupełnieniami (m.in. z konstytucji z 1913 roku – przyp.. aut.) stanowi kompleks norm ustawodawstwa mierniczego, obowiązującego dotychczas w b. Królestwie Kongresowym*

Rozwijanie wszystkich tych wątków wykracza poza przyjęty zakres tego opracowania. Ich szczegóły mogą być treścią odrębnej pracy

Skupiono się na pracach geodezyjno – kartograficznych wszczętych na mocy ustawodawstwa i przepisów administracyjnych z początków Królestwa Polskiego, niezbędnych dla uporządkowania stosunków przestrzennych oraz struktury władania w kraju i prowadzących do budowy systemowo prowadzonych zbiorów informacji o terenie. Do działań geodezyjnych rozpoczętych w warunkach względnej autonomii kraju, potrzebującego informacji o terenie istotnej z punktu widzenia swobody dyspozycyjności terenów, w związku z planami uprzemysłowienia kraju, oraz dla racjonalnie prowadzonej gospodarki gruntami – ze szczególnie eksponowanym w przepisach zakresem prac wiążących się z organizacją i prowadzeniem gospodarstw leśnych. Prac prowadzonych przez relatywnie niewielką grupę osób, na którą składała się grupa 68 specjalistów, którzy uzyskali patenty miernicze jeszcze w czasach Księstwa Warszawskiego, oraz 286 jeometrów, którzy uzyskują uprawnienia do wykonywania zawodu po egzaminach zdanych w Królestwie Polskim.

Uwagi powyższe prezentują oczywiście modelowy obraz tworzenia zbiorów informacji rysujący się na podstawie analizy przepisów i standardów technicznych. Opisanie rzeczywistego stopnia zaawansowania budowy zbiorów municypalnych oraz zasobów prowadzonych przez administrację terenową i centralną, wymagałoby dotarcia do materiałów archiwalnych bardzo wielu instytucji.

Zarysowane uwarunkowania gospodarcze, prawne, administracyjne oraz zawarte w geodezyjnych standardach technicznych są tłem dla przedstawienia kilkunastu map archiwalnych – kartografików ilustrujących efekty prac geodezyjno – kartograficznych w trzech dominujących asortymentach robót – wiążących się z rozgraniczaniem nieruchomości kończących często się sporami granicznymi, pomiarami dóbr dla różnych celów oraz pomiarami przestrzeni leśnych dla potrzeb urządzania lasów.

Przedstawiane konkretne opracowania obejmują zarówno mapy wykonane na zlecenie administracji, jak i opracowania sporządzone na potrzeby zleciendawców prywatnych. Zlecenia od prywatnych właścicieli dóbr są nierzadko konsekwencją przykładu efektów pomiarów dóbr rządowych, faktem sąsiedztwa z dobrami rządowymi, jak i zachęt władz do podejmowania pomiarów, których wyniki są przydatne do racjonalnego gospodarowania dobrami. Literatura przedmiotu zachęca zwłaszcza do zlecenia pomiarów związanych z urządzaniem lasów, których w rekach prywatnych jest około 50%.

Dominują oczywiście opracowania wykonywane w czasach Królestwa Polskiego, niemniej zaprezentowano także kilka map wcześniejszych, dokumentujących stosowanie jednej z podstawowych zasad zawodu – zasady ciągłości prac geodezyjno – kartograficznych.

Prezentując konkretne opracowania, w miarę możliwości, uwypuklono informacje zawarte w warstwie opisowej tych map – zwracając uwagę na ich częstą dodatkową rolę

i znaczenie jako dokumentu piśmienniczego – na odręczne adnotacje, wniesione nie tylko przez twórcę mapy, lecz również przez inne osoby; adnotacje zawierające dane aktualne w momencie sporządzania arkusza mapy, lecz również takie, które noszą charakter informacji retrospektywnych w momencie późniejszego wykorzystywania takiego dokumentu. W skrajnym przypadku wykorzystanie mapy jako materiału źródłowego datować można na połowę XX wieku.

Od rozpoczęcia prac przez jeometrów Królestwa Polskiego minęło dwieście lat. Warto przypomnieć dorobek myśli technicznej z tamtych czasów oraz przykłady konkretnych opracowań, sporządzonych przez naszych poprzedników.

INDEKS NAZWISK

Adamski Michał, sekretarz w oddziale lasów przy Wydziale urządzania Dyrekcji Dóbr i Lasów od 1832 roku,

Aleksander I Pawłowicz Romanow, cesarz Rosji od 1801, monarcha Królestwa Polskiego w latach 1815 – 1825,

Aleksander II Nikolajewicz, cesarz Wszechrusi, król Polski w latach 1855–1881, wprowadza uwłaszczenie chłopów w Rosji i Królestwie Polskim,

Ambrożewicz J., jeometra Królestwa Polskiego,

Auleitner Antoni Walery Izidor – polski leśnik, popularyzator wiedzy leśnej, od 1821 w administracji lasów rządowych Królestwa Polskiego, początkowo jako praktykant w kancelarii nadleśniczego naczelnego, następnie adiunkt przy urządzaniu lasów, w latach 1829–32 sekretarz Sekcji Leśnej przy Komisji Wojewódzkiej w woj. mazowieckim,

Baranowski Woyciech, adiunkt leśny służby zewnętrznej przy Wydziale urządzania Dyrekcji Dóbr i Lasów od 1832 roku,

Barchwitz August, sekretarz sekcji administracyjnej przy Wydziale lasów Dyrekcji Dóbr i Lasów od 1832 roku,

Bazewicz Józef Michał, polski kartograf i publicysta, autor między innymi *Atlasu geograficznego ilustrowanego Królestwa Polskiego* oraz *Mapy Królestwa Polskiego z oznaczeniem lasów na podstawie najnowszych źródeł opracowanej*,

Biernacki Józef Gabriel Alojzy herbu Poraj, deputowany na sejmy Królestwa Polskiego w 1818 i 1820, współorganizator Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego

Brincken Juliusz Karol Holte – polski leśnik pochodzenia niemieckiego, w latach 1818–1833 naczelny nadleśny lasów rządowych Królestwa Polskiego, wykładowca Szczegółnej Szkoły Leśnictwa w Warszawie, główny redaktor pisma *Sylwan*,

Cielecki Hipolit Stefan Franciszek, Naczelnik Sekcji Technicznej Oddziału Lasów w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu, redaktor naczelny czasopisma naukowego *Sylwan*,

Czartoryski Adam Jerzy, książę herbu własnego, wiceprezes Rządu Tymczasowego Królestwa Polskiego w 1815 roku, senator-wojewoda Królestwa Polskiego (1815), prezes Rządu Narodowego Królestwa Polskiego (1831), prezes Senatu, pisarz, poeta, mecenas sztuki i kultury,

Domaradzki Antoni, jeometra Krolestwa Polskiego,

Drucki-Lubecki Franciszek Ksawery, minister skarbu Królestwa Polskiego w latach 1821–1830, członek Rządu Tymczasowego Królestwa Polskiego w 1815 roku, minister prezydujący w Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji Królestwa Polskiego (1830), członek Komisji Najwyższej Egzaminacyjnej przy Radzie Stanu Królestwa Kongresowego (1830), założyciel Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego (1825) i Banku Polskiego (1828),

Dworzaczek Jan, starszy jeometra rządowy Królestwa Polskiego,

Elsner Franciszek, komisarz leśny w oddziale lasów przy Wydziale urządzania Dyrekcji Dóbr i Lasów od 1832 roku,

Englert Józef, główny referent w Oddziale lasów przy Wydziale Administracyjnym Dyrekcji Dóbr i Lasów od 1832 roku,

Fryderyk August I Wettyn, król Saksonii w latach 1806–1827 i książę warszawski w latach 1807–1815 (na mocy układu w Tyłży 7 VII 1807 r. stanął na czele Księstwa Warszawskiego),

Fryderyk Wilhelm II, król pruski od 1786, Król Polski, za jego panowania został nowy regulamin dla mierniczych w Królestwie Pruskim (1793),

Gilly David, niemiecki architekt i kartograf, współautor **topograficznej** mapy Prus Południowych (części ziem uzyskanych w wyniku rozbiorów Pierwszej Rzeczypospolitej),

Gloger Zygmunt – polski historyk, archeolog, etnograf, folklorysta, krajoznawca, jeden z założycieli i pierwszy prezesem, Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, autor *Encyklopedii staropolskiej ilustrowanej*, 3, 155

Gniazdowski Piotr, referendarz stanu, Naczelnik Wydziału Administracyjnego Dyrekcji Dóbr i Wydziału Lasów od 1832 roku,

Gumiński Feliks, referendarz Stanu, Naczelnik wydziału urządzania dóbr i lasów rządowych w Komisji Dóbr i Lasów Rządowych Królestwa Polskiego od 1832 roku,

Grabski Władysław, polski polityk, ekonomista i historyk, minister skarbu oraz dwukrotny premier II RP, autor reformy walutowej,

Henke Gustaw, komisarz leśny w oddziale lasów przy Wydziale urządzania Dyrekcji Dóbr i Lasów od 1832 roku,

Janczewski Kazimierz, referendarz Wydziału Administracyjnego Dyrekcji Dóbr i Wydziału Lasów od 1832 roku,

Jazłów Michał, c.k. cywilny geometra w Królestwie Polskim,

Johnney Franciszek, geometra *Dyrekcji Jeneralney Dóbr i Lasów Narodowych*, geometra przysięgły Księstwa Warszawskiego,

Kicinski Hipolit, inspektor leśny służby zewnętrznej przy Wydziale urządzania Dyrekcji Dóbr i Lasów od 1832 roku

Kolberg Juliusz, polski kartograf i geometra niemieckiego pochodzenia, inspektor ds. pomiarów w Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji w Księstwie Warszawskim, kierownik katedry „praktycznego miernictwa i niwelacji z topograficznym rysunkiem” na Oddziale Sztuk Pięknych na Uniwersytecie Królewskim (Uniwersytet Warszawski) 1817, członek komisji egzaminacyjnej kandydatów na geometrów Królestwa Polskiego, generalny inspektor miernictwa w Radzie Ogólnej Miernictwa, Budownictwa, Dróg i Splawów przy Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych Królestwa (1819), członek Towarzystwa Przyjaciół Nauk autor wielu map i licznych publikacji z zakresu geodezji, kartografii i metrologii, konstruktor pierwszego polskiego planimetru,

Kozłowski Wiktor, asesor nadleśny przy komisji województwa mazowieckiego (1820–22),

Koźmian Kajetan herbu Nałęcz, polski prawnik i poeta, administrator rządowy w Królestwie Polskim (referendarz w Wydziale Oświecenia) 1815, nadzwyczajny radca stanu Królestwa Polskiego (1818), dyrektor administracji krajowej w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych (1821), senator-kasztelan Królestwa Polskiego (1829), członek Rady Stanu Królestwa (1830), członek Komisji Najwyższej Egzaminacyjnej w Królestwie w 1829 roku,

Kolubakin Piotr, inspektor leśny służby zewnętrznej przy Wydziale urządzania Dyrekcji Dóbr i Lasów od 1832 roku,

Kowalski Jan, inspektor leśny służby zewnętrznej przy Wydziale urządzania Dyrekcji Dóbr i Lasów od 1832 roku,

Krasiński Wincenty, herbu Ślepowron, polski generał w czasie wojen napoleońskich, w Królestwie Polskim generał-adiutanta cesarski, poseł przasnyski i marszałek sejmu Królestwa Polskiego od 1818, 1831 członek Rady Państwa oraz w latach 1855–1856 członek Rady Administracyjnej,

Kruszyński (?), Sekretarz Jeneralny Sekcji Dochodów Stałych Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu,

Krzsimowski Stanisław, jeometra przysięgły klasy 2 w Królestwie Polskim,

Kułakowski Zdzisław, geometra przysięgły klasy 2 w Królestwie Polskim, członek redakcji „Dziennika Łódzkiego”, sekretarz Stowarzyszenia Śpiewaczego „Lutnia” w Łodzi,

Lange Wojciech h. Ciężkosil geometra Księstwa Warszawskiego, asesor Prefektury Kaliskiej, inspektor generalny budownictwa wodnego w Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych oraz członek Rady Ogólnej Budowniczej w Królestwie Polskim,

Lelewel Joachim, polski historyk, działacz polityczny, członek Rządu Narodowego Królestwa Polskiego, poseł na sejm Królestwa Polskiego (1830) przewodniczący sejmowej Komisji Praw Organicznych i Administracyjnych,

Leszczyński Jan, geometra przysięgły Królestwa Polskiego,

Leśniewski Jan, mierniczy przysięgły Królestwa Polskiego,

Laguna Stosław, herbu Grzymała, historyk prawa i mediewista, profesor Uniwersytetu w Petersburgu, członek Akademii Umiejętności, autor książki *O prawie granicznym polskiem*,

Mirecki Jan, inspektor leśny służby zewnętrznej przy Wydziale urządzania Dyrekcji Dóbr i Lasów od 1832 roku

Lanskoj Wasilij Siergiejewicz, generał rosyjski, prezes Rządu Tymczasowego Królestwa Polskiego w 1815 roku, generał-gubernator Księstwa Warszawskiego w latach 1813–1815, prezes Rady Najwyższej Tymczasowej Księstwa Warszawskiego, jeden z autorów Konstytucji Królestwa Polskiego w 1815,

Maron E.W., Naczelnny Nadleśny Królestwa Pruskiego, autor książki *Prawidła leśnictwa*,

Matuszewicz Tadeusz Wiktoryn herbu Łabędź, polski publicysta, tłumacz, poeta, członek Rządu Tymczasowego Królestwa Polskiego w 1815 roku, Minister skarbu Królestwa Polskiego w latach 1815–1817,

Matuszewski Michał, nauczyciel przedmiotów matematycznych w Szkole Szczególnej Leśnictwa,

Mierzejewski Jan, geometra Królestwa Polskiego,

Mikołaj I Romanow, cesarz rosyjski od 1825, król polski 1825–1831, stłumił powstanie listopadowe (1830–1831), zniósł obowiązującą wcześniej w Królestwie konstytucję, wprowadzając tzw. Statut Organiczny (1832), który ograniczał autonomię Królestwa Polskiego, czyniąc je integralną częścią Imperium Rosyjskiego.

Minkiewicz Wincenty, mierniczy Królestwa Polskiego,

Morawski Józef Aleksy, tajny radca, senator, dyrektor główny prezydujący w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu i członek Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego.

Mostowski Tadeusz Antoni herbu Dołęga, polski publicysta, polityk, minister spraw wewnętrznych Księstwa Warszawskiego, minister prezydujący w Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji Królestwa Polskiego od grudnia 1815 roku do grudnia 1830 roku, członek Komisji Najwyższej Egzaminacyjnej przy Radzie Stanu Królestwa Kongresowego

Novosiltzow Nikolaj Nikolajewicz, rosyjski hrabia), polityk i działacz państwowy, zastępca przewodniczącego Rady Najwyższej Tymczasowej Księstwa Warszawskiego, sprawujący nadzór nad policją w latach 1813–1815, i kontrolę nad skarbem od 1814 roku, przewodniczący Komitetu Wyższego Nadzoru Policyjnego, w 1815 roku członek Rządu Tymczasowego Królestwa Polskiego,

Ostrowski Hilary, Tajny Radca, Sekretarz Skarbu Państwa Królestwa Polskiego, Dyrektor Wydziału Kontroli Jeneralnej i Podatków stałych w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu Królestwa Polskiego

Paskiewicz Iwan Fiodorowicz, hrabia Erywański rosyjski generał, namiestnik Królestwa Polskiego w latach 1832–1856, książe warszawski.

Pelka – Poliński Michał, profesor matematyki wyższej stosowanej i dziekan Oddziału Nauk Fizycznych w Cesarskim Uniwersytecie Wileńskim, autor książki *O geodezji*,

Piwnicki Stanisław, radca stanu, marszałek Sejmu Królestwa Polskiego w 1825, prezes Komisji Woj. Sandomierskiego i Kaliskiego od 1826., od 1834 roku Dyrektor Komisji Skarbu Królestwa Polskiego,

Plater Ludwik August, dyrektor generalny Komisji Rządowej Przychodu i Skarbu Królestwa Kongresowego, organizator polskiego leśnictwa, w latach 1816–1831 generalny dyrektor dóbr i lasów rządowych Królestwa Polskiego, autor m.in. *Instrukcji dla mierniczych leśnych względem map sytuacyjnych* (1816), *Urządzenia Komisji Przychodów i Skarbu o pomiarze lasów* (1817), *Instrukcji dla Korpusu Leśnego* (1820), inicjator powołania, pierwszy dyrektor Szczególnej Szkoły Leśnictwa w Warszawie (1816–1832),

Połujański Aleksander, leśnik, popularyzator wiedzy leśnej, Rządowy Komisarz Leśny w Królestwie Polskim, od 1849 r. sekretarz w oddziale leśnym rządu gubernialnego warszawskiego, od 1855 r. asesor nadleśny w rządzie gubernialnym augustowskim, autor książki *Opisanie lasów Królestwa Polskiego*,

Radoszewski Józef Boxa, działacz społeczny i polityczny, od 1816 roku prezes Komisji Województwa Kaliskiego, były sędzia trybunału Iszej instancji, późniejszy radca stanu dyrektor generalny Wydziału Przemysłu i Kunsztów w Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji,

Rastawiecki Edward, kolekcjoner dzieł sztuki, badacz-leksykograf polskiej kultury artystycznej, mecenas, autor książki *Mappografia dawnej Polski*,

Rakowski Stanisław, geometra rządowy, twórca Mapy Ogólnej Dóbr i Lasów Rządowych w Królestwie Polskim z 1825 roku,

Rembieliński Rajmund, działacz polityczny i gospodarczy, Radca Stanu, w 1820 marszałek sejmiku Królestwa Polskiego, prefekt departamentu płockiego, Prezes Komisji Województwa Mazowieckiego (od 1816),

Sievert Friedrich Wilhelm, pruski geometra królewski, konduktor 67,90,166

Sikorski Andrzej, rejent kancelarii przy sądzie pokoju w Piotrkowie,

Sobolewski Ignacy, polski polityk, wolnomularz, w Królestwie Polskim minister-sekretarz stanu (1815–1824), minister sprawiedliwości (1825–1830), członek Komisji Najwyższej Egzaminacyjnej przy Radzie Stanu Królestwa Kongresowego w 1830 roku,

Staszic Stanisław, geograf, członek Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz dyrektor generalny Wydziału Przemysłu, Handlu i Kunsztów Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji w Królestwie Polskim (1815–1824), przewodniczący Rady Ogólnej Budowniczej od 1817, honorowy minister w Radzie Królestwa Polskiego (od 1824),

Stobelski Wincenty, jeometra rządowy w Królestwie Polskim, 131

Szaniawski W. Prokurator Generalny Królestwa Polskiego w 1825 roku,

Szaniawski Józef Kalasanty, polski filozof, historyk, prawnik, publicysta i działacz polityczny, prokurator generalny (1816–1821) Królestwa Polskiego, dyrektor generalny Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w 1830 roku,

Trąbczyński Mikołaj, jeometra prywatny w Królestwie Polskim,

Turzański Józef, porucznik Sztabu Kwatermistrzostwa Generalnego, współpracuje przy tworzeniu Ropograficzne Karty Królestwa Polskiego, kopista Mapy *Ogólnej Dóbr i Lasów Rządowych w Królestwie Polskim z 1825 roku*,

Wawrzecki Tomasz Antoni herbu Rola, członek Rządu Tymczasowego Królestwa Polskiego w 1815 roku: minister prezydujący w Komisji Rządowej Sprawiedliwości Królestwa Polskiego w latach 1815–1816,

Węgleński Jan, polski ziemianin, adwokat, minister skarbu w Księstwie Warszawskim i w Królestwie Kongresowym, w latach 1816–1818 prezes Izby Obrachunkowej, członek Rady Administracyjnej i Rady Stanu, członek Rady Ogólnej Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (w 1830 roku),

Wilkowski Stanisław, adiunkt leśny służby zewnętrznej przy Wydziale urządzania Dyrekcji Dóbr i Lasów od 1832 roku,

Wolski Michał Jan, jeometra Rządowy kl. II w Królestwie Polskim,

Wybicki Józef Rufin herbu Rogala polski pisarz i polityk, działacz polityczny, senator-wojewoda Królestwa Polskiego od 1815, prezes Sądu Najwyższego Królestwa Polskiego w latach 1817–1820, autor Pieśni Legionów Polskich we Włoszech – późniejszego polskiego hymnu narodowego,

Wydrzyński Klemens, Referent ogólnych spraw leśnych w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu, autor książek o leśnictwie,

Zaborowski Ignacy, polski pijar, matematyk i geodeta, profesor geometrii, członek Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych, autor podręcznika *Jeometria praktyczna i Logarytmy dla szkół narodowych* – pierwszych polskich tablic logarytmicznych, za które uzyskał od króla Stanisława Augusta Poniatowskiego Medal Merentibus,

Zajączek Józef, książę herbu Świnka, polski i francuski generał, polityk; poseł na Sejm Czteroletni (1788–1792), sekretarz Zgromadzenia Przyjaciół Konstytucji Rządowej (1791), w czasie insurekcji kościuszkowskiej (1794) członek Rady Najwyższej Narodowej; od 1795 na emigracji we Francji, uczestnik wojen napoleońskich, od 1807 dowódca 2 Dywizji Księstwa Warszawskiego, w czasie inwazji na Rosję (1812) dowódca V Korpusu Wielkiej Armii; od 1815 namiestnik Królestwa Polskiego, senator wojewoda Królestwa Polskiego (1815),

Zawadzki J., jeometra i taksator w Królestwie Polskim,

Zewald Franciszek, referent główny w sekcji rachunkowej przy Wydziale lasów Dyrekcji Dóbr i Lasów od 1832 roku,

Ziolkowski Karol, jeometra przysięgły Królestwa Polskiego,

BIBLIOGRAFIA

- [1] **Auleitner Antoni**, 1844, *Gospodarstwo leśne czyli proste zasady hodowania, urządzania i ochrony lasów oraz korzystnego z nich użytkowania z szczególną uwagą na lasy prywatne dla użytku Właścicieli ziemiańskich, Rządców dóbr i Leśniczych*, Nakładem S.H. Merzbacha, Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa, <http://www.wbc.poznan.pl/>
- [2] **Baranowski, I. T.**, 1917, *Krótki zarys dziejów wsi polskiej*, Wydawnictwo M. Arcta; (Drukarnia M. Arcta), Warszawa, Centralna Biblioteka Geografii i Ochrony Środowiska Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, sygn. 781, Repozytorium Cyfrowe Instytutów Naukowych, <http://rcin.org.pl/dlibra>
- [3] **Birnbaum Ed.** 1898, *O szacowaniu dóbr ziemskich*, Wydawca: Druk. Władysława Szulca, Warszawa. Centralna Biblioteka Rolnicza im. M. Oczapowskiego, Warszawa, Sygnatura: NZB-DD 87720, Rolnicza Biblioteka Cyfrowa, <http://mars.cbr.edu.pl>
- [4] **Bartoszewicz A.**, *Zbiory kartograficzne Archiwum Głównego AGD Akt Dawnych w Warszawie*. Polski Przegląd Kartograficzny, tom 40, nr 2. <http://yadda.icm.edu.pl/>
- [5] **Brodowski F., Kaczkowski J.**, 1918, *Zbiór ustaw włościańskich obowiązujących w Królestwie Polskim*. Wydawnictwo Centralne Towarzystwo Rolnicze; Gebethner i Wolff, Warszawa, Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku, sygn. Hh 63282 <http://pbc.biaman.pl/libra>
- [6] **Brodowski F.**, 1919, *Zasady prawa komasacyjnego w Królestwie Polskim w związku z przepisami co do rozwiązywania wspólnoty gruntów i użytków*, Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta, Centralna Biblioteka Rolnicza im. M. Oczapowskiego, Warszawa, Sygn. AZB-XX 14525, <http://mars.cbr.edu.pl>
- [7] **Brodowski F.**, 1919, *Reforma włościańska 1864 r.*, nakł. Księgarni W. Jakowickiego, Warszawa, Biblioteka Uniwersytetu Marii Curie – Skłodowskiej w Lublinie, sygn. A4311, BiBlioteka Cyfrowa UMCS, <http://dlibra.umcs.lublin.pl/dlibra/>
- [8] **Brodowski, F.** 1920, *Zasady Ustawodawstwa Agrarnego w Królestwie Polskim 1864 – 1915*, Wydawnictwo Głównego Urzędu Ziemskiego, Warszawa, Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku, sygn. 201931, <http://pbc.biaman.pl/dlibra/>
- [9] **Choiński, T.** 1873, *Urządzanie lasów: podręcznik dla obywateli ziemskich przez Tymoteusza Choińskiego*, wyd. Red. Gazety Rolniczej, Warszawa, Biblioteka narodowa, Magazyn Książek sygn. 2000403A,, <https://polona.pl/>
- [10] **Czemeryński K.**, 1870, *O dobrach koronnych bylej Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. 1,2*, nakładem autora, 1870 (Lwów: Drukarnia Zakładu Narodowego im. Ossolińskich), Biblioteka Narodowa, sygn. 2.000.831 A, <https://polona.pl/>
- [11] **Czochański M.**, 2010, *Ustawa z 1818 roku o rozgraniczeniu nieruchomości gruntowych Królestwa Polskiego*. Zeszyty Naukowe Politechniki Łódzkiej nr 1066, s. Budownictwo nr 61, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź

- [12] **Czochański M.**, 2010, *Instrukcja techniczna z 1823 roku o pomiarach w Królestwie Polskim*. Zeszyty Naukowe Politechniki Łódzkiej nr 1066, s. Budownictwo nr 61, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź
- [13] **Czochański M.**, 2018, *Pierwsze polskie geodezyjne standardy techniczne*. Seria wydawnicza Biblioteka pomocy naukowych, Seria wydawnicza Monografie. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Krajowej w Kutnie, Kutno
- [14] **Czochański M.**, 2010, *Tryb nabywania geodezyjnych uprawnień zawodowych w Królestwie Polskim*, Monografia Wyższej Szkoły Gospodarki Krajowej w Kutnie, Wydawnictwo WSGK, Kutno
- [15] **Czochański M.**, 2010, *Atrybuty i wycena wartości prawa użytkowania wieczystego w Królestwie Polskim*. Zeszyty Naukowe Politechniki Łódzkiej nr 1066, s. Budownictwo nr 61, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź
- [16] **Czochański M.**, *Wywłaszczenie nieruchomości w Królestwie Polskim* (maszynopis)
- [17] **Czochański M., Kośka T., Kowalski G.**, 2008, *Zarys dziejów geodezji w Łodzi*. Monografie Politechniki Łódzkiej, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź
- [18] **Czochański M.**, 2013. *Pierwsza polska geodezyjna instrukcja techniczna z 1818 roku*. Księga Jubileuszowa, Wyższa Szkoła Gospodarki Krajowej w Kutnie, Kutno
- [19] **Czochański M., Kowalski G.** 2016, *Geodezja w początkach Królestwa Polskiego. Budowa zbiorów informacji przestrzennej na przykładzie wybranych miast regionu łódzkiego*. Monografie Politechniki Łódzkiej nr 2101, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź
- [20] **Czochański M., Kowalski G.**, *Opracowania kartograficzne w sporach granicznych na terenach Królestwa Polskiego* (maszynopis)
- [21] **Demidowicz T.** 1992, *Rada Ogólna Budownictwa, Miernictwa, Dróg i Splawów – najwyższe kolegium techniczne Królestwa Polskiego 1817–1867*. Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 37/2. <http://bazhum.muzhp.pl/media/files/>
- [22] **Dymek B.**, 2011, *Uwagi na kanwie mapy lasów z 1825 r. Królestwa Polskiego*. Rocznik Mazowiecki 23, <http://mazowsze.hist.pl/>
- [23] **Frączak W.**, 2012, *Konfiskata własności kościelnych w Królestwie Polskim w świetle ukazu cesarza Aleksandra II z 14/26 XII 1865 r.*, Studia Włocławskie. T.14 (2012), Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, Księgozbiór Wirtualny Federacji FIDES, <http://digital.fides.org.pl/dlibra>
- [24] **Gałędek M.**, 2010, *System rekrutacji wykwalifikowanych kadr urzędniczych w konstytucyjnym Królestwie Polskim*. MISCELLANEA HISTORICO-IURIDICA TOM XIII, z. 1, <http://repozytorium.uwb.edu.pl/>
- [25] **Glass J.**, 1881, *Zarys prawa hipotecznego w b. Królestwie Polskiem. Instytucja Ksiąg gruntowych na ziemiach polskich*. Część I. Nakładem J. Czernieckiego. Drukarnia Polska Franciszka Zemana w Krakowie. Retoryka 10. Warszawa Kraków 1881. Podlaska Biblioteka Cyfrowa. <http://dlibra.psnec.pl>

- [26] **Gloger Z.**, 1972, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*. Wiedza Powszechna, Warszawa
- [27] **Grabski W.**, 1929, *Historia wsi w Polsce*, Skł. gł. Kasa im. Mianowskiego, Warszawa, PAN Biblioteka Kórnicka syg.26243, Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa, <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/>
- [28] **Jeziorański F.**, 1881, *Ustawy hypoteczne i przepisy o zatwierdzaniu aktów notaryalnych obowiązujące w Król. Polsk.* Część I. Prawo o przywilejach i hipotekach z roku 1825. Biblioteka Umiejętności Prawnych. Drukiem S. Orgelbranda Synów, ulica Bednarska N. 20. Warszawa 1881. Podlaska Biblioteka Cyfrowa. <http://dlibra.psnc.pl>
- [29] **Kaczkowski J.**, 1917, *Historja wydawnictwa zbioru przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego*. Nakładem Gebethnera i Wolfa. Warszawa – Kraków 1917. Sygn. PR263La. Biblioteka Cyfrowa UMCS. <http://dlibra.umcs.lublin.pl>
- [30] **Kalinowski Z.**, 2017, *Uwłaszczenie z 1864 r.* <http://kalinowski.weebly.com/>
- [31] **Kania R.**, 2016, *Debata parlamentarna poświęcona rozgraniczeniu nieruchomości jako płaszczyzna wymiany idei politycznych i prawnych w Królestwie Polskim*. STUDIA Z HISTORII SPOLECZNO _GOSPODARCZEJ tom XVII, <http://cejsh.icm.edu.pl/>
- [32] **Kolberg K.J.H.**, 1819, *Porównanie terażniejszych i dawniejszych miar i wag w Królestwie Polskiem używanych z dodaniem ważniejszych europejskich i innych, z potrzebniejszymi tablicami zamiany iednych na drugie / przez Juliusza Colberg*. Wydawca:Drukarnia J. C. K. Mości Rządowéy, Warszawa 1819. Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, <http://ebuw.uw.edu.pl/>
- [33] **Kozłowski W. M.**, 1907, *Autonomia Królestwa Polskiego (1815–1831)*, Wydawca: Księgarnia E. Wende i S-ka, Warszawa, Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku A ZW 4055, Podlaska Biblioteka Cyfrowa, <http://pbc.biaman.pl/dlibra/>
- [34] **Kukulski J.**, 1984, *System organizacji produkcji folwarcznej i zarządzania dobrami donacyjnymi w Królestwie Polskim*. Acta Universitatis Lodziensis, Folia Historica 18, <http://dSPACE.uni.lodz.pl>
- [35] **Kukulski J.**, 1986, *Donacje po powstaniu styczniowym*. Acta Universitatis Lodziensis, Folia Historica 24, <http://dSPACE.uni.lodz.pl>:
- [36] **Kulczycki L.**, 1916, *Królestwo Polskie 1815–1914* Centralne Biuro Wydawnictw N.K.N. Kraków PAN Biblioteka Kórnicka syg.232052–4. Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa, www.wbc.poznan.pl/dlibra/
- [37] **Łaguna S.**, 1875, *O prawie granicznym Polskiem..* Staraniem i nakładem Redakcyi Biblioteki Umiejętności Prawnych, Warszawa 1875. Cyfrowa Biblioteka Narodowa, <http://www.polona.gov.pl/dlibra>
- [38] **Lesiewski J.**, 1912, *Przepisy prawne w lasach Królestwa Polskiego*, Wydawca: Gebethner i Wolff, Warszawa, Łowiecka Biblioteka Cyfrowa Krzysztofa Daszkiewicza, 246399, Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa, <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/>
- [39] **Majdowski A.**, 2012, *Zarys organizacji służb budowlanych w Księstwie Warszawskim*. Acta Universitatis Nicolai Copernici. Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo XLIII, Toruń 2012, <http://apcz.umk.pl/>

- [40] **Marciszewski J.**, 1820, *Zasady do oceniania dóbr ziemskich*, W drukarni Missyonarzów, Warszawa, PAN Biblioteka Kórnicka, Identyfikator: oai:www.wbc.poznan.pl:2334, <http://www.wbc.poznan.pl/>
- [41] **Maron E.W.**, 1843, *Prawidła leśnictwa wskazujące środki, jakimi sam właściciel lasu wynaleźć może trwały dla siebie z lasu swojego dochód, i proste reguły onegoż zagospodarowania z dołączeniem kolorowanej mapy zarządu i skazówki, do czego geometra winien być użytym..* Księgarnia j.K. Żupańskiego, Zakład Narodowy im. Ossolińskich Sygnatura oryginału: 20.364 <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/>
- [42] **Milkowski S.**, 1861, *Opis Królestwa Polskiego: pod względem geografii, statystyki i historii*, w drukarni j.Glückberga, Warszawa, Centralna Biblioteka Geografii i Ochrony Środowiska Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, sygn. 13.927, Repozytorium Cyfrowe Instytutów Naukowych, <http://rcin.org.pl/dlibra/>
- [43] **Pietruńko G., Bańkowski J.**, *Mapy w gospodarce leśnej*. <https://www.buligl.pl/>
- [44] **Plater L.**, 1807, *Gospodarstwo leśne*. Nakładem i Drukiem Józefa Zawadzkiego Imperatorskiego Uniwersytetu Typografa, Wilno 1807, <http://books.google.pl/>
- [45] **Pelka Poliński M.**, 1816, *O geodezyi*. Drukiem Józefa Zawadzkiego typografa Imper. Wilkn. Uniwer., Wilno 1816. <http://books.google.pl>
- [46] **Połujański A.**, 1854, *Opisanie lasów Królestwa Polskiego i gubernij zachodnich Cesarstwa Rosyjskiego pod względem historycznym, statystycznym i gospodarczym*. W drukarni Gazety Codziennej, Warszawa. <https://books.google.pl/>
- [47] **Połujański A.**, 1861, *Leśnictwo polskie. Cz. 2. Urządzanie lasów*. **Wydawca:** Lewiński, Aleksander, Warszawa, Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu, identyfikator:372222, <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/>
- [48] **Pręcikowski L.S.** *Leśnictwo w dawnej Rzeczypospolitej, pod zaborami, w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (Kongresowym)*. <http://snauka.pl/>
- [49] **Pręcikowski L.S.** 2005, *Historia munduru leśnika polskiego*. <http://www.lesnymundur.zafriko.pl/>
- [50] **Radzewicz J.**, 2009, *Ludwik Plater – prekursor polskiego leśnictwa*. Centralna Biblioteka Rolnicza nr 31, <http://www.cbr.edu.pl>
- [51] **Radziszewski, H.** 1907. *Skarb i organizacja władz skarbowych w Królestwie Polskim. T. I (1815–1830)*. Księgarnia Gebethnera i Wolffa. Warszawa. Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku. sygn. Hf 111867. <http://www.pbc.biaman.pl/dlibra/>
- [52] **Rastawiecki E.**, 1846, *Mappografia dawnej Polski*. W Drukarni Orgelbranda przy ulicy Miodowej Nr. 496, Warszawa 1846. <http://www.pbi.edu.pl>
- [53] **Sawicki A.** 1857. *Skorowidz czyli zbiór dekretów, ukazów, uchwał, ustaw i postanowień rządu w Dzienniku praw od 1807, do włącznie 1856 roku umieszczonych [...]; Skorowidz do Dziennika Praw Królestwa Polskiego od 1807 do 1856 r.* Drukarnia Rządowa, Warszawa. Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku, Identyfikator zasobu: 7948. <http://pbc.biaman.pl/dlibra/>

- [54] **Sokołowski S.**, 1905, *Materyały do historii leśnictwa Polskiego. Szkoła lesna w Warszawie w latach 1818 do 1832*. Sylwan. Organ Galicyjskiego Towarzystwa Lesnego 1905 R.23 nr 3. <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra>
- [55] **Sosnowski P.**, 1907, *Opisanie Królestwa Polskiego. Część I. Przyroda kraju*, Wydawca: Skład Główny w „Księgarni Polskiej”, Łowiecka Biblioteka Cyfrowa Krzysztofa Daszkiewicza Identyfikator: 235135, Wielkopolska Biblioteka cyfrowa, www.wbc.poznan.pl/
- [56] **Szumski J.**, 2002, *Uwłaszczenie chłopów w północno-wschodniej części Królestwa Polskiego 1864–1871*, Wydawnictwo Prymat, Białystok. Archiwum Państwowe w Białymstoku, <http://pbc.biaman.pl/dlibra/>
- [57] **Thieriot A.**, 1845, *Poradnik dla dziedziców i gospodarzy lasów czyli Krótki zbiór najgłówniejszych prawideł urzędzenia i użytkowania lasów, w Guberniach zachodnich*, Wydawca: Rafałowicz Ruben, Wilno, PAN Biblioteka Kórnicka sygn.227989, Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa, <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/>
- [58] **Tucewicz W.** 1883, *Podręcznik do urzędzenia lasów*, Wydawca: Druk „Kuryera Codziennego” Warszawa, Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Lublinie, Dział Przechowywania Zbiorów WBP sygn. 457631 II/L, Biblioteka Cyfrowa, <http://bc.wbp.lublin.pl/dlibra/>
- [59] **Vistelius I.I.**, 1836, *Mundury wszelkich władz Królestwa Polskiego: stosownie do Dekretu Najjaśniejszego Pana z dnia 11/23 Maja 1836 roku*. Kommissya Rządowa Spraw Wewnętrznych Duchownych i Oświecenia Publicznego, Warszawa, Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Krakowie, Identyfikator::88562, <http://mbc.malopolska.pl/dlibra/>
- [60] **Winiarz A.** 1986, *Organizacja I działalność Komisji Egzaminacyjnych w Księstwie Warszawskim I Królestwie Polskim (1807 – 1831)*. PRZEGLĄD HISTORYCZNO OŚWIATOWY nr 4 1986, <http://pho.znp.edu.pl>
- [61] **Wydrzyński K.**, 1862, *Urządzanie lasów w Królestwie Polskim*. Skład główny w Księgarni Kauffmana i Spółki, Warszawa, <http://bc.wbp.lublin.pl/dlibra/>
- [62] **Wydrzyński K.**, 1853, *Przewodnik dla służby leśnej rządowej czyli przepisy zawiadywania rządowego lasów, wydane pod koniec 1852 roku, o ile są obowiązujące*, Składem Redakcyi Sylwana w drukarni S. Olgebranda, Miejska Biblioteka Publiczna, Dąbrowa Górnicza <https://www.sbc.org.pl/dlibra/>
- [63] **Zaborowski I.**, 1792, *Jeomertrya Praktyczna*, W Drukarni J. K. Mci. I Rzeczypospolitey u XX. Scholarum Piarum, Warszawa 1792, <http://books.google.com/>
- [64] **Załęski W.**, 1908, *Z statystyki porównawczej Królestwa Polskiego: ludność i rolnictwo*, Wydawca: Skład główny w Księgarni Gebethnera i Wolffa, Warszawa, Centralna Biblioteka Rolnicza im. M.Oczapowskiego, Warszawa, Sygnatura: AZB-XX 12584, Rolnicza Biblioteka Cyfrowa, <http://mars.cbr.edu.pl>
- [65] **Załęski W.**, 1900, *Królestwo Polskie pod względem statystycznym*. Druk. Tow. S. Orgelbranda synów. Warszawa Statystyczna Biblioteka Cyfrowa. <http://statlibr.stat.gov.pl/>

- [66] **Żabko – Potopowicz Antoni**, 1977, *Mysł techniczna w lesnictwie i drzewnictwie polskim i jej dzieje*. Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 22/1. <https://www.bing.com>
- [67] **Żywicki J.**, 2010, *Kształcenie kadr dla potrzeb Królestwa Polskiego w zakresie architektury, budownictwa oraz inżynierii cywilnej*. Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin – Polonia vol. VIII, 1 swctio L, <http://annales.umcs.lublin.pl/>
- [68] *Dyaryusz Seymu Królestwa Polskiego 1818*. T. 1, Wydawca: N. Glückberg, Warszawa. Biblioteka Jagiellońska, Berol. Ud 6622, <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/>
- [69] *Dyaryusz Seymu Królestwa Polskiego 1818*. T. 3, Wydawca: N. Glückberg, Warszawa. Biblioteka Jagiellońska, Berol. Ud 6622, <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/>
- [70] *Główne przepisy rządowe dotyczące uregulowania stosunków włościańskich w dobrach prywatnych, oraz ważniejsze rozprawy i skazówki w kwestyi czynszowej, przyjęte na Ogólnych Zebraniach Towarzystwa Rolniczego w Królestwie Polskiem, w latach 1860 i 1861*. W drukarni J. Ungra. Warszawa 1861. Centralna Biblioteka Rolnicza im. M. Oczapowskiego, Warszawa. Sygnatura: NZB-DD 20855. <http://mars.cbr.edu.pl:8080/dlibra/>
- [71] *Informacja dla układających projektu tabel likwidacyjnych = Nastavlenie sostavitelám likvidacionnyh proektov*, 1864, Biblioteka Narodowa, magazyn książek sygn. 2.050.708. <https://katalogi.bn.org.pl>
- [72] *Instrukcja do wyciągania intraty z dóbr i szacowania placów po miastach*. 1828, Wydawca: Kom. Rząd. Przy. i Skarbu, Warszawa, Biblioteka Cyfrowa UMCS, sygn. 230724, <http://dlibra.umcs.lublin.pl/dlibra/>
- [73] *Instrukcja do urzadzenia i oczynszowania włościan w dobrach najmilosciwiej darowanych, Wyciąg z instrukcyi urzadzenia dóbr rządowych z roku 1818*. Kommissya Rządowa Przychodów i Skarbu, 1841 Warszawa 1841, Biblioteka Narodowa sygnatura: 2.006.989 A, <https://polona.pl/>
- [74] *Instrukcja dla wójtów gmin, przepisująca sposób obwieszczenia Najwyższego Ukazu z dnia 24 Maja (5 Czerwca) 1862 r. stanowiące zasady i sposób postępowania dla Władz wyznaczonych do ustanawiania z urzędu czynszu wieczystego z osad pod Ukaz Najwyższy z r. 1846 podchodzących, jak najmniej do stanowienia z urzędu co do separacyi gruntów podziału osad, oraz zniesienia służebności i użytków*, 1862, Biblioteka Narodowa, sygnatura: DŻS IA 4f Cim, <https://polona.pl/>
- [75] *Kommisya Województwa Sandomierskiego do wszystkich naddzierżawców i dzierżawców dóbr, tudzież nadleśnych i nadleśniczych lasów rządowych, do przełożonych instytucyj publicznych religijnych i cywilnych, do proboszczów, do prezydentów i burmistrzów miast i reprezentantów gmin (a) w województwie sandomierskim: [instrukcja dotycząca majątków gmin]*. Nro 32,255 z r. 1827. Wydawca: Radom: Komissya Województwa Sandomierskiego Data wydania: 1827. Prawa: Parafia Podwyższenia Krzyża Świętego w Zwoleniu. Radomska Biblioteka Cyfrowa, <http://bc.radom.pl/dlibra/>
- [76] *Nauka pomiaru gruntów do praktycznego użytku właścicieli ziemskich*. 1853. W stosownem przerobieniu z niemieckiego wydana przez Komitet C.K. Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarskiego.

- W Druk. Zakładu Narodowego Imienia Ossolińskich, Lwów. Muzeum-Zamek w Łańcucie, Sygnatura oryginału: C-7292, www.pbc.rzeszow.pl/dlibra/
- [77] *Przepisy obowiązujące przy pomiarach przestrzeni dóbr i lasów rządowych także majątków pod opieką rządu zostających*. 1843, Nakładem i czcionkami Kommissyi Rządowej Przychodów i Skarbu, Warszawa, Biblioteka Śląska, Katowice, Źródło: 477173 II, Śląska Biblioteka Cyfrowa, Identyfikator zasobu: oai:www.sbc.org.pl:79469, <http://www.sbc.org.pl/dlibra/>
- [78] *Rocznik Korpusu Leśnego Królestwa Polskiego na rok 1828*. Drukiem N. Glucksberga. Warszawa. Łowiecka Biblioteka Cyfrowa Krzysztofa Daszkiewicza, Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa. oai:www.wbc.poznan.pl:258058, <http://www.wbc.poznan.pl/>
- [79] *Rocznik Korpusu Leśnego Królestwa Polskiego na rok 1834* Drukiem N. Glucksberga. Warszawa. Łowiecka Biblioteka Cyfrowa Krzysztofa Daszkiewicza, Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa. oai:www.wbc.poznan.pl:258058, <http://www.wbc.poznan.pl/>
- [80] *Skorowidz Leśny na rok 1909 Zawierający Wzory Techniczne, Wiadomości Statystyczne i Historyczne z Dziedziny Lesnictwa, oraz Spis Właścicieli Lasów i Personelu Leśnego w Królestwie Polskiem; wraz mapą leśną Królestwa*. Wydawca: Lwów; Warszawa: I. Szczerbowski, 1909, Biblioteka Narodowa, sygnatura: DŹS XVA 3, <https://polona.pl>.
- [81] *Sylwan. Dziennik nauk leśnych i Myśliwych. Tom I*. W drukarni N. Glücksberga, Xięgarza i Typografa Królewskiego Uniwersytetu. Warszawa 1820. <http://books.google.pl/>
- [82] *Sylwan. Organ Galicyjskiego Towarzystwa Leśnego. R. 23, nr 4*. Nakładem Galicyjskiego Towarzystwa Leśnego. Z drukarni polskiej. Lwów 1905. PAN Biblioteka Kurnicka. <http://www.wbc.poznan.pl/>. Identyfikator: oai:www.wbc.poznan.pl:124501
- [83] *Sylwan. Zbiór Nauk i Urzędzeń Leśnych i Łowieckich*. Wydawany przez Juliusza Barona Brinken, Należnego Naczelnego Lasów Rządowych (...) i Hipolita Stef. Franc. Cieleckiego, Naczelnika Sekcji Technicznej Wydziału Lasów w Kommissyi Rządowej Przychodów i Skarbu Tom 8, nr 1. Nakładem Redakcyi w Drukarni A. Gałęzowskiego i komp. Przy ulicy Żabiejno 472, Warszawa 1832. <http://books.google.pl>
- [84] *Urządzenie rocznych porembów w lasach rządowych*. 1816. Dar S. Staszica.; Sygnatura WTPN: Db. 687. Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, sygn. 4.18.4.231. <http://ebuw.uw.edu.pl/dlibra/>
- [85] *Dziennik praw Księstwa Warszawskiego. T. 1, nr 1–12*. Warszawa 1810, Drukarnia Księży Pijarów, Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku, sygn. Ke 77258. Podlaska Biblioteka Cyfrowa. <http://pbc.biaman.pl>
- [86] *Dziennik Praw Królestwa Polskiego Tom I (1816)*, nr 1, Warszawa 1816. Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku, Podlaska Biblioteka Cyfrowa. <http://pbc.biaman.pl>
- [87] *Dziennik praw Królestwa Polskiego. T.6*. Warszawa 1820. Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku, sygn. Ke 77270, Ke 77269, Podlaska Biblioteka Cyfrowa. <http://pbc.biaman.pl>

- [88] *Dziennik praw Królestwa Polskiego. T.4.* Warszawa 1818. Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku, sygn. Ke 77265. Podlaska Biblioteka Cyfrowa. <http://pbc.biaman.pl>
- [89] *Dziennik praw Królestwa Polskiego. T.5* Warszawa 1820. Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku, sygn. Ke 153669. Podlaska Biblioteka Cyfrowa. <http://pbc.biaman.pl>
- [90] *Dziennik praw Królestwa Polskiego. T.6.* Warszawa 1820. Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku, sygn. Ke 77270, Ke 77269, Podlaska Biblioteka Cyfrowa. <http://pbc.biaman.pl>
- [91] *Dziennik praw Królestwa Polskiego. T. 19,* Warszawa 1836, Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku, sygn. Ke 78133,, Podlaska Biblioteka Cyfrowa. <http://pbc.biaman.pl>
- [92] *Dziennik praw Królestwa Polskiego. T. 62,* Warszawa 1864, Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku, sygn. Ke 118986,, Podlaska Biblioteka Cyfrowa. <http://pbc.biaman.pl>
- [93] *Dziennik Urzędowy Województwa Augustowskiego 1817,* nr 6, Lokalizacja oryginału: Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku, sygn. CzC MF 150, <http://pbc.biaman.pl/dlibra/>
- [94] *Dziennik Urzędowy Województwa Augustowskiego 1817,* nr 36 Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku,, Podlaska Biblioteka Cyfrowa. <http://pbc.biaman.pl>
- [95] *Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego. Część I Gospodarstwo miejskie. Tom II zawierający przepisy o obronie własności i praw miastom służących, o uporządkowaniu miast i realności miejskich, o robotach i ulepszeniach w miastach, i o funduszu budowlanym miast.* Wydział Spraw Wewnętrznych i duchownych. W drukarni Jana Jaworskiego Warszawa 1866. Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku, sygn. Ke 86417. Podlaska Biblioteka Cyfrowa. <http://pbc.biaman.pl>
- [96] *Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego. Wydział Skarbu. T.19. O dobrach rządowych.* Wydawca s. Olgebrand. Warszawa 1868. Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku, sygn. Ke 86399. Podlaska Biblioteka Cyfrowa, identyfikator zasobu pbc. biaman. pl:7100, <http://pbc.biaman.pl>
- [97] *Zbiór przepisów Administracyjnych Królestwa Polskiego. Wydział Skarbu. Tom 11. O lasach rządowych.* Warszawa 1867. W drukarni S. Orgelbranda. Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku, sygn. Ke 86391. Warszawa 1867. Podlaska Biblioteka Cyfrowa. <http://pbc.biaman.pl>
- [98] *Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego: Wydział Skarbu. T. 12, O lasach rządowych* Warszawa 1867. W drukarni S. Orgelbranda. Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku, sygn. Ke 86392 Warszawa 1867., Podlaska Biblioteka Cyfrowa. <http://pbc.biaman.pl>
- [99] *Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego: Wydział Skarbu. T. 13, O lasach rządowych* Warszawa 1868. W drukarni S. Orgelbranda. Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku, sygn. Ke 86393., Podlaska Biblioteka Cyfrowa. <http://pbc.biaman.pl>

- [100] *Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego: Wydział Skarbu. T. 14, O lasach rządowych* Warszawa 1868. W drukarni S. Orgelbranda. Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku, sygn. Ke 86394., Podlaska Biblioteka Cyfrowa. <http://pbc.biaman.pl>
- [101] *Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego. Część I Gospodarstwo miejskie. Tom II zawierający przepisy o obronie własności i praw miastom służących, o uporządkowaniu miast i realności miejskich, o robotach i ulepszeniach w miastach, i o funduszu budowlanym miast.* Wydział Spraw Wewnętrznych i duchownych. W drukarni Jana Jaworskiego Warszawa 1866. Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku, sygn. Ke 86417. Podlaska Biblioteka Cyfrowa. <http://pbc.biaman.pl>
- [102] *Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego: Wydział Komunikacji Lądowych i Wodnych. T. 1, Organizacja i atrybucje zarządu komunikacji oraz przepisy ogólne administracyjne i techniczne.* Warszawa 1866, Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku, sygn. Ke 86406. Podlaska Biblioteka Cyfrowa. <http://pbc.biaman.pl>
- [103] *Zbiór przepisów dotyczących uregulowania stosunków włościan osiedlonych w dobrach prywatnych w Królestwie Polskiem*, W Druk. Alexandra Gins, Warszawa 1859, Centralna Biblioteka Rolnicza im. M. Oczapowskiego, Warszawa, Sygnatura: NZB-DD 41324/1, <http://mars.cbr.edu.pl>
- [104] *Zbiór przepisów dotyczących uregulowania stosunków włościan osiedlonych w dobrach prywatnych w Królestwie Polskiem*, W Druk. Alexandra Gins, Warszawa 1862, Centralna Biblioteka Rolnicza im. M. Oczapowskiego, Warszawa, Sygnatura: NZB-DD 41324/2, <http://mars.cbr.edu.pl>
- [105] *Zbiór przepisów względem dóbr Najmilościwiej na własność prywatną darowanych = Svod postanovlenij o imeniah postupaushih v chastnuu sobstvennost' po Vsemilostivejšemu požalovanii.* T. 1, posz. 1. Wydawca: Kommissya Rządowa Przychodów i Skarbu, Warszawa 1847. Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, sygn. 173117, <http://dlibra.umcs.lublin.pl/>
- [106] *Zbiór urzędzeń i przepisów dotyczących wykonania prawa hipotecznego*, Drukarnia Kommissyi Rządowej Sprawiedliwości), Warszawa 1847, Biblioteka Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, PAd 16674 II, Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/>
- [107] *Zbiór praw: Postanowienia i rozporządzenia rządu w guberniach Królestwa Polskiego obowiązujące, wydane po zniesieniu w 1871 roku rządowego wydania Dziennika Praw Królestwa Polskiego.* T. 19, 1881. Skład główny i ekspedycja u Tefana Godlewskiego, Warszawa, Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku, sygn. II/0364, Podlaska Biblioteka Cyfrowa. <http://pbc.biaman.pl>
- [108] *Obraz jeograficzno-statystyczny Królestwa Polskiego*, W Drukarni Antoniego Gałęzowskiego i Kompanii, Warszawa, 1830. Centralna Biblioteka Geografii i Ochrony Środowiska Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN. Repozytorium Cyfrowe Instytutów Naukowych, Identyfikator zasobu: oai:rcin.org.pl:13324, <http://rcin.org.pl/dlibra/>

- [109] *Zbiór postanowień rządu Królestwa Polskiego Dziennikiem Praw nieogłoszonych*, Drukarnia Rządowa Warszawa 1838, Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku, sygn. Ke 77303, Podlaska Biblioteka Cyfrowa, <http://pbc.biaman.pl/dlibra/>
- [110] *Zbiór praw i przepisów Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego w Królestwie Polskiem: od d. 9(21) kwietnia 1838 roku do dnia 12 lipca 1869 r. T.2.* Staraniem Naczelných Władz Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego: Druk Jana Noskowskiego, Warszawa 1881, Centralna Biblioteka Rolnicza im. M. Oczapowskiego, Warszawa, Rolnicza Biblioteka Cyfrowa, <http://mars.cbr.edu.pl:8080/dlibra/>

SPIS RYSUNKÓW

1. DOBRA I LASY W KRÓLESTWIE POLSKIM

- Rys. 1.1. Położenie i granice Królestwa Polskiego według [55]
- Rys. 1.2. Struktura użytkowania gruntów w województwach Królestwa Polskiego według [47]
- Rys. 1.3. Karta pocztowa Królestwa Polskiego z 1827 roku [oryginał Centralna Biblioteka Geografii i Ochrony Środowiska Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN] (źródło: <http://rcin.org.pl/dlibra/>)
- Rys. 1.4. Dobra rządowe i prywatne w Królestwie Polskim – według [51]
- Rys. 1.5. Struktura lasów Królestwa Polskiego – według [47]
- Rys. 1.6. *Mappa Ogólna Dóbr i Lasów Rządowych w Królestwie Polskiem* w skali ok. 1:742000, ułożona w Sekcji Urządzenia Dóbr w 1825 roku. Kopia z 1828 roku w Archiwum Głównym Akt Dawnych, Zbiory Kartograficzne 88–10 (źródło: www.drewnica.warszawa.lasy.gov.pl/)
- Rys. 1.7. *Mappa leśna Królestwa Polskiego* ca 1846 rok. (oryginał: CBGiOŚ. IGiPZ PAN, sygn. Ds.7931 [I.9A-18]) źródło: Repozytorium Cyfrowe Instytutów Naukowych, <http://rcin.org.pl/dlibra/>)
- Rys. 1.8. Podział lasów na lesnictwa, stráže i obręby w województwach Królestwa Polskiego [51]
- Rys. 1.9. Struktura władania gruntami w 1907 roku według [64]
- Rys. 1.10. Struktura władania lasami Królestwa Polskiego w 1906 roku według [51]
- Rys. 1.11. Mapa leśna Królestwa Polskiego z 1907 roku według [65]
- Rys. 1.12. *Mapa Królestwa Polskiego z oznaczeniem lasów na podstawie najnowszych źródeł opracowana i wydana przez J. M. Bazewicza* z 1915 roku (oryginał w Centralnej Bibliotece Geografii i Ochrony Środowiska Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, sygn. D.4894 [I.10B-5] – źródło <http://rcin.org.pl/dlibra/>)
- Rys. 1.13. Urzędnicy leśni wg [49]
- Rys. 1.14. Mundur cywilny urzędnika IX i X klasy Komisji Przychodów i Skarbu według [59]

2. ZADANIA POMIAROWE I ICH WYKONAWCY

- Rys. 2.1. Ogłoszenie dla geodetów z 1817 roku wg [94]
- Rys. 2.2. Rozmieszczenie geomertów Królestwa Polskiego w 1827 roku według [108]
- Rys. 2.2. Pomiary stolikowe według [63]

3. PRACE GEODEZYJNE ZWIĄZANE Z ROZGRANICZANIEM DÓBR I LASÓW RZĄDOWYCH

- Rys. 3.1. Wzór mapy do celów prawnych według [101]
- Rys. 3.2. Mapa do celów prawnych Franciszka Sieverta z 1800 roku (oryginał w Archiwum Akt Dawnych w Warszawie, Zbiór kartograficzny – sygn. 319_98).
- Rys. 3.3. *Mappka zachodzącej Kontrowersyi między Wsiami Zagaiew y Kawęczynem* z 1801 roku Jana Mierzejewskiego

(oryginał w skali ca 1:1620 w Bibliotece Narodowej, Magazyn Kartografii, sygn.ZZK8463 – źródło: <https://polona.pl/>)

Rys. 3.4. Rejestr z mapy geometry Jana Mierzejewskiego z 1801 roku

Rys. 3.5. Mapa do celów prawnych Jana Leszczyńskiego z 1834 roku (oryginał w skali 1:5000 w zbiorach Archiwum Państwowego w Łodzi – Zbiór kart. 1600–1980, sygn. 100)

Rys. 3.6. Rejestr z mapy Jana Leszczyńskiego z 1834 roku

Rys. 3.7. Mapa do celów prawnych Jana Leśniewskiego z 1837 roku (oryginał w skali 1:5000 w zbiorach Archiwum Państwowym w Łodzi, zbiór kartograficzny 1600–1980, sygn. 85)

Rys. 3.8. Legenda mapy do celów prawnych Jana Leśniewskiego

Rys. 3.9. Rejestr z mapy Jana Leśniewskiego z 1837 roku

Rys. 3.10. *Plan pomiarowy kontrowersu przeszłego na własność dóbr Mianów* (oryginał w zbiorach prywatnych mgr inż. Adama Nowakowskiego)

4. PRACE GEODEZYJNE ZWIĄZANE Z POMIAREM DÓBR I LASÓW

Rys. 4.1. Strona tytułowa i wybrane karty wzoru nr XXV według [77]

Rys. 4.2. Strona tytułowa wzoru nr XXX według [77]

Rys. 4.3. Mapa Friedricha Sieverta z 1802 roku (oryginał w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, Zbiór kartograficzny – sygn. Nr 73/356–11 [F2])

Rys. 4.4. Oznaczenia literowe działek i nazwiska władających na mapie Sieverta z 1802 roku

Rys. 4.5. Mappa folwarku Możeyki zowiącego się... z 1816 roku J. Ambrożewicza (oryginał w Bibliotece Narodowej – Magazyn Kartografii, sygn. ZZK 1431 – źródło <https://polona.pl/>)

Rys. 4.6. Rejestr z mapy J. Ambrożewicza z 1816 roku

Rys. 4.7. Plan wsi Mircza z 1820 roku Antoniego Domaradzkiego (oryginał w w Bibliotece Narodowej (Magazyn Kartografii, sygn. ZZK 42545A) – źródło <http://polona.pl>)

Rys. 4.8. Summaryusz ogólny gruntów wsi Mircza

Rys. 4.9. Kopia mapy Jana Leśniewskiego z 1825 roku sporządzona przez Wincentego Minkiewicza w 1827 roku. (Oryginał w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, zbiór kart, sygn. 231)

Rys. 4.10. Legenda mapy Wincentego Minkiewicza z 1827 roku

Rys. 4.11. *Plan Kolonii Helenów do dóbr Wola Cyganowska należącej w Gubernii Warszawskiej Powiecie Stanisławowskim położonej* 1854 roku Karola Ziółkowskiego (oryginał w Bibliotece Narodowej w Warszawie (Zb. Kart. sygn. ZZK 574 – źródło <http://polona.pl>)

Rys. 4.12. Legenda mapy Karola Ziółkowskiego

Rys. 4.13. *Pierworys szczegółowego pomiaru dóbr prywatnych JAGODNICA ZŁOTA* z 1882 roku Mikołaja Trąbczyńskiego (oryginał w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej im. Marszałka J. Piłsudskiego w Łodzi (sygn. KS 252ZS) – źródło <http://bc.wbp.lodz.pl/dlibra/>)

Rys. 4.14 Legenda mapy Mikołaja Trąbczyńskiego

Rys. 4.15. Zestawienie powierzchni z mapy Mikołaja Trąbczyńskiego

Rys. 4.16. Mapa posiadłości dworskiej dóbr Sztronomie z 1872 roku (oryginał w Bibliotece Narodowej, Zbiór kartograficzny, sygn. ZZK 2 026 – źródło <https://katalogi.bn.org.pl/>)

5. PRACE GEODEZYNE ZWIĄZANE Z URZĄDZANIEM LASÓW

Rys. 5.1. Rys. *Las rębny doskonały* według [61]

Rys. 5.2. Mapa obrębu leśnego według [47]

Rys. 5.3. Mapa do planu gospodarczego obrębu leśnego według [47]

Rys. 5.4. Okładki wzoru *Rejestru pomiarowy przestrzeni leśnej (...) części leśnictwa rządowego* (wzór nr XXXI) – według [77]

Rys. 5.5. Zawartość wzoru *Rejestru pomiarowy przestrzeni leśnej (...) części leśnictwa rządowego* (wzór nr XXXI) – według [77]

Rys. 5.6. Oficjaliaści strzegący Korpusu Leśnego w umundurowaniu wprowadzonym w 1818 roku wg [78]

Rys. 5.7. Straznik objazdowy i trębacz Straży Leśnej w umundurowaniu wprowadzonym w 1837 roku wg [59]

Rys. 5.8. Pierworys pomiaru lasu według [9]

Rys. 5.9. Mapa istniejącego drzewostanu według [9]

Rys. 5.10. Mapa planowanego drzewostanu według [9]

Rys. 5.11. Mapa klasyfikacji gruntu w lesie według [9]

Rys. 5.12. Mapa lasów do dóbr prywatnych należących według [9]

Rys. 5.13. Plan odpadku leśnego z lasów miasta Łodzi... projektowanego do oddania na własność posiadaczom dotykających tegoż pól i łąk (oryginał w Archiwum Państwowym w Łodzi (zbiór kart. 1600 – 1980, sygn. 603)

Rys. 5.15. Obręb Kruszów (oryginał w zbiorach prywatnych mgr inż. Adama Nowakowskiego)

Rys. 5.16. Plan lasów Dubienko... (oryginał w Bibliotece Narodowej, Magazyn Kartografii, sygn. ZZK 575 – źródło <https://katalogi.bn.org.pl/>)

Rys. 5.17. Wycinek z mapy *Plan Lasu Ciepoń*

Rys. 5.18. Rozliczenia powierzchni na mapie *Plan Lasu Ciepoń*

Rys. 5.19. *Mapa lasów Dubienko ...* (oryginał w Bibliotece Narodowej, Magazyn Kartografii, sygn. ZZK 40117 – źródło <https://polona.pl>)

Rys. 5.20. Rys. Wycinek z Mapy Lasów Dubienko z 1892 roku.

Rys. 5.21. Rejestr gruntowy z *Mapy Lasów Dubienko* z 1892 roku.

Rys. 5.22. Mapa dla gospodarstwa leśnego... (oryginał w Bibliotece Narodowej, Zbiór Kartograficzny, sygnatura: ZZK 2001 – źródło <https://polona.pl>)

Rys. 5.23. Wycinek mapy dla gospodarstwa leśnego z 1861 roku.

Rys. 5.24. Podpis i pieczęć wykonawcy mapy dla gospodarstwa leśnego z 1861 roku.

SPIS MAP ACHIWAŁNYCH

Nr	Rok	Autor	Tytuł	Lokalizacja ryginału	
				instytucja	sygnatura
1	1800	Franciszek Sievert	<i>Plan von denen zwei in der Lodzener Forst und Rosdrazewer Felde belegenen zwei Colonien als Prownsowski und Erbert vermessen im Jahr 1800 durch Friedr. Wilh. Sievert</i>	Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie	zbior kart. sygn. 319_98
2	1802	Franciszek Sievert	<i>Mapa z Królewskiego Wsie Zarzew albo Rozarzew w Królewskiej Intendanturii Łaznowa. Mierzoni w Mieszonca Czirnwa 1802 Roku/so, Od F. W. Sievert Królewskiej Conduktor.</i>	Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie	zbior kart. sygn. Nr 73/356-11 [F2]
3	1801	Jan Mierzejewski	<i>Mapppka zachodzącej Kontrowersyi między Wsiami Zagatiew y Kawęczynem Wymierzona na Morgi Chelminskie y odrysowana przeze niżej podpisanego R^u 1801</i>	Biblioteka Narodowa	Mag. Kart. sygn. ZZK8463
4	1816	J. Ambrożewicz	<i>Mapppa folwarku Możyki zowiącego się do majątności Antonosza J. W^o Romera marszałka trockiego y kawalera dzeidzicznie przynależącego P^{ona} W^o...sytuowanego przez niżej piszącego się w 1816^m po wymiarze zrysowana</i>	Biblioteka Narodowa	Mag. Kar. sygnatura. ZZK 1 431
5	1820	Antoni Domaradzki	<i>Plan wsi Mircza: dziedzicznej Jasnie Wielmożnego Władysława Rutlikowskiego Kasztelanica Radce Woiewódzkiego: położoney w Powiecie Tomaszowskim, Obwodzie Hrubieszowskim, Woiewództwie Lubelskim</i>	Biblioteka Narodowa	Magazyn Kartografii, sygn. ZZK 42545A)
6	1825	Stanisław Rakowski (kopia Józef Turzański 1828)	<i>Mapppa Ogólna Dóbr i Lasów Rządowych w Królestwie Polskiem</i>	Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie	zb. kartogr. 88 – 10
7	1825	Jan Leśniewski (kopia Wincenty Mnkiewicz 1827)	<i>Mapppa Klucza Łódz Składowącego się z Wsi Wólka, Widzew, Zarzew, Młynów Lamus, Xsięży i Woystowski Postiadel Kołom i Piła niemniej Dezerty Młynowej Araszido Ekonomij Rządowej Łaznów należących, oraz Grontow z Territorium Miasta Rządowego Łódz, na Osadę Rekodzielniczą Łódka zatętych w Obwodzie Łęczyckim w Woiewództwie Mazowieckim leżących</i>	Archiwum Państwowe w Łodzi	zb. kart. 1600 – 1980 sygn. 231
8	1827	nn	<i>Karta pocztowa Królestwa Polskiego</i>	Centralna Biblioteka GIOS I GiPZ PAN	sygn. 7940

9	1834	Jan Leszczyński	<i>Mapa Gruntu Spornego pomiędzy Wsią prywatną Rzędkowym a Wsią Rządową Mazew w czasie zjazdu Sądu Pokoju Wydziału Spornego Powiatu Łęczyckiego sporządzona</i>	Archiwum Państwowe w Łodzi	zb. kart. 1600 – 1980 sygn. 100
10	1837	Jan Leśniewski	<i>Mapa Duktów i Reduktów po między Wsią czyli Dobrami Prywatnymi Barchówka a Dobrami Rządowymi Wiączyń, oraz Prywatnymi Byszewy w Guberni Mazowieckey, Obwodzie Rawskim Powiecie Brzezińskim leżących.</i>	Archiwum Państwowe w Łodzi	zb. kart. 1600 – 1980 sygn. 85
11	1846	nn	<i>Mapa leśna Królestwa Polskiego</i>	Centralna Biblioteka GiOS i GIPZ PAN	sygn. Ds.7931 [I.9A-18]
12	1854	Karol Ziolkowski	<i>Plan Kolonii Helenów do dóbr Wola Cyganowska należącej w Gubernii Warszawskiej Powiecie Stanisławowskim położonej</i>	Biblioteka Narodowa	Magazyn Kart., sygn. ZZK 574
13	1861	Michał Jazłów	<i>Wulka Mzowiecka w obwodzie Żółkiewskim. Mapa dla gospodarstwa leśnego</i>	Biblioteka Narodowa	Magazyn Kart., sygn. ZZK 2001
14	1864	Michał Jan Wolski	<i>Plan odpadku leśnego z lasów miasta Łodzi w guberni Warszawskiej Powiecie Łęczyckim położonego a projektowanego do oddania na własność posiadaczom dotykających tegoż pól i łąk</i>	Archiwum Państwowe w Łodzi	zb. kart. 1600 – 1980, sygn. 603
15	1870	Karol Ziolkowski	<i>Plan Lasu Ciepoci z dóbr Wola Cyganowska w Gubernii Warszawskiej Powiecie Radzyńskim położonego</i>	Biblioteka Narodowa	Magazyn Kart. sygn. ZZK 575
16	1872	nn	<i>Mapa posiadłości dworskiej dóbr Sztronomie</i>	Biblioteka Narodowa	Magazyn Kart ZZK 2 026
17	1873	Wincenty Stobelski	<i>Obręb Kruszów</i>	Zbiór prywatny Adama Nowakowskiego	Skan 962
18	1882	Mikołaj Trąbczyński	<i>Pierworys szczegółowego pomiaru dóbr prywatnych JAGODNICA ZŁOTA w Guberni Piotrkowskiej Powiecie Łódzkim położonych,</i>	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Łodzi	sygn. KS 252ZS
19	1882	Stanisław Krzesimowski	<i>Plan pomiarowy kontrowersu przeszłego na własność dóbr Mianów, w powiecie Łódzkim. gub: Piotrkowskiej położonych</i>	Zbiór prywatny Adama Nowakowskiego	Skan 966
20	1892	Józef Kotkowski	<i>Mapa lasów Dubienko należących do dóbr Przewłoka</i>	Biblioteka Narodowa	Magazyn Kart. sygn. ZZK 2001
21	1915	Józef Bazewicz	<i>Mapa Królestwa Polskiego z oznaczeniem lasów na podstawie najnowszych źródeł opracowana</i>	Centralna Biblioteka GiOS i GIPZ PAN	sygn. D.4894 [I.10B-5]

STRESZCZENIE

POMIARY DÓBR I LASÓW W KRÓLESTWIE POLSKIM

Procedury pomiarowe, wykonawcy i przykłady opracowań

Na tle zarysu uwarunkowań społeczno – gospodarczych oraz przepisów administracyjnych i geodezyjnych standardów technicznych Królestwa Polskiego przedstawiono przykłady opracowań kartograficznych związanych z:

- rozgraniczaniem dóbr i lasów,
- pomiarem dóbr,
- pomiarem i urządzaniem lasów

powstałych na podstawie pomiarów geodezyjnych rozpoczętych w warunkach względnej autonomii kraju, potrzebującego informacji o terenie istotnej z punktu widzenia swobody dyspozycyjności terenów, w związku z planami uprzemysłowienia kraju; oraz dla racjonalnie prowadzonej gospodarki gruntami – ze szczególnie eksponowanym w przepisach zakresem prac wiążących się z organizacją i prowadzeniem gospodarstw leśnych.

Ogółem przedstawiono i omówiono 21 takich map jednostkowych, zwracając uwagę na adnotacje, tworzące z tych opracowań pisemne dokumenty dowodowe dla spraw rozstrzyganych w drodze decyzji administracyjnych lub sądowych.

Zamieszczone zostały również kompletne listy wykonawców takich prac obejmujące:

- grupę 68 specjalistów, którzy uzyskali patenty miernicze do 1812 roku, jeszcze czasach Księstwa Warszawskiego, oraz
- 286 jeometrów, którzy uzyskali uprawnienia do wykonywania zawodu po egzaminach zdanych w Królestwie Polskim do roku 1862.

Autor ma nadzieję, że przez odszukanie wielu zapomnianych, niepublikowanych w literaturze materiałów źródłowych uda się ocalić od zapomnienia dorobek myśli technicznej i dokonania geodetów naszych poprzedników – fakty istotne zarówno z punktu widzenia zasad kształtowania się sztuki geodezyjnej, jak i etosu zawodu geodety.

Marian Piotr Czochański – dr hab. inż., profesor nadzwyczajny Wyższej Szkoły Gospodarstwa Krajowego w Kutnie; geodeta uprawniony nr 6560, rzeczoznawca SGP nr 592/90, rzeczoznawca majątkowy nr 2747.